Новы Час | 30 кастрычніка 2015 | № 41 (458) | «ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» | № 10 (110)

Літаратурная Беларусь

Выпуск №10 (110)
(кастрычнік)

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ
Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага Часу»

lit-bel.org
novychas. info

Змест

Страсці па Нобелю

У гэтым годзе літаратурны Нобель для многіх выдаўся нечаканым, лаўрэатам стала беларуская пісьменніца Святлана Аляксеевіч. І, Божа мой, што тут пачалося і ў інтэрнэце, і ў эфіры, і проста ў атмасферы вакольнага жыцця! Дасталося ўсім, пачынаючы з Лаўрэата і Нобелеўскага камітэта, заканчваючы Пуціным, Лукашэнкам і Абамам!

Э, не, «нешта тут не так», падумалася мне, толькі словамі з Талькова, з чаго гэта такі віск, як пры стрыжцы свіней? Адразу абмоўлюся: сябе да заўзятых прыхільнікаў творчасці Святланы Аляксандраўны не адношу, хоць усе яе шматпакутныя рэчы чытаў і ніколі не быў да іх абыякавым, як нельга быць абыякавым да болю нашага стагоддзя.

Нобелеўская прэмія для Беларусі — гэта, безумоўна, знакавая падзея ва ўсёй яе жывой гісторыі. Рызыкну выказаць здагадку: нават круцей палёту нашага чарговага земляка на суседскай ракеце ў космас. Можна, вядома, шкадаваць, што ўганараваны гэтай прэміяй не быў мой любімы пісьменнік, геній сусветнай прозы — Васіль Быкаў, але гэта мне не перашкаджае радавацца за Святлану Алексіевіч і высокую ацэнку яе працы.

Пяць невялікіх кніжак, пяць зрэзаў болю і вельмі нязручнай праўды. Асаблівасць творчасці пісьменніцы — гаварыць з чытачамі словамі і пачуццямі сваіх непрыдуманых герояў. Гэта талент фатаграфіі, споведзі, якая прымушае нас «спыніцца і азірнуцца». Азірнуцца, перш за ўсё, на самога сябе, сваё жыццё, свае справы і ўчынкі. Азірнуцца і, часам, жахнуцца ад сваёй слепаты, свайго жыцця «ў хлусні».

Перачытваючы кнігі Нобелеўскага лаўрэата, злавіў сябе на думцы, што ў яе прозе практычна няма аўтара, там відавочная толькі праўда і боль гэтай праўды. Кожны радок, кожная старонка яе кніг крычаць: «Глядзі, глядзі, глядзі! Усё гэта з намі зрабіла жыццё, рэчаіснасць, улада!» Спадарыня Святлана ў свой час убачыла і напісала пра тое, што не хацелі і не рэкамендавалі бачыць, але ж гэта было! Так, былі і «Цынкавыя хлопчыкі» Святланы Алексіевіч, была і «Навальніца над Гіндукушам» Мікалая Іванова; і тое, і другое было праўдай пра вайну ў Афганістане, як былі і «Гарачы снег» Юрыя Бондарава, і «Дажыць да світання» Васіля Быкава, і гэтыя кнігі таксама былі праўдай пра Вялікую вайну.

Наогул, праўда салдата заўсёды адрозніваецца ад праўды афіцэра, а ўжо тым больш генерала. І гэтыя праўды ніколі не супадаюць. Ды і каму яна патрэбная — салдацкая праўда? Ці шмат вы чыталі мемуараў салдат, якія служылі пад камандаваннем праслаўленых маршалаў? Слава маршала прырастае перамогамі, а перамогі куюцца салдацкай крывёй, так што з салдацкага боку жывых мемуарыстаў тых бітваў амаль не застаецца. Вось праўду «цынкавых хлопчыкаў» і прынесла нам Алексіевіч, і Афган загаварыў зусім іншымі галасамі, галасамі пратэсту і болю. Несвоечасова загаварылі і ахвяры Чарнобыля. Ды і ўсе кнігі цяперашняга лаўрэата «несвоечасовыя», з пункту гледжання ўладнага кабінета, адсюль і ўвесь цяперашні гала́с. Ды нязручны пісьменнік Алексіевіч — і ў творчасці, і ў сваіх выказваннях. З апошнімі можна спрачацца, не згаджацца, але не гарлаць, як на вінаватага падначаленага. У пісьменніка, як і ў любога чалавека, ёсць права на свае погляды і прыхільнасці.

Нязручнай стала і нядаўна выдадзеная кніга «Час second-hand». «Секонд хэнд» у нашым разуменні — рэчы, якія былі ў выкарыстанні, але яшчэ цалкам прыдатныя для далейшага нашэння. Страшная па сваёй пранікнёнасці кніга, актуальная не толькі для Беларусі, Расіі, Украіны, але і для ўсіх, хто некалі жыў пад лапікавай коўдрай Савецкага Саюза і сацыялістычнага лагера. Дарэмна мы думаем, што мазгі нядаўніх братоў па Варшаўскай дамове нашмат адрозніваюцца ад мазгоў нашых суайчыннікаў, што жылі і нарадзіліся пасля Вялікай вайны. Вось аўтар і прадставіла нам велізарнае люстэрка крывых і скалечаных душаў і лёсаў, калектыўны партрэт спадчыннікаў «чырвонай эпохі». Не проста прадставіла, перасцерагла: у былых стэрэатыпах працягваюць жыць старыя дэманы крывавых памылак.

Многія ўжо паспяшаліся, па звычцы, прыбіць Алексіевіч да ганебнага слупа — за чарговы паклёп на нашую «зіхоткую рэчаіснасць». І тут — на́ табе: Нобелеўскі камітэт усю абедню сапсаваў! І правільна, на мой погляд, зрабіў!

Усім і задаволеным, і незадаволеным прапаную перачытаць кнігі новага лаўрэата самай прэстыжнай прэміі планеты Зямля і парадавацца за беларускую ды і ўсю славянскую літаратуру, а беларускаму міністэрству адукацыі вярнуць у школьныя праграмы не толькі Нобелеўскага лаўрэата Святлану Алексіевіч, але і многіх іншых айчынных аўтараў.

Валерый Казакоў

«Шпіёнскі» раман Алеся Пашкевіча — гісторыя працягваецца

Аповесць «Рух» Алеся Пашкевіча, якая нядаўна пабачыла свет у выдавецтве «Кнігазбор», — працяг яго штудый у гістарычным кірунку.

Аўтар ад самага першага рамана быў скіраваны на дакументальны пачатак, сплецены з вымыслам. Перад напісаннем «Пляцу волі», гэта адчуваецца, быў прапрацаваны немалы масіў матэрыялаў па Слуцкім збройным чыне. Тое самае можна казаць і пра кнігу «Круг», якая і на сённяшні дзень з'яўляецца найлепшай біяграфіяй Уладзіміра Дубоўкі.

Вядома, адмыслоўцы могуць пазнаць сякія-такія ўрыўкі з лістоў, мемуараў, ненавязліва працытаваных у кнізе пра Дубоўку. Аднак большыня чытачоў доступу да спецыфічнай інфармацыі не мае, таму дакументальная аснова не супярэчыць прыдуманай. Немалую дасведчанасць у часах XV–XVI стагоддзяў паказвае аўтар і ў рамане-прыпавесці «Сімъ победиши», аднак гэты твор, з прычыны «паралельнасці» кампазіцыі, вылучаецца з астатніх празаічных кніг Пашкевіча і таму сярод белетрызаванай дакументалістыкі разглядацца не мае права.

У новай аповесці аўтар крыху адыходзіць ад традыцыі кніг выключна на беларускую тэматыку. Па сутнасці, «Рух» — добры прыклад жанравай літаратуры, якая ўлічвае сваю мэтавую аўдыторыю. Няспешнае разгортванне і закручванне сюжэту з розных бакоў, праз мала звязаныя між сабой лініі, нагадвае пры чытанні шпіёнскі раман. Асабліва цешыць згаданая вышэй разведзенасць частак: на жаль, у сучаснай прозе агульным месцам становіцца імкненне стрэліць з усіх стрэльбаў на сцяне, у выніку чаго ад шуму і пылу чытачу бывае няма куды схавацца.

Кажучы, што аўтар не канцэнтруецца на нацыянальнай гісторыі, як гэта было з раманам-дакументам «Пляц волі» і раманам-біяграфіяй «Круг», нельга забываць: гісторыю з вынаходніцтвам рухавіка Рудольфа Дызеля, вакол якое ў кнізе ўсё і адбываецца, наагул цяжкавата абгарнуць у беларускія дэкарацыі без страты праўдападобнасці. Але персанаж-беларус у гісторыі «Руху» ёсць, і трэба сказаць, што для яго рэалістычнасці зроблена ўсё неабходнае. Бо Дызель у Парыжы напрыканцы XIX стагоддзя сапраўды можа сутыкнуцца з нашчадкам паўстанцаў 1863 года... «Туга па Радзіме» і класічная настальгія ва ўмовах эміграцыі цалкам верагодна, што можа перадавацца сынам і дочкам.

Вывучаючы хранатоп далей і пераходзячы з прасторавай верагоднасці ў часавую, таксама варта адзначыць удалую звязанасць задумы з пярэдаднем Першай сусветнай вайны, стагоддзе з пачатку якой летась шырока прагучала і ў прэсе і ў кніжных выданнях, у тым ліку нон-фікшн. Шпіёнская канва, вайна ўзбраенняў паўстае цалкам прыстойнай версіяй загадкавага знікнення Рудольфа Дызеля, якое даўно абрасло легендамі і міфамі: магчыма, здзейсніў самагубства, ці быў забіты, і, калі забіты, то кім і з якімі матывамі? Алесь Пашкевіч прапануўвае сваё вырашэнне гістарычнай загадкі, увёўшы ў тэкст і матыў кахання беларускага эмігранта да азербайджанскай «нафтавай прынцэсы», і парадак ў вайсковых і марскіх ведамствах Расійскай імперыі.

Галоўным жа рухавіком «Руху» з'яўляецца сама гісторыя, якая сплятае ў адно ўсе лёсы і падзеі, усе сюжэтныя лініі: ніхто з герояў не ведае, што адбудзецца далей. Канцоўка адкрытая, і толькі чытач разумее працяг.

Ціхан Чарнякевіч, lit-bel.org

Пасяджэнне Рады Саюза беларускіх пісьменнікаў

Рада абмеркавала бягучыя пытанні, а таксама прыняла ў сябры арганізацыі Яўгена Бяласіна, Юрыя Несцярэнку і Віктара Сямашку.

Старшыня СБП Барыс Пятровіч распавёў пра нядаўняе ўзнагароджанне арганізацыі прэміяй «Heroes of copyright 2015», пра ход працы з новым наборам у Школу маладога пісьменніка пры СБП, пра вынікі конкурсу паэзіі і перакладу «Экслібрыс» імя Рыгора Барадуліна і нядаўнюю цырымонію ўзнагароджання фіналістаў і пераможцаў.

Старшыні абласных аддзяленняў СБП абмеркавалі працу над рэгіянальнымі літаратурнымі альманахамі, якія рыхтуюцца да друку.

Школа маладога пісьменніка 2015–2016

3 кастрычніка ў Школе маладога пісьменніка, якая працуе пры Саюзе беларускіх пісьменнікаў, прайшлі ўводныя заняткі. Навучэнцы пазнаёміліся, паразмаўлялі, паслухалі лекцыі, выканалі практыкаванні, атрымалі першыя заданні.

На выкладчыцкую вахту 2015-2016 заступілі літаратуразнаўца Ганна Бутырчык, празаікі Людміла Рублеўская і Наталля Паваляева. Чацвёртую пару — майстар-клас — правёў пісьменнік Барыс Пятровіч.

Прэс-служба СБП

ЛІСТАПАДАЎСКІЯ ЮБІЛЯРЫ

У наступным месяцы адзначаюць юбілеі сябры Саюза беларускіх пісьменнікаў:

Аляксандр Андрэевіч Баршчэўскі (Алесь Барскі) (нар. 2.11.1930)
Людміла Васільеўна Малеціна (нар. 4.11.1955)
Галіна Казіміраўна Тычка (нар. 11.11.1955)
Аксана Аляксееўна Данільчык (нар. 15.11.1970)
Рыгор Канстанцінавіч Ігнаценка (нар. 20.11.1930)
Аляксандр Касьянавіч Корнеў (нар. 30.11.1935)

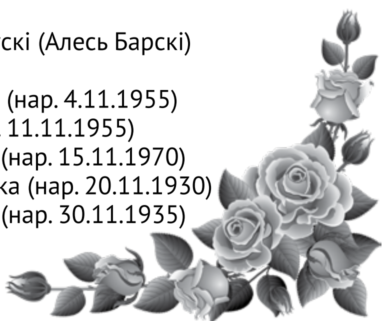

Жадаем усім радасці, натхнення і дабрабыту!

Беларускі Нобель Святланы Алексіевіч

8 кастрычніка ў Стакгольме было абвешчана імя сёлетняга лаўрэата Нобелеўскай прэміі па літаратуры. Пісьменніца Святлана Алексіевіч стала першай у гісторыі Беларусі лаўрэаткай найвышэйшай літаратурнай узнагароды свету.

Жана Ліцвіна, Барыс Пятровіч, Алесь Пашкевіч і амбасадар Швецыі ў Беларусі Марцін Оберг віншуюць Святлану Алексіевіч з атрыманнем Нобеля па літаратуры

На прэс-канферэнцыі, якая адбылася ў Мінску, Святлана Аляксандраўна адказала на шматлікія пытанні журналістаў і чытачоў.

З падзякай да настаўнікаў Алеся Адамовіча і Васіля Быкава

— Калі дазналася пра атрыманне прэміі, ведаеце, я падумала не пра сябе. Адзін з нямецкіх тэатраў ставіць у Франкфурце спектакль па кнізе «У вайны не жаночае аблічча» і хацеў запрасіць на прэм'еру кагосьці з гераінь твора. З пяцідзесяці нумароў, якія я абтэлефанавала, — нікога ўжо няма ў жывых. Раней падобны досвед быў з героямі Чарнобыля. Першае падумалася: шкада, што гэтыя людзі не даведаюцца. Падумалася, што гэта ўзнагарода не толькі мая — гэта ўзнагарода нашай культуры, нашай краіны, якая цягам сваёй гісторыі ўвесь час перамолваецца ў жорнах. Вялікія цені пісьменнікаў-набелістаў — Буніна, Пастэрнака — ажылі для мяне. У час шматгадовай літаратурнай працы прыходзяць стома і расчараванне, а тут з'явілася радасць і разуменне, што планку немагчыма будзе панізіць. Хочацца, каб беларусы адчувалі гонар за саміх сябе і сваю краіну, — прызналася Святлана Алексіевіч.

— Першыя, каму хацелася б падзякаваць — маім настаўнікам Адамовічу і Быкаву. Быкаву за тое, што ён быў узорам чалавечай стойкасці. Адамовічу, які быў чалавекам еўрапейскага маштабу, за тое, што ён, як ставяць голас спеваку, так паставіў мне «машыну мыслення».

Таксама дзякую маім героям, маім выдаўцам па ўсім свеце, людзям, якія прымушалі мяне задумацца і дарылі мне нейкую здагадку пра чалавека. Усе мы складаемся з настаўнікаў, усе мы стаім на плячах роду, усім патрэбныя людзі, якія могуць задаць дарэчныя пытанні.

Пра мову і нацыянальную ідэнтычнасць

— Я пішу пра чалавека і ўтопію — 70 гадоў утопіі і пасля 20 гадоў, як мы выходзім з яе, — якая гаварыла на рускай мове. Мае героі вельмі розныя — беларусы, рускія, украінцы, цыгане — і ўсе яны размаўлялі па-руску.

Я пачуваюся чалавекам беларускага свету, беларускай стыхіі, у той жа час чалавекам рускай культуры, а таксама і чалавекам-касмапалітам. Апошняе якраз мне ўдалося зразумець пасля Чарнобылю, падчас напісання кнігі «Чарнобыльская малітва». Знаходзячыся ў радыяцыйнай зоне, не адчуваеш канкрэтную нацыянальнасць, а хутчэй бачыш роўнасць усяго жывога ў адным агульным свеце — чалавека, жывёлы, расліны. Усё гэта разам — ува мне.

Пра супрацiўленне сістэме

— Ніхто не любіць праўду, але я заўсёды гавару тое, што думаю, таму, верагодна, у прэсе пішуць шмат спрэчнага пра маё стаўленне як да расіян, так і да беларусаў.

Насамрэч я люблю і рускі народ, і беларускі. Мае сваякі па бацькоўскай лініі — беларусы, у чацвёртым пакаленні я вясковы настаўнік, мой прадзед вучыўся з Якубам Коласам, і гэта мая радзіма, мая зямля. У той жа час, мае бабуля і маці — украінкі, і калі я нядаўна была на Майдане і бачыла фотаздымкі маладой Нябеснай Сотні, то плакала — бо гэта таксама мая зямля.

У наш час складана быць праўдзівым чалавекам. Важна не паддавацца на згодніцтва, на якое заўсёды разлічвае таталітарная ўлада. У гэтым плане паказальная кніга «Сумленне нацыстаў» пра тое, як нацызм прыходзіў у жыццё звычайных немцаў у 1920-я гады. Спачатку агітацыя не працавала, але ідэалагічная машына магутна набірала хуткасць, націскаючы на кнопкі найпрасцейшых чалавечых інстынктаў, і за 10 гадоў нацысты зрабілі зусім іншы народ.

Чалавекам заставацца заўжды страшна і складана, нават тады, калі няма масавых палітычных рэпрэсій, як у 1930-я, аднак жа і ў наш час саджаюць і ў Беларусі, і ў Расіі. Але варта рамецы мужнасць, каб супраціўляцца сістэме і таму, што могуць гаварыць у СМІ.

Пра творчыя задумы

— У цяперашні час працую над дзвюма кнігамі, якія закранаюць метафізічную тэматыку. Хаця і жывем мы так, як у паказцы: пачынаецца ўсё добра, а заканчваецца аўтаматам Калашнікава — але саспела новае пакаленне, іншыя людзі, якія хочуць быць шчаслівымі, умеюць радавацца жыццю, вандруюць па свеце. Таму першая з кніг, над якімі я працую — пра каханне (мужчыны і жанчыны распавядаюць гісторыі кахання). Другая з іх — пра старасць, знікненне, канец жыцця, канцэпт паміранне і смерці. І калі да другога твора, напрыклад, руская чытацкая публіка гатовая, то да першага — да жадання і ўмення быць шчаслівымі — не.

Пра маральных аўтарытэтаў

— Нашыя магікане — прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі — памерлі няўчасна, на жаль. Як нам не хапае Адамовіча, Быкава, іх слова, іх разумення, іх узроўню! Некаторыя рэчы не былі б дазволеныя, не сталіся б магчымымі, калі б яны былі цяпер з намі. Мы не можам сабе дазволіць такую творчую адвольнасць, як, напрыклад, мае сябры, нямецкія пісьменнікі, якія едуць за горад і пішуць, займаюцца літаратурнай гульнёй, эстэтыкай. Мы маем недасканалае грамадства, недасканалы час, і хаця я зусім не барыкадны чалавек, але час цягне на барыкады, бо сорамна за тое, што адбываецца.

Пра «рускі свет» і «чырвонага чалавека»

— Мне імпануе добры гуманітарны рускі свет, перад якім схіляецца сусветная грамадскасць — класічная руская літаратура, музыка, балет, — і абсалютна не блізкі рускі свет Берыі, Сталіна, Пуціна.

Канцэпт «чырвонага чалавека», якога я даследую ўжо шмат гадоў — гэта фундамент постсавецкага сучаснага грамадства, гэта тое, што актуальна і цяпер, тое, адкуль мы выйшлі. У гэтым сэнсе паказальная сітуацыя ў Расіі, калі 86% насельніцтва радуюцца развязанай ва Украіне вайне, падтрымліваюць тое, што адбываецца на Данбасе.

Савецкі час мы пакуль да канца не асэнсавалі. Яшчэ сто салжаніцыных маглі б апісваць і даследаваць яго. Болей за 70 гадоў, мільёны загінулых. Ідэя, якая пачыналася з жадання пабудаваць Горад Сонца, а закончылася вялікай крывёй, патрабуе глыбокага аналізу. Тое, што мне ўдалося зразумець, у сваім цыкле з пяці кніг пра чырвонага чалавека я выказала. Магчыма, настаў час выказацца камусьці яшчэ.

Фота: Ціхан Чарнякевіч, тэкст: Віка Трэнас, lit-bel.org

Наталля Русецкая: «Паэзія — гэта светаадчуванне»

Наталля РУСЕЦКАЯ

Нядаўна беларуская паэтка з Любліна Наталля Русецкая прэзентавала ў Менску і Горадні сваю новую кнігу вершаў «Каштаны ў кішэнях», якая пабачыла свет у «Бібліятэчцы часопіса «Дзеяслоў».

Наталля Русецкая, паэтка, перакладчыца, даследчыца шматмоўнай даўняй беларускай літаратуры. Пераклала на беларускую мову шэраг твораў Ф. У. Радзівіл, С. І. Віткацыя, В. Гамбровіча, В. Шымборскай, К. І. Галчыньскага і інш. Вершы і пераклады друкаваліся ў Беларусі і Польшчы, у тым ліку неаднаразова і ў часопісе «Дзеяслоў».

Мы пагутарылі з ёй пра пераклад, выкладанне і, вядома ж, пра творчасць.

***Анатоль Івашчанка:** Вось ты, можна сказаць, прафесійны перакладчык... Можна сказаць? На сцэне Купалаўскага была пастаўлена «Івона, прынцэса Бургундская» В. Гамбровіча (рэжысёр А. Гарцуеў), сёння ідзе «Местачковае Кабарэ» (рэжысёр М. Пінігін), у якім выкарыстаны твае пераклады тэкстаў М. Хэмара, а таксама спектакль «Тэатр Уршулі Радзівіл» (рэжысёр М. Пінігін) зроблены паводле тваіх перакладаў. Да таго ж ты добра абазнаная ў сучасным еўрапейскім літаратурным працэсе. Як ацэньваеш сучасны стан беларускіх перакладаў — іх якасць і колькасць, наколькі яны поўна адлюстроўваюць тое, што сёння адбываецца ў еўрапейскай літаратуры?*

Наталля Русецкая: Па-першае, я перакладчык-аматар і перакладаю тое, што на душу ляжа. Найбольш люблю перакладаць паэзію: польскую і апошнім часам украінскую. Па-другое, амаль не чытаю чужых перакладаў, асабліва з польскай на беларускую. Таму што любы перакладчык, калі чытае пераклады іншага, адразу думае: я зрабіў бы лепш! (Смяецца). І гэта натуральна. Па-трэцяе, я не надта абазнаная ў еўрапейскім літпрацэсе. А па-чацвертае — незалежна ад усяго сказанага — лічу, што кожны пераклад на беларускую мову — гэта свята! Іх нам трэба як мага больш. Перакладаў шмат не бывае. А па-пятае — у мяне заўсёды ў шуфлядзе некалькі перакладаў, зробленых, пачатых і тых, пра якія марыцца. І шкада, што яны ў шуфлядзе, бо ў галіне перакладаў мы адсталі гадоў на сто. І нельга спачатку класіку перакласці, а потым сучаснае — трэба ўсё і адразу. Ясна, што гэта нерэальна, таму хто што можа — няхай робіць!

***А.І:** Добра. Тады давай размаўляць больш прадметна. Вось пані Малгажата Бухалік — яна, як мне вядома, вельмі добра пераклала Караткевіча і Наталку Бабіну, Бабкова, на польскую (ён нават ледзь не атрымаў прэстыжную прэмію, быў другім пасля заслужонага і старэйшага польскага калегі). Ці перакладае хтосьці на беларускую гэтак жа якасна палякаў? І каго, на тваю думку, варта было б перакласці перадусім, каб запоўніць прабелы ў нашых культурніцкіх зносінах?*

Н.Р.: Адным вокам я, канечне, сачу за тым, што перакладаецца. І так, як казала, радуюся кожнаму новаму перакладу. Шчыра, палякаў у нас ёсць каму перакладаць. Бабінай, дарэчы, таксама ледзь не далі Ангелуса, але ў той год перамагла кніга Святланы Алексіевіч у перакладзе Ежы Чэха. Гэта вельмі прэстыжная літаратурная прэмія, лаўрэатамі ў розныя гады былі Юры Андруховіч, Міленка Ёргавіч, Аксана Забужка. Узнагароду атрымлівае і аўтар і перакладчык, што вельмі істотна — праца перакладчыка тут заўважана і ацэнена. А польскіх пісьменнікаў у нас цяпер перакладае і Марына Шода, і Марына Казлоўская, і Марыя Пушкіна, і Серж Мінскевіч, і Андрэй Хадановіч, і Сяргей Прылуцкі — усіх не пералічыць. Нядаўна агульнымі намаганнямі выдалі вершы Віславы Шымборскай, цяпер ведаю, што А. Хадановіч актыўна перакладае Галчыньскага (хаця дыхтоўная таміна вершаў Галчыньскага — розных перакладчыкаў — ужо ёсць). І тут цяжка сказаць, ці Андрэй выбраў Галчыньскага сам, ці ажыццяўляе тое, на што палякі выдзяляюць сродкі — з гэтым таксама мусім лічыцца, бо разлічваць на падтрымку з боку беларускай дзяржавы, на жаль, не выпадае. Але фінансавыя цяжкасці ёсць паўсюль. Вось М. Бухалік пераклала чарговы раман Караткевіча, а польскія выдавецтвы на ўласны кошт не бяруцца яго выдаваць — і пераклад ляжыць.

***А.І.:** А каго з празаікаў — як цяпер модна казаць, топавых для польскай ліаратурнай прасторы — варта было б прадставіць беларускаму чытачу?*

Н.Р.: Я б вельмі хацела перакласці Дароту Маслоўскую (здаецца, Серж Мінскевіч нешта перакладаў). Яцка Дэнеля — раман «Лялька» — цудоўны! Думаю, Пільха варта было б перакласці. Марына Шода пераклала Такарчук. Гэта вельмі цікавая пісьменніца. З паэтаў мая даўняя мара перакласці Пасвятоўскую. Некалькі маіх перакладаў гэтай паэткі друкаваліся калісьці ў часопісе «Край», можна іх знайсці ў інтэрнэце.

***А.І.:** Пасвятоўскую для «Дзеяслова» пераклаў Алесь Емяльянаў, але там узніклі пытанні з аўтарскімі правамі. Таму, на жаль, пакуль што гэтыя пераклады беларускі чытач не зможа ўбачыць...*

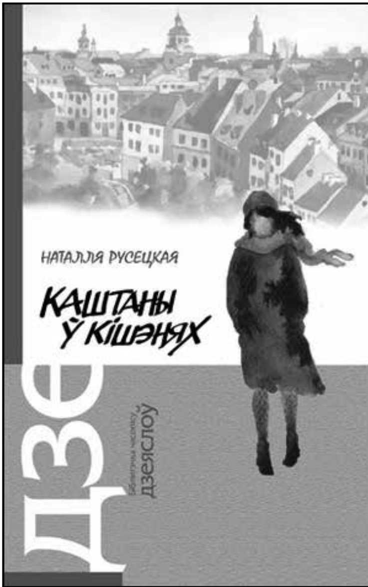

Н.Р.: Ну, вось. Аўтарскія правы — гэта яшчэ адна праблема, якую беларусам трэба навучыцца вырашаць. Мы, на жаль, і тут адстаем. Разумееш, пераклады часта і прабуксоўваюць на неперакладчыцкім узроўні: няма грошай на публікацыю і выданне кнігі, няма грошай вырашыць пытанне аўтарскіх правоў. І гэта не праблема перакладчыка, але ў нашых рэаліях перакладчык сам мусіць пра ўсё дбаць і клапаціцца. І гэта зневажае. Не хапае на ўсё сіл...

***А.І.:** Давай цяпер крыху пра тваю другую іпастась — выкладчыцкую. Шмат гадоў ты выкладаеш у Люблінскім універсітэце Марыі Кюры-Складоўскай. На якім сёння свеце беларуская філалогія ў Польшчы? Вядома, што ў Беластоку перафармавалі кафедру беларусістыкі. На сёння беларуская філалогія ў Польшчы існуе толькі ва ўніверсітэтах Любліна і Варшавы...*

Н.Р.: У Любліне ўжо няма аддзялення беларускай філалогіі для студэнтаў, але засталася кафедра беларусістыкі. Сёння ўся еўрапейская сістэма адукацыі перажывае змены. Больш увагі аддаецца навуковым даследванням, развіццю кадраў. Дыдактыка адыходзіць крыху на другі план, ад студэнта вымагаецца ў такой сітуацыі больш самастойнасці. У навучальным працэсе скарачаецца колькасць гадзінаў з выкладчыкам, а павялічваецца колькасць часу, адведзенага на самастойную працу. І гэта мае сэнс. У сучасным свеце любая інфармацыя месціцца на далоні (я маю на ўвазе доступ да розных электронных носьбітаў інфармацыі). Усе падручнікі і кнігі даступныя ў бібліятэках, а выкладчык цікавы для студэнта — сваім аўтарскім поглядам на розныя праблемы ў той ці іншай навуковай сферы. І на такія сустрэчы-кансультацыі адводзіцца зусім няшмат гадзін. Задача выкладчыка, як мне бачыцца, зацікавіць студэнта.

***А.І.:** А чаму беларускія філолагі — у тым ліку і з кафедры старажытнай літаратуры філфака БДУ — пераязджаюць настала ў Польшчу? Лепшыя ўмовы для навуковай працы ў РП, чым у РБ?*

Н.Р.: Умовы для навуковага развіцця выкладчыкаў тут значна лепшыя, таму што навуковая праца прапісана ў абавязках і навукова-дыдактычная стаўка менш абцяжарана гадзінамі аўдыторнымі. Часта даводзіцца чуць, што тыя, хто з'ехаў — здрадзілі. Але беларускія навукоўцы тут не расслабляюцца: Мікола Хаўстовіч — шмат перакладае і працуе ў архівах. Сяргей Кавалёў піша п'есы і таксама перакладае. Яны выбралі шлях не толькі асабістага камфорту, хоць не без гэтага, але і магчымасць зрабіць больш карыснага для беларускай навукі, літаратуры, перакладніцкай сферы. Прынамсі я так гэта бачу. Яны не марнуюць час, які ў іх «вызваліўся» ад аўдыторных гадзін, яны рупліва працуюць. Можна нават сказаць: шчыруюць на беларускай ніве. Папулярызуюць польскую культуру ў Беларусі, беларускую — у Польшчы.

***А.І.:** Не магу не запытацца пра ўласную творчасць. Паміж тваімі паэтычнымі кнігамі перапынак у больш як дзесяць гадоў. Што мяняла. З чым гэта звязана — не пісалася ці не было жадання выдавацца? У мяне ўражанне, што большасць вершаў тваёй новай кнігі «Каштаны ў кішэнях» напісаны на адной хвалі, а можа, — на адным дыханні. Гэтыя дзесяць гадоў былі гадамі паэтычнага маўчання-назапашвання ці ўвесь гэты час штосьці пісалася і рупліва складвалася ў творчую шуфляду?*

Н.Р.: Гэта праўда. «Каштаны» пісаліся на адным дыханні. З тых вершаў, што складаліся цягам дзесяці гадоў, у новую кнігу трапіла літаральна некалькі тэкстаў. Я наўмысна старалася не ўключаць іх, каб не псаваць «цэласнасць» зборніка. Мне хацелася, каб «Каштаны» заходзілі адным глытком, «нагбом». Я рада, калі гэта адчуваецца. Значыцца, у мяне атрымалася ажыццявіць сваю задумку. Тое, што пісалася паміж першым і другім зборнікам — яго мала і яно вельмі рознае і па настроі, і па тэматыцы. Магчыма, некалі і такіх розных назбіраецца на асобны томік. Але за гэтыя дзесяць гадоў акрамя вершаў я была занятая перакладамі, напісаннем дысертацыі, якая выйшла асобнай кнігай — «Сямейная муза. Паэзія Францішкі Уршулі Радзівіл». Шмат часу займалі малыя дзеткі і пераезды. Увесь гэты час я жыла паміж Менскам і Люблінам. Цяпер амаль увесь час я ў Любліне.

Лічу, што кожны пераклад на беларускую мову — гэта свята! Іх нам трэба як мага больш. Перакладаў шмат не бывае. І нельга спачатку класіку перакласці, а потым сучаснае — трэба ўсё і адразу

***А.І.:** Алесь Разанаў так ахарактарызаваў такую з'яву, як паэзія — «уводзіны ў невымоўнае». Можа, прапануеш сваё вызначэнне?*

Н.Р.: Хіба можна сказаць лепш за Разанава? Для мяне паэзія — гэта светаадчуванне. Усё, што я пражываю, усё, за чым назіраю, адгукаецца ўва мне вершамі. Так, напэўна, кампазітар чуе ў сабе музыку, а я — словы.

Значнасць Касцюшкавай асобы яшчэ падчас жыцця героя не падвяргалася сумненню творцамі нават тых дзяржаў, супраць якіх ён вёў барацьбу. У першую чаргу — Вялікабрытаніі.

Асоба Касцюшкі: англійскія паэты VS Пушкін

У еўрапейскай культуры тым часам квітнела эпоха рамантызму, і падобныя фігуры атрымлівалі павышаную ўвагу. Таму паэтычная творчасць Сэмюэла Тэйлара Колрыджа, Джэймса Генры Лі Ханта, Уолтэра Сэваджа Лэндара не абмінула такога выбітнага сучасніка, якім стаў Тадэвуш Касцюшка. Яго арэол распаўсюдзіўся і на тагачасную нямецкую літаратуру (Карл фон Хольтэй).

Як пісаў Зыгмунд Крысіньскі, у першай чвэрці XIX стагоддзя, сярод англійскіх паэтаў «nie ma prawie żadnego, który by o Polsce i o Kościuszce nie wspomniał». І праўда, цяжка знайсці гістарычную постаць, якая б лепшым чынам адпавядала канонам літаратуры рамантызму. Т. Касцюшка, узгадаваны на глебе асветніцтва з ідэалам моцнай манархіі, як чалавек і грамадзянін натуральна ўпісваўся ў кантэксты абедзвюх эпох: адукаваны і мудры, ён меў ідэалы надыходзячай аксіялогіі («свабода, роўнасць, братэрства»), якія ўвасабляў, ажыццяўляў падчас барацьбы за незалежнасць Злучаных Штатаў і не здолеў гэтага зрабіць пры ўсіх сваіх тытанічных высілках у вайне супраць драпежных краінаў — суседзяў Рэчы Паспалітай. Тая ўвага з боку англічанаў выглядае трохі парадаксальнай, бо ліцвін стаў сусветнавядомым менавіта праз велізарны ўнёсак у разгром войскаў вялікабрытанскай метраполіі, чым добра-такі прыкляўся да незалежнасці Злучаных Штатаў, што фактычна стварыла прэцэдэнт для развалу імперыі саксаў.

Ліцвін стаў сусветнавядомым менавіта праз велізарны ўнёсак у разгром войскаў вялікабрытанскай метраполіі, чым добра-такі прыкляўся да незалежнасці Злучаных Штатаў

Здабыткам літаратуры і культуры Беларусі стаў «Санет да Касцюшкі» англійскага паэта Джона Кітса ў перакладзе Язэпа Семяжона. Адзін з галоўных рамантыкаў Туманнага Альбіёна з'явіўся на свет літаральна адразу пасля паўстання і Вялікай французскай рэвалюцыі, у час, калі яшчэ жылі іх рамантычныя ідэалы, блізкія яму па духу, у час, калі жыў яшчэ і сам кіраўнік паўстання. Таму і выбар лірычнага героя бачыцца невыпадковым. Касцюшка са сваімі імкненнямі «спапяліць няволю і прыгон» — фігура асабліва прывабная для рамантыкаў.

Адштурхоўваючыся ад значнасці касцюшкаўскай постаці, у стылі рамантызму ўзносячы героя да вышыняў вечнасці, Дж. Кітс на гэтай падставе робіць шырэйшыя высновы: дэкларуе аб веры ў неўміручасць ідэалаў свабоды, роўнасці, братэрства, аб веры,

...што прыйдзе час,
Калі і наш народ дабро спазнае
І ўпоравень з сабой герояў з нас,
Цяперашніх і даўніх аб'ядная
Ў магутны хор, і гімн іх паплыве
Ў нябёсаў сферы, дзе Тварэц жыве[1].

Відавочна, Я. Семяжон не выпадкова, а свядома і адмыслова рабіў пераклад гэтага верша, працаваны радкі якога найлепшым чынам упісваюцца ў кантэкст перажыванняў патрыятычнай інтэлігенцыі Беларусі савецкіх часоў (год перакладу мной не ўстаноўлены; перакладчыка ж не стала ў 1990 годзе). Да таго ж перакладчык па-мастацку «адаптаваў» арыгінал, перанёс яго на беларускую глебу, што абумовіла, напрыклад, адсутнасць у вершы такой знакамітай асобы ў гісторыі англійскага народа, як кароль англасаксаў Альфрэд, які фігуруе ў санеце Дж. Кітса і знайшоў месца ў перакладзе на расійскую мову[2].

Такім чынам, праз мастацкі пераклад Я. Семяжон выявіў сваю грамадзянскую пазіцыю — метад не новы для літаратурнага працэсу, але характэрны ў варунках уціску творчай асобы (магчыма, дарэчы, да перакладу разгледжанага верша Дж. Кітса беларускага творцу падштурхнула праца над перастварэннем наскрозь патрыятычнага «Пана Тадэвуша» А. Міцкевіча, дзе Т. Касцюшка неаднаразова згадваецца часта ў прынцыповых для твора момантах).

Сустракаецца ўжыванне вобраза Т. Касцюшкі як мастацкага канцэпту і ў самога Джорджа Байрана. Брытанскія рамантыкі не толькі салідарызаваліся з суайчыннікамі Касцюшкі, якіх спасцігла дзяржаўная катастрофа падзелаў больш моцнымі суседзямі, але і выражалі аптымізм у захаванні народам гістарычнай памяці:

Вы жыхары Касцюшкавай зямлі,
Якую скрозь крывёю залілі
Сатрапы кацярынінскіх часоў...
Вы не забыліся на тую кроў?[3]

Не пакінуў па-за сваёй паэтычнай увагай фігуру Т. Касцюшкі як знакавую для свайго часу і расійскі Міцкевіч — Аляксандр Пушкін. Знамянальна, што ў вершы «Клеветникам России» (1931) пііт спачатку гаворыць пра «волнения Литвы» (а не Польшчы), называючы падзеі «спором славян между собою» (падкрэслена мной. — А. Т.), гэтым самым расійскі класік выяўляе ўспрыманне ліцвінаў не як сучасных літоўцаў, а, значыць, як беларусаў)[4]. А яшчэ раней, звяртаючыся, як можна разумець, да аднаго з патэнцыяльных такіх «клеветников» — графа Густава Алізара (польскага паэта і грамадскага дзеяча), А. Пушкін спрабуе нівеляваць непрыемныя для Расіі палітычныя перыпетыі, бо, маўляў, «глас поэзии чудесной» / сердца враждебные дружит». Пры гэтым ён апелюе да таго факту, што барацьба праходзіла з пераменным поспехам:

И вы, бывало, пировали
Кремля [позор и] плен,
И мы о камни падших стен
Младенцев Праги избивали,
Когда в кровавый прах топтали
Красу Костюшкиных знамен.

Як бачым, для расійскага паэта, які inter alea нібыта «милость к падшим призывал», маніякальна-брутальныя забойствы немаўлят — даволі трывіяльная з'ява, якая не павінна па яркасці пераўзысці «глас поэзии», «улыбку муз», «сладкие звуки вдохновенья». Такім чынам, А. Пушкін фактурна прызнае жорсткасць з расійскага боку і называе яе час — шляхам спасылкі на паўстанне пад кіраўніцтвам Касцюшкі, штандары якога тапталіся «в кровавый прах».

Такім чынам, пры параўнанні выяўляецца розніца ў рэцэпцыі і разуменні гістарычнай постаці Т. Касцюшкі і падзей з яго ўдзелам. І ўжо ў XIX стагоддзі вобраз Тадэвуша Касцюшкі ў якасці мастацкага вобразу і канцэпту стабільна заняў пазіцыі ў мастацкай літаратуры.

1. Кітс Джон. Санет да Касцюшкі // Наша слова, 1993, № 6, 10 лют.
2. Китс Джон. Лирика, «Художественная литература», 1979.
3. Байран Дж. Г. Лірыка, «Мастацкая літаратура», 1989.
4. Пушкин А.С. Полное собрание сочинений. В 17 т. Т. 3, кн. 1, «Воскресенье», 1995.

Анатоль Трафімчык

Прынцэсы з Ландскрунскага замка (паданне)

Гэта здарылася шмат гадоў таму з адным салдатам, які служыў пры Ландскрунскім замку. Аднае начы перад ім з'явіліся дзве жанчыны, у якіх ён ніяк не мог пазнаць зямных стварэнняў: яны наблізіліся да яго бязгучна, лунаючы ў паветры, і на іх былі чорныя, нібыта сама ноч, адзежы.

Салдат звярнуўся да прывідаў, і тыя паведамілі, што яны здані дзвюх няшчасных прынцэсаў і што ім не знайсці прытулку і спакою, пакуль нехта са смертных не захоча ім дапамагчы. Яны прыйшлі прасіць аб гэтым салдата, і да таго ж не задарма: за гэтую паслугу ён атрымае ад іх ва ўзнагароду вялікі скарб са срэбра і золата.

Салдат папрасіў прынцэс расказаць, што ад яго патрабуецца, — тады, маўляў, ён падумае, зможа выканаць іхную просьбу ці не. Яны ж адказалі яму, што цягам цэлага года ён усяго толькі мусіць не мыцца, не расчэсвацца ды не галіцца. Але ў дадатак ён павінен пакляўціся ніколі і ні перад кім не адкрываць таго, што зараз бачыў і чуў, ды свята захоўваць маўчанне пра крыніцу свайго багацця. Апошняя ўмова салдату падалася лёгкай, бо што-што, а маўчаць ён умеў, а вось з першаю было складаней: усё ж салдат заўжды мусіць трымаць сябе ахайным і дагледжаным, калі не хоча быць пакараны.

Прынцэсы сказалі яму, што хвалявацца аб гэтым няма чаго — хай толькі паабяцае зрабіць тое, аб чым яго просяць, ды хай гэтае абяцанне трымае, а яны ўжо паклапоцяцца, каб ён заўжды выглядаў чыста вымытым ды акуратна пастрыжаным, як і яго таварышы. Салдат тут жа хацеў пагадзіцца, але прынцэсы папрасілі яго спярша добра падумаць, бо калі ён парушыць сваю клятву, то яны ўжо не змогуць уратавацца, калі толькі ў глыбокім замкавым рове не вырасце ляшчына аж такая, каб з яе галінаў можна было сплесці калыску і пакласці туды хлопчыка-немаўлятка — вось ён і зробіцца тым мужчынам, які зможа прынесці ім ўратаванне і спакой.

Салдат адказаў, што ўсё ўжо абдумаў, маўляў, хай яны толькі дадуць яму золата ды срэбра, а ён ужо зробіць, што павінен. «Хай будзе так, — сказала адна з прынцэсаў. — Але шторазу ў ноч поўні мы будзем адведваць цябе, і гора табе і нам, калі не стрымаеш абяцанне». Затым яна патлумачыла салдату, дзе схаваны скарб, і абедзьве здані зніклі.

Час ішоў, і салдат верна выконваў абяцанне — ён не мыўся, не расчэсваўся, не стрыгся і не галіўся. Аднак заўсёды выглядаў чыстым і дагледжаным, і ўсё было б добра, калі б ягонае багацце не спакусіла яго жыць шырока. Такі лад жыцця абудзіў цікаўнасць ды пільную ўвагу яго саслужыўцаў і камандзіраў — усе распытвалі, адкуль ён дастаў гэтулькі грошай, што так лёгка расцярушвае іх вакол сябе.

На гэта салдат нічога не казаў, бо цвёрда вырашыў стрымаць клятву, якую даў прынцэсам. Тыя штомесяц у час ягонай варты наведвалі яго і шторазу з'яўляліся перад ім ва ўсё святлейшых строях. Але вось прамінуў амаль год, а салдат усё так і жыў, нібыта валодае залатым прыіскам. Тады ў справу рашуча ўмяшаўся яго камандзір. Ён некалькі разоў выклікаў салдата на гутарку, але той адмаўляўся штосьці тлумачыць, і тады яго абвясцілі шпіёнам, засланым ворагамі дзяржавы, і прыгаварылі да павешання.

Пачуўшы вырак, салдат падумаў, што пры такім сыходзе не зможа дапамагчы прынцэсам, бо, каб уратаваць іх, яму трэба дажыць да канца года, а да таго ж ён чуў, што прыгавораным да павешання абстрыгаюць валасы. Таму цяпер ён прызнаўся ва ўсім і папрасіў дазволу працягнуць сваю чыннасць дзеля супакаення душаў прынцэс.

Камандзір таксама палічыў за добрае, калі беспрытульныя душы ўрэшце супакояцца з мірам, і таму вызваліў салдата з вязніцы, каб у тую ж ноч ён змог заступіць на варту, бо якраз была поўня. Але апоўначы, калі была змена варты, салдата знайшлі на сваім пасце мёртвым, са скручанай — носам за спіну — галавою. І цяпер стала бачна, што салдат доўгі час не мыўся, не прычэсваўся і не стрыгся: бруд тоўстым слоем ляжаў на яго твары, а валасы і барада збіліся ў каўтуны, быццам поўсць на бадзяжным сабаку.

Мінула шмат часу, і замкавы роў зарос быльнягом і хмызамі, а пазней між іх прабілася ляшчына. У той час у Ландскруне жыў мужчына, які ведаў, дзеля чаго яна тут вырасла, і таму вельмі яе бярог. Штогод ляшчына пускала новыя галіны, і мужчына спадзяваўся, што хутка іх будзе даволі, каб сплесці з іх зыбку; а ўжо хлапчука, каб пакласці ў яе, меркаваў ён, будзе няцяжка знайсці. Але сталася так — а цяпер мінула ўжо больш як 60 гадоў з тае пары — што роў загадалі вычысціць, каб зноў напоўніць вадой; недасведчаныя людзі ссеклі ляшчыну і так пазбавілі прынцэсаў іх апошняй надзеі на ўратаванне — да таго часу, пакуль новая ляшчына не ўзрасце на тым месцы.

Пераклад са шведскай Алесі Башарымавай

Трымаючы неба ў вачах

Васіль ДЭБІШ

Д'ябал

У д'ябла — дзве рукі. Ён сваю справу знае.
Адной дае, другою — забірае.
То ўзнікне сябрам ён, ці родным сынам,
То — ворагам схаваецца за спінай.
Мне шэпча ў вуха правае — любі!
У левае, па-змоўніцку — забі!
Так і віжуе, праяўлю дзе слабасць.
І точыць, точыць нож разладу д'ябал.

Карась

Ніякі не забойца я, і ўсё ж
Шукаю па шуфлядах востры нож.
Вандроўнік адзінокі і басяк,
Іду на кухню. Чышчу карася.
Разрэзваю, вантробы ўсе вымаю.
Ён цмокае і галавой матляе,
Як быццам нешта хоча мне сказаць…
Паснедаўшы, іду спакойна спаць.
Мне сніцца сон. Рака. Завея. Лёд.
Пад тоўшчай лёду — холад і смурод.
Там — мой карась, што стаў раптоўна мною.
Ён — задыхаецца, матляе галавою.
Вачыма лыпае і курчыцца ад болю
Пад шклінай непад'ёмнаю няволі.

Пракажоны

Каб ведалі вы, як абрыдзелі мне.
І бачыць, і чуць болей вас не жадаю.
Схаваўся я ў ціхім лясным будане,
Забыўся пра ўсё і прыпамінаю

Вас, людзі, хіба толькі ў жудасным сне.
Абачлівым стаў я і стаў асцярожным.
Але вы і тут баіцёся мяне —
За крокам маім вы цікуеце кожным.

Таемна вы крочыце следам маім
Ашчэраным зверам, ліхім і пачварным.
І — блазан — я вам усміхаюся ўсім
Скрозь слёзы, што паляць мне струпы
на твары.

Вайна

Вайна на ўсходзе.
На захадзе — вайна!
Зноў гінуць, гінуць, з двух бакоў, салдаты.
Спрабуй тут разбяры, хто вінаваты.
Ды ў тым, напэўна, кожнага віна.

Не толькі рушацца дамы, вакзалы,
Але і душы. І нядобры знак,
Што менш і менш паэтаў сярод нас,
Ды больш і больш дзяржаўных генералаў.

Цені

Па звычцы апранаю паліто,
Іду на вуліцу, бо некуды ж павінны.
Углядваюся ў твары я і ў спіны —
Не разумею: хто вакол і што.

Не заўважаю фарбаў, ні акрас,
Бо навакол нікога, толькі цені.
Прастора знікла, радасці імгненні.
Ні памяці, ні мовы, ані нас…

Сам па сабе сплывае ў бездань час.

Наша

Белы свет нашы дзеці пабачылі тут.
Не харомы няхай, але свой маем кут.
Ёсць свой цэп у нас, Люба, літоўка-каса.
Па чужых не бадзяемся мы адрасах.
Маем мову сваю, і культуру, і быт…
А на гэтай зямлі мы чужынцы нібы.
Не па людску жывем — тут сума і турма.
Ні адхлання, ні зменаў ніякіх няма,
Бо навязваюць веру чужыя багі,
І ніякі закон тут не мае вагі.
Храм духоўны зламаны — бязвер'я крыжы.
Янычары паўсюль — хто прывёў іх, скажы?

Ва ўстановах чужынцаў ільсніцца аж твар.
Колькі лёсаў зламана, а колькі ахвяр?
Знаеш, Люба, між чорных
марудаў-смаўжоў
Надакучыла жыць і баяцца мне ўжо.
Я люблю сваіх дзетак, сям'ю, і таму
Рваць бязлітасна буду нязносны
хамут.
Ёсць літоўка у мяне і дзядулін ёсць цэп,
Што ляжаў пад страхой да пары
без патрэб.
А пакуль я трываю, рахманы пакуль:
Іншаверцы, чужынцы, ідзіце адсюль!
Ў залатую арду вы трымайце свой шлях.
Гэта наша краіна і наша зямля.

***

Калі на неба глядзець доўга-доўга,
Распластаўшыся на траве,
Можна ўбачыць наяве Бога,
Што на воблаку ўдалеч плыве.

Над Бярэсцем, над Белавежай…
І паверыць, што нездарма
Ты жывеш. Можна ўбачыць
бязмежжа,
Той свабоды, што тут няма.

Можна лозунг надрапаць светлы
На нябёсах: «Радзіме — жыць!»
І не быць пакараным за гэта.
Сцерці з памяці і забыць.

Дзёрзкім быць і неасцярожным,
Каб адолець адвечны страх.
І, нарэшце, стаць вольным можна,
Трымаючы неба ў вачах.

Паэма пра вецер

Сяргей ВЕРАЦІЛА

I

І ноч прыйдзе,
І горад глухі будзе
Ўслухоўвацца ў званкі
Тэлефонаў, у гудзенне матораў,
У тупат крокаў,
У бразгат дзвераў.

А дрэвы без лісця,
Голыя дрэвы, бы чалавек
Без надзеі, што рэха
Па лесе самотна блукае,
Рэха шукае,
Рэха чакае
Голасу.

Вуліца слепне,
А сонца сёння
Над горадам і не хадзіла,
Вачэй не сляпіла,
Спінаў не грэла.
Сонца сёння
Пра горад забыла,
Й вуліца слепне.

II

Запаляць ліхтары,
І небяспечнымі пададуцца цені,

Што трымаюцца за сцены,
Што чапляюцца за слупы і дрэвы.
Цені, што ціха мінаюць
Пысаў тупых
Тралейбусных і круглавокіх.
І патрапляюць
У цёмныя без лямпачак
Зеўры пад'ездаў,
Каб схавацца й прапасці
У пастках утульных кватэраў.
Цені вячэрнія,
Цені начныя.

А потым, ужо потым
Згасаць пачнуць ліхтары,
Хоць да ранку шчэ будзе далёка.
А вецер стане змагацца
З апошнім рыззём на галінах.
А вецер стане заходзіць
У адведкі да сэрцаў,
Што жывуць у палітонах,
Плашчах і ясёнках.
А вецер, як здраднік, стане шаптацца
За рагамі дамоў.
Зайздросліва і па-жабрацку
Пазіраць стане вецер
На страката-пярэстыя
Шапікаў шыбы,
Дзе на продаж заўсёды:
Цыгарэты ўраздроб,
Кава на кубак
І для любові прылады.
Стане вецер кахання прасіць
У начных прастытутак,
Вецер мае чым заплаціць
І за каву, і за любоў,
І за цыгарэты.

III

Вецер заўсёды хістаецца,
Але вецер не п'яны,
Вецер няўпэўнены,
Вецер непастаянны,
Вецер свабодны.
А мянты?
Тыя быццам нічога не бачаць
Тыя быццам нічога не чуюць.
Не пакараюць гумаўкаю,
Кайданкоў не надзенуць,
Не пацягнуць яго ў пастарунак,
Не складуць пратаколу,
Адвернуцца толькі
І брудныя, злосныя словы прамовяць.

Ноч надыходзіць,
Ноч адыходзіць.
Горад глухі,
Горад сляпы,
Горад не спіць,
Вецер не спіць.
Ноч надыходзіць,
Ноч адыходзіць…

2000

Казачны Караткевіч

Васіль ДЭ ЭМ

Уладзімір Караткевіч вельмі любіў мультфільмы. Крыўдзіўся, калі жонка, Валянціна Браніславаўна, забывала паклікаць яго да тэлевізара.

«Аспід!», — так жартаўліва называла яна мужа, — ідзі, там твае мульфільмы пачаліся!» У кватэры тады панавала цішыня — ніхто і нішто не павінны былі замінаць праглядзу. З аднолькавай увагай ён глядзеў і «Ну, пачакай!» і тонка-інтэлектуальныя фантазіі Нарштэйна.

Мультфільмы стваралі пісьменніку адпаведна-творчы настрой. Той настрой, пры якім вельмі добра пішуцца казачныя творы.

Магчыма, зналыя літаратуразнаўцы і запярэчаць, але, як мне здаецца, ва ўсім напісаным — раманах, аповесцях, апавяданнях, п'есах, вершах, сцэнарах — У. Караткевіч заставаўся перадусім казачнікам.

Ён выдумаў сваю казачную Беларусь.

У гэтай краіне жылі фізічна і духоўна моцныя беларусы-арыстакраты. Яны былі выдатна адукаваныя, ведалі шмат моў і ніколі не забывалі пра родную мову і традыцыі сваіх продкаў.

Іх кахалі самыя прыгожыя жанчыны; сядзібы і палацы гэтых беларусаў мелі такія калекцыі жывапісу, якім бы пазайздросцілі лепшыя музеі Еўропы.

Персанажы твораў У. Караткевіча шмат у чым маюць падабенства да казачных асілкаў. Кожны з гэтых супер-герояў дастаткова ўмоўны. Кожны з іх хутчэй знак, сімвал, а пасля ўжо — жывы чалавек. Гістарычны фон, на якім яны дзейнічалі, гэтаксама (нягледзячы на многія канкрэтныя рэаліі і прыкметы) ствараўся хутчэй паводле законаў паэзіі, чым гісторыі.

Пісьменнік не хацеў паказваць беларуса — няўпэўнена-смутнаглядным, палахлівым, слабым. Значна цікавей было выдумаць СВАЙГО беларуса і зрабіць гэта так па-мастацку пераканаўча, каб рэальны, абыякавы да ўсяго нацыянальнага суайчыннік паверыў у гэтую фантазію і хоць крыху пачаў адпавядаць такому яркаму літаратурнаму вобразу…

Вялікае месца ў творчасці Уладзіміра Караткевіча займалі не толькі гістарычна-дэтэктыўныя казкі, створаныя для дарослых, але і тыя, якія ён напісаў для дзяцей.

Адно з самых ранніх казачных апавяданняў У. Караткевіча напісана ў 1952-м годзе. Гэта — «Лебядзіны скіт». Апублікавана яно было толькі пасля смерці аўтара ў 8-томным зборы яго твораў.

Дзеянне казкі адбываецца ў тыя часы, калі «…рознаплямённыя орды ўладара Батыя пайшлі навалай на рускую зямлю (…) Наперадзе яны сустракалі зялёныя палі, хаты ў садах і стракатыя гарады, а ззаду пакідалі толькі чорную пустэчу, па якой як жадаў хадзіў вецер, узнімаючы сталбы попелу. І болей нічога не заставалася на калісьці зялёнай зямлі».

Караткевіч па-босхаўску выразна малюе карціну нацыянальнага апакаліпсісу. Вораг, як бачна з прыведзенай цытаты, знішчае татальна ўсё і ўсіх. Прытым, калі чытаеш гэтую рэч, то разумееш — не так і істотна, пра якога ворага піша аўтар. Умоўна-баладная структура «Лебядзінага скіта» дазваляе замест «войскаў Батыя» ўявіць немцаў, рускіх, французаў, палякаў ці каго там яшчэ.

Паратунку няма ніякага. Літасці чакаць няма ад каго. Ды і скуль ёй, гэтай літасці, узяцца, калі наш народ, паводле слоў Батыя, варты адно толькі пагарды, бо: «Іхнія «каназы» цураюцца сваёй мовы, іх папы — брахлівыя сабакі, у людзей яго, як у птушкі, адно жаданне — набіць свой валляк».

Біблейскае гучанне свайго твора У. Караткевіч узмацняе не толькі тэмай пакарання цэлага народа за яго грахі, але і чыста Хрыстовым матывам ахвяры. Войскі Батыя бачаць «на беразе возера скіт, змётаны з шэрых бярвенняў, ля якога завіхаўся нейкі старац». Расчараваны ў сваім жыцці, Старац хоча зрабіць хоць адзін варты ўчынак: ён просіць Батыя пакінуць жывымі тых сваіх суродзічаў, хто зможа змясціцца ў скіце. Узамен ён гатовы ахвяраваць сабой.

У Старца з'яўляецца нечаканы саюзнік — смешны, «вечна п'янаваты» Юсуфі, які апявае паходы Батыя і можа (на правах блазна) казаць свайму гаспадару ўсё, што думае. Менавіта ў «Лебядзіным скіце» перад намі ўпершыню прадстае ПАЭТ-ВЫРАТОЎЦА. Дзякуючы заступніцтву Юсуфі, Батый згаджаецца з умовай Старца. Як своеасаблівы анёл-ахоўнік, Юсуфі сваімі вострымі жартамі і тонка-іранічнымі показкамі бароніць ад гневу Батыя галоўнага героя. Ён адзіны сярод захопнікаў, хто шкадуе наш народ, адзіны, хто верыць у яго сілу.

Мудры Юсуфі ведае — Батый загіне, а слова, адно толькі слова, напісанае Паэтам, застанецца. Помніць жа пра грознага заваёўніка будуць толькі тады, калі пра яго напіша Паэт.

Як і Юсуфі, Караткевіч верыў у сілу слова. І меў рацыю.

Хто з сённяшніх маладых чытачоў чуў пра тагачасных «Батыяў», пры якіх жыў і пісаў Уладзімір Сямёнавіч. А яго, Караткевіча, помняць.

Чым скончылася суперніцтва Старца і Батыя, мы ведаем — скіт дзівосным чынам сабраў у сябе ўвесь народ, які ператвварыўся ў белых лебедзяў. Птушкі паляцелі да сваіх «разораных гнёздаў» і абярнуліся там людзьмі ў белых світках. Менавіта з тых часоў, паводле фантазіі пісьменніка, народ гэты і стаў называцца беларусамі, а краіна — Беларуссю. Старац, чыя бязмерная любоў да свайго

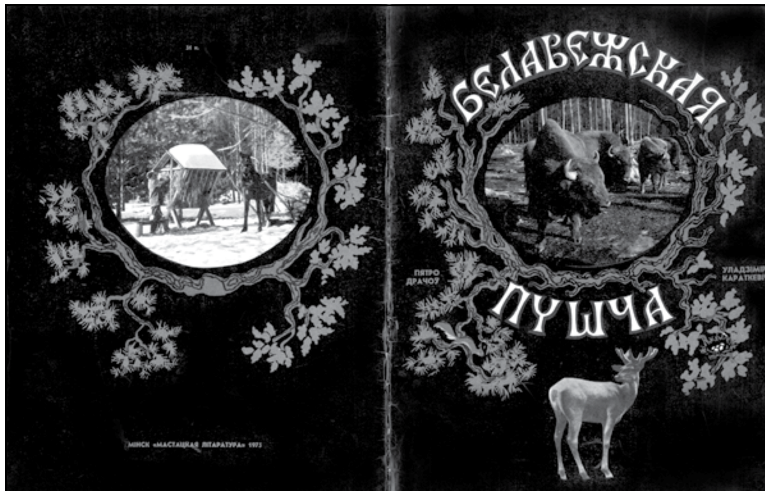

народу стварыла падобны цуд, ператварыўся ў камень, які «точыць слёзы».

Па сваёй сіле, смеласці, нацыянальнаму духу, унутранай энергетыцы юны Уладзімір Караткевіч напісаў практычна бездакорны твор. Адзінае, за што можна крытыкаваць «Лебядзіны скіт», — гэта за яго не вельмі добрую беларускую мову. Аднак стваральніку новых нечаканых вобразаў, герояў ды і ўвогуле чалавеку, які тэматычна, ідэйна абнавіў нашую літаратуру — моўныя і стылёвыя недакладнасці, безумоўна, даравальныя.

У свае 22 гады Караткевіч выявіў вельмі важную для ўсёй сваёй далейшай творчасці думку, якая стала, па-сутнасці, яго крэда: як бы цяжка не было, які б не быў твой народ памяркоўна-абыякавы — ВЕР у яго сілы, ЛЮБІ яго, не гледзячы ні на што, не дапускай і думкі, што твой народ «няўдалы», нават калі прыхільнікі «аб'ектыўнай праўды» пра гэта штодня гавораць. ВЕР — і тады здзейсніцца цуд!

У 1975-м годзе ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» выходзяць дзве невялічкія, выдатна аформленыя кнігі Уладзіміра Караткевіча «Казкі» і «Белавежская пушча». Па-сутнасці, менавіта 40 гадоў таму назад і адбыўся афіцыйны дэбют пісьменніка ў друку як дзіцячага аўтара.

У зборніку «Казкі» змешчаны два хрэстаматыйныя творы — «Чортаў скарб» і «Верабей, сава і птушыны суд».

Гэтыя творы, у параўнанні з па-арганнаму-велічным «Лебядзіным скітам», — вонкава лёгкія, бесклапотныя, напісаныя з вялікім гумарам. Але калі чытаеш уважліва той жа «Чортаў скарб», заўважаеш пэўнае падабенства з гісторыяй пра ахвярнага Старца і п'янаватага Юсуфі. А магчыма, нават можна ўбачыць іранічнае пераасэнсаванне гэтай гісторыі. Тут таксама ёсць вораг-акупант (Чорт), які не дае жыцця простым беларусам (Янку і яго сям'і). Чаго толькі гэты нячысцік не робіць! «Пазаплятае коням грывы так, што пасля не расчэшаш, а думаюць на сыноў. Вяршкі з малака зліжа, а думаюць на бедную кошку… А то раніцай вынуць з печы пірог і здзіўяцца: на пірагу невялічкі адбітак. Гэта чорт на гарачае цеста адпачываць садзіўся. Грэўся з марозу».

Паказаўшы ў сваіх «дарослых» творах цэлую галерэю моцных, рашучых, мудрых і смелых беларусаў, у «Чортавым скарбе» Уладзімір Сямёнавіч іранізуе з такіх якасцяў нашых людзей, як няцямлівасць, няўпэўненасць, нясмеласць, няўменне змагацца за сваё. Янку працай уцячы з хаты, кінуць сваю гаспадарку, чым даць адпор нячысціку. Як піша аўтар: «І вырашыў [Янка] урэшце, праз гэтыя чортавы выбрыкі, забіць хату дошкамі і падавацца з дзецьмі, валамі і кошкай некуды ў свет. Кінуўшы сваю радзіму, цёмныя пушчы, светлыя рэкі ды чыстыя воды. І стала б на Беларусі меней яшчэ адной сялянскай хатай…»

Як мы памятаем, нашага героя ратуе выпадак. У хаце Янкі заначаваў вандроўны артыст-павадыр з мядзведзем. Ноччу мядзведзь вырашыў паласавацца рэпай. Чорт, які гэтаксама захацеў з'есці рэпу, пpыняў у цемры мядзведзя за кошку. У выніку — мішка даў яму такога выспятка, што той уцёк і болей у хаце не з'яўляўся. У фінале Янка выпадкова сустракае Чорта, і той прызнаецца, што закапаў у яго хаце скарб — Янка становіцца багацеем.

Іронія гэтай казкі яшчэ і ў тым, што Янка так і не здагадаўся пра тое, як яму дапамаглі. Чорт быў упэўнены, што быў пашкуматаны кошкай і расказаў пра гэта Янку. А той і паверыў. У. Караткевіч праводзіць у гэтай (такой няпростай на самой справе!) казцы цікавую думку, што калі беларусаў ратуюць, то яны часта не разумеюць, ад чаго іх ратавалі і хто іх сапраўдны выратоўца.

Перад намі — зноў гісторыя пра тое, як чароўнае з'яўленне ПАЭТА (бо вандроўны артыст-павадыр — чым не паэт?) ратуе беларусаў ад бяды.

Другая казка ў зборніку «Верабей, сава і птушыны суд» — гісторыя пра дзёрзкага, незалежнага вераб'я, якога птушыная грамада хацела аддаць пад суд. Уся віна нашага героя была ў тым, што ён аднаго разу «размахнууся крыльцам і ляпнуў сітаўку па хвасце». Верабей схаваўся ад птушынага суда ў невялікім дупле. Вартавараць паставілі саву, якая «…ў той час была зусім без пер'яў. Голая, як абскубленая курка. Жоўтая. Худая. Выгляд сараматны і гнюсны». Птушкі «скінуліся па адным пяры і зрабілі саве дзівосная футра», абы тая ўсю ноч вартавала «злачынцу». Сава пад раніцу заснула, верабей — уцёк, а саву зрабілі вінаватай, і з тых часоў кожная птушка патрабуе ў яе сваё пер'е.

Свабодалюбівы верабей і агрэсіўна-аўтарытарнае птаства — чым не іранічная метафара тых часоў, калі стваралася казка. У памяці адразу ж узнікае славуты фільм Георгія Данэлія «Афоня» (які, дарэчы, таксама выйшаў у 1975-м), дзе над галоўным героем, гультаявата-бесклапотным сантэхнікам, увесь час чынілі грамадскія суды.

У больш позняй казцы «Жабкі і чарапаха» — падобны ж вобраз агрэсіўнай грамады У. Караткевіч выявіў у выглядзе дурных жабак, што здзекуюцца з цікай, інтэлігентнай Чарапахі. Ад свайго імя, чыста публіцыстычна, аўтар гнеўна загадвае неразумным жабкам: «Ану, марш адразу ж у Чарапахі прабачэння прасіць, перапрашаць яе!»

«Белавежская пушча» — другі дзіцячы зборнік, які выйшаў разам з «Казкамі» ў 1975-м годзе. Яго можна назваць у роўнай ступені творам як Уладзіміра Караткевіча, так і мастака Пётры Драчова, што з'яўляўся аўтарам неверагодных па сваім графічным майстэрстве калажных малюнкаў. У гэтых малюнках выдатна суіснуюць старажытныя гравюры, чорна-белыя і каляровыя фотаздымкі, акварэльныя замалёўкі і выявы, створаныя гуашшу.

Сама кніга — хваласпеў Белавежскай пушчы і яе насельнікам: магутным зубрам, ласям, дзікам, самым розным птушкам.

Як няцяжка здагадацца — Белавежская пушча, якая паўстае тут ідылічна-прыгожай, непрыступна-магутнай, з ідэальнай іерархіяй звяроў і птушак — фантазія пісьменніка на тэму таго, якой павінна быць наша Беларусь.

…Як мы памятаем, Уладзімір Караткевіч вельмі любіў мультфільмы. Яны стваралі пісьменніку адпаведна-творчы настрой. Той настрой, пры якім вельмі добра пішуцца казачныя творы.

Многія казкі пісьменніка (сур'ёзныя, іранічныя, велічна-пафасныя, гумарыстычныя, сучасныя, гістарычныя, для зусім маленькіх і зусім дарослых) аб'ядноўвала тэма ПАЭТА-ВЫРАТОЎЦЫ, у іх гучаў матыў ВЕРЫ (толькі не ў рэлігійным сэнсе гэтага слова).

У казцы «Скрыпка Дрыгвы й верасовых пустэчаў» галоўныя героі, Янук і Марта, пабраліся шлюбам супроць волі «чорнага, як кажан, і жорсткага, як вампір» магната. Напалоханыя суседзі ад іх адвярнуліся. Але настолькі моцна Ён і Яна ВЕРЫЛІ ў сілу свайго кахання, што да іх завітаў прывід вялікага ПАЭТА Алеся Бан-Жвірбы, які абараніў іх сваёй чароўнай песняй ад помсты магната і прынёс іх сям'і багацце…

Сваімі казкамі Уладзімір Караткевіч вучыць: калі ВЕРЫЦЬ у свой народ (які б ён не быў), ВЕРЫЦЬ у сваё каханне, у сваю краіну, у сваіх ПАЭТАЎ і хаця б раз у дзень чытаць па адным беларускім вершы — тады не загінем, тады не будуць страшныя ніякія чэрці і «рознаплямённыя орды», ніякія «птушыныя суды», ну і вядома — ніякія жабкі не пасмеюць здзекліва квакаць у наш бок.

Я не ўтаіўся ні разу…

Вершы розных гадоў

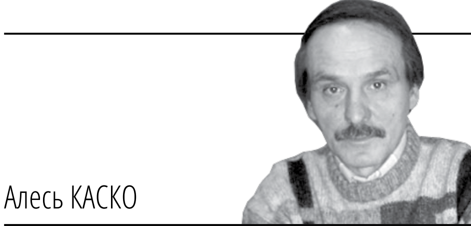

Алесь КАСКО

Самаіронія

Промню зіркастаму, нібы лязу,
мушу даверыць паразу:
я не ўтаіўся ні разу,
як ні захліставаў усмешкай слязу.

Смутак уласны згінаў у дугу,
шпагаю вострую фразу
сам і глытаў — не ў абразу
тым, што трываліся праз не магу.

Часта вярэдзіў душу і руку
з мінай, належнаю блазну,
з мрояй, што звонкасцю бразну
лірыцы гордай па сёмым замку!

Дзверы, аднак, прачыняў,
бы лазейку, —
зноў заставаў
там іронію-змейку.

Пакліканы

Мяне не было
мільёны мільёнаў гадоў,
пакуль драбнюткія часцінкі Сусвету
шляхам незлічоных спробаў яднання
склалі мяне на імгненне,
якім вымяраецца век.
Я спяшаўся і шмат што паспеў —
насыціць аблокі фабрычным дымам,
рачулку абрынуць у тартарары,
пакінуць унізе непаваротлівых
і прабегчы ўсе сходкі кар'ернай лесвіцы,
беднай мовы зрачыся і стаць паліглотам,
верх узяць над сотняй жанчын,
даць рады дзясятку бочак віна, —
але і цяпер, на зыходзе імгнення,
не пакідаю здзіўляцца: няўжо
хтосьці моцна тужыў тут,
што мяне не было?..

* * *

Як жыць крату, дык толькі пад зямлёю,
скуль мітусня людская не відна.
Яму й сканаць там целам і душою,
калі ў ім ёсць яна.

Няхай жыве, яму не замінаю,
калі ж нашкодзіць мне, тады крату
я норы ўсе, хады ўсе раскапаю,
злаўлю —аддам кату.

З тым буду задаволены сабою:
вышэйшасць праявілася мая…
Але што бачу тут я, над зямлёю,
што бачу з сонцам я?

Яно не свеціць у людскія душы,
капні сваю ці іх — там ноч кратоў.
Век буду й на зямлі я невідушчы,
пад ёй — і пагатоў.

Наша зорка

Не аднойчы распальвала горан,
іскрылася між молатам і кавадлам,
выпрабоўвала волю — і мы
пакрысе рабіліся зброяй
з памяццю пра сярпы і нарогі.

Спапяляла на нівах паспелых
збажынай і травою —
мы з глебы, угноенай попелам,
паўставалі не сеянай рунню,
адрасталі атаваю.

Няшчадна абпальвала вусны,
языкі апякала і скурчвала —
мы размаўляць вучыліся
ледзь чутнымі ўздыхамі,
пальцамі рук ды мімікай.

Шуганула ўзветраным полыскам,
найменне забрала-вырвала
і на суседні народ перанесла —
мы не пагрэбавалі
найменнем чужым, пазычаным.

Зацерусіла атрутным пылам —
мы праціраем усмешкі:
ат, нішто, гэта ж толькі чарговая,
адна з незлічоных
пракудаў палыннай зоркі.

* * *

Гукаем наноў, зачынна
адну за вякі вясну
з надзеяй старой: магчыма,
сама скіне ковы сну.

Сама разняволіць чынна
і прышласць, і даўніну,
якія зямля злучыла
ў скаронасці кургану.

Яму ды начы ваўчынай,
бязроднаму гругану,
людской немаце злачыннай,
здранцвенню, дурману, дну.

Надзея мігціць лучынна
і цешыць сябе адну:
прачнецца без нас Айчына
ўвасобленай у вясну…

Пустальга і жаваранак

(Амаль што байка)

Заліваецца жывы званочак
у прасторы весняй цішыні.
Слухаем, і падымаем вочы,
і штурхаем сябра ў бок: зірні.
Жаўранак! Ён славіць падарожжа,
далі, дзе сінеча і смуга,
дык наперад — і пазнаць не можам:
не жаўрук звініць, а пустальга.
З голасам падробленым саколік,
не аматар паднябесных стром,
ён праўдзівага музыку ў полі
зняў яшчэ на ўзлёце, над гняздом.
І цяпер вызвоньвае заўзята
ўхвалу спрыту дзюбы й кіпцюра…

Гэтак жа адрозніць цяжкавата
плагіятара ад песняра.

Схаластыка

Які ў ім змест? Якую мэту ўклалі продкі? —
мысляр глядзіць на нож,
што таямніцу тоіць.
Даць ад нажа адказ! Разгадка
корміць-поіць…
Які ў ім змест? Якую мэту ўклалі продкі?
Нож — дудку скручваць?
Хлеб надзённы кроіць?
Ці ворагу і зверу перарэзваць глоткі?
Які ў ім змест? Якую мэту ўклалі продкі? —
мысляр глядзіць на нож,
што таямніцу тоіць.

Мэтрава скарга

Мне маладзёны не даюць дыхнуць,
нясуць на прачытанне каламуць:
то стосы вершаў, то раман-таміну,
каб стыль падправіць, думку падцягнуць;
калі мяне на покуць пакладуць,
дальбог, дадуць чытво і ў дамавіну.

***

Калі хвілі брак жывой, парыўнай,
з чаркай тэт-а-тэт

абысціся пераспелай рыфмай:
квет — санет — эстэт…

Не заўважыць, што яна з адрыжкай;
ледзь-ледзь хмель міне,
шкрабаць думкаю, бы ў місе лыжкай,
у душы на дне.

Раніцай з памкненнем абнаўлення
выйсці ў свет, адчуць,
колькі навакол бруіць натхнення, —
прагна б зачарпнуць!

Ды начная «ўзліва» — цяжкім грузам,
да ўсяго ж праз крок
стрэць жанчыну; з ёю, вольнай музай,
збочыць у шынок.

І напоўніцу гульбой, застоллем
наталіцца з ёй…
А пасля стваральніцкім застоем
свой назваць запой.

Канцэрт моднай спявачкі

Не ўслухаўся як след — мне нехта скажа,
ды ў тым віна яе, а не мая,
што апрача мелодыкі вісюлек, спражак
і рытмікі грудзей, і ног, і ляжак —
нічога не запомніў я!

Каханне

Яна пакахала яго назаўжды;
яго засланяла ад смутку, нуды,
яму адкрывала сады-гарады,
на стол выстаўляла сыры ды мяды,
ільды расплаўляла… Зачах ён тады,
яго хмыз на балоце — ад лішку вады.

Інтым

Здрок
пёк?
Сок
цёк?..
Змрок.
Крок.

Бок —
торк.
Ток!
Блок
шчок.
Войк…

Змоўк.
Змок
шоўк.
Цок-
цок…
Шчоўк!

* * *

Ты такая ж гуллівая, звонкая,
ты страляеш вачыма-пярсцёнкамі,
зноў цікуеш-палюеш двурушна,
набліжаешся, дыхаеш душна.
Згінь, міні! Рук вянковасць твая —
усё тая ж, з атрутай, змяя.

Ты з натоўпу выюрваеш, слізкая,
і луска твайго ўбору паблісквае,
цела множыць тым болей спакусу,
што я выжыў той раз ад укусу.
Што ж, вось рукі — зарука, што я
гэтым разам твой выдушу яд!

Акселерат

(З матываў Жака Прэвера)

Тушку зайца бацька прынёс:
— Сын, яго воўк задраў
між прысыпаных снегам траў,
я адабраць не паспеў, не лёс! —
і ў шафу стрэльбу схаваў.

І ялінку, як Дзед Мароз,
тут жа ўнёс і агні запаліў:
— Сам лясун яе падарыў! —
а сякеру ўткнуў пад памост,
ад сына яе ўтаіў.

Сыну кроплю наліў пад тост.
— Ты скажы мне тут, за сталом:
станеш кім, як пакінеш дом?
Той шчыра сказаў, наўпрост :
— Браканьерам і махляром.

Дабро

Я ўкінуў рыбінку ў ваду
(яна на беразе трымцела
пасля паводкі адлюцелай)
і рады быў: адвёў бяду.

Глядзеў усцешна на раку,
на люстрадзь з рыбінкай лядашчай,
пакуль хтосьці боўць! — і кляцнуў пашчай:
зрабіў дабро я шчупаку…

Павадыр сабакі

У горадзе патроху вечарэе,
бы шчэццю, колецца іглісты дождж.
Цыбаты дог, што на тугу хварэе,
уткнуўся ў мокры, набрынялы клёш.

Гадаюць людзі: выгналі сабаку
або з кватэры выслалі дзядка —
вунь налягае целам не кульбаку,
кляне ў душы кароткасць павадка?

Яны абодвум ім даюць дарогу,
каб незнарок за кій не зачапіць
і не ўцвяліць сабакі; дзеці догу
бягуць халвы і пернікаў купіць.

Не хоча ён, і дзед разводзіць рукі:
маўляў, не трэба — есць і так за трох.
А дзецюкі рагочуць, што без сукі,
няйнакш, нудзьгуе вышкалены дог.

Стары іх выслухоўвае спакойна
ды месяць зноў асеннюю куццю,
пакуль нявестка ву-у-нь з таго балкона
і догу, і яму гукне: «Цю-цю!»

Звычаёвае

Можа так быць: стане мляўка,
сэрца ўсхліпне, дых саб'е,
і ў шкадобе возьме лаўка
на калені да сябе.

Непрытомны, не прачнуся,
а на золку нехта мне,
поўны сілы: — Дзед, пасунься, —
буркне і на дол спіхне.

Эпітафія музейнаму імю

Быў славалюбам гэты словасей:
што ўладнікі прасілі, тое сеяў.
Сам, пры жыцці, стварыў сабе музей —
найслынны з ненаведвальных музеяў.

* * *

У куколлі паэзіі вышукаў зернейка,
з пырніку прозы выцягнуў парастак,
са стручкой эсэістыкі
вылушчыў кулю…
Зноўку падаўся з нівы сучаснай
на забыты папар папярэднікаў.
Стаяў там юнак са жменяй насення,
здольнага прарастаць і ў пустыні.
«Чаму вы адзін?» — зноў ён спытаўся.

«ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» | № 10 (110) | 30 кастрычніка 2015 | № 41 (458) Новы Час

Танцы над горадам
(Фрагменты аповесці)

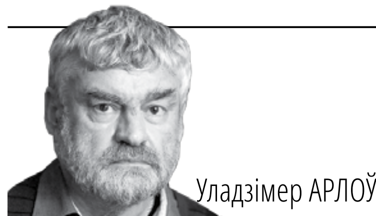

Уладзімер АРЛОЎ

1

Я прачынаюся — нібыта вынырваю з утульнай зялёнае глыбіні — і не магу ўцяміць, чаму я, цалкам апрануты, сяджу на лавачцы ў нашым двары. Навокал цёплая травеньская ноч і — неверагодная цішыня, што пахне зацвілым белым бэзам. Мама трасе мяне за плечы, ейныя вусны варушацца, ды я нічога не чую, усё адбываецца, як у нямым кіно. І раптам, быццам з вушэй выліваецца вада, пакрысе вяртаецца слых. У зарасніку бэзу шамаціць ветрык, з боку вакзала азываецца цягнік...

У цішыню ўрываецца мамін голас. Сынок, сыночак, куды ты сабраўся? — скрозь слёзы паўтарае мама. Яна ўжо не трасе мяне, а гладзіць па галаве. Мама ў сваім улюбёным бэзавым швэдры. Побач у сіняй начной піжаме — тата.

Мяне вядуць за руку дадому. Я сам распранаюся і кладуся ў ложак. Тата перацягвае з бацькоўскае спальні раскладны зялёны фатэль, на якім сцеле сабе пасцель мама. Яна больш не плача і не пытаецца, куды я сабраўся, але, каб і пыталася, гэта не мела б ніякага сэнсу. Я нікуды не збіраўся і ані не разумею, як выйшаў з кватэры і апынуўся на лавачцы. Аднак мне зусім нястрашна. Начное здарэнне нагадвае казку з зачараванымі героямі, што могуць знячэўку заснуць і расплюшчыць вочы праз цэлы год або легчы ў ложак у беднай хаціне, каб ачуцца раніцой у каралеўскім палацы.

Хтосьці ўва мне не пагаджаецца: верыць у казкі шасцікласніку пазнавата. Пад падушкаю ляжаць амаль дачытаныя «Марсіянскія хронікі» Рэя Брэдбэры, і я ўсцешана параўноўваю сябе з таямнічым хлопчыкам, які ўначы стукаецца ў дзверы зямных каланістаў.

У вокны просіцца світанак. Ківач старадаўняга насценнага гадзінніка адлічвае апошнія хвіліны перад пятай гадзінаю. Нават не адлічвае, а асцярожна адразае іх двума круглымі лёзамі ад невідочнай крышталёвай прасторы часу, і яны, хвіліны, падаюць на паркет з ціхуткім меладычным звонам, што здольны пачуць адно я.

2

Назаўтра прыгоды працягваліся.

Тата ўсё разумеў, але забраў мяне з урокаў, і мы на яго службовай пракурорскай «Волзе» паехалі да «спецыяліста». Калі машына не спынілася каля дзіцячай паліклінікі, а павярнула да будынку са старасвецкае чырвонае цэглы, дзе на Верхнім замку месціўся «дарослы» шпіталь, я проста ўспеніўся самапаваґаю і нагадаў самому сабе кубак, у які мама налівала мне на сняданак гарачае малако.

Мама чакала пры белых дзвярах з габрэйскім прозвішчам на блакітнай таблічцы. Бацькі непахісна верылі, што найлепшыя дактары, прынамсі, у нашым горадзе — габрэі.

«Спецыяліст» запрасіў спачатку аднаго мяне. Ён застаўся ў памяці найперш акулярамі і чамусьці зусім не нагадваў вясёлых, чарнявых і рудых суседзяў-габрэяў з таго раёну прыватнай забудовы, адкуль мы нядаўна пераехалі ў чатырохпавярховы дом, збудаваны пасля вайны палоннымі немцамі. Дом з высокімі столямі і такімі ж высокімі цяжкімі дзвярыма, з парадным уваходам і шырокімі лесвіцамі ды прасторнымі кватэрнымі пляцоўкамі, дзе цудоўна гулялася ў «хованкі» і можна было цэлы вечар удала ратавацца ад «вадзілы» — гаротніка, якому выпала доля з завязанымі вачыма паляваць на астатніх.

Гаворка пра «хованкі» зайшла невыпадкова: доктар цікавіўся маімі ўлюбёнымі гульнямі, і, пачуўшы пра «хованкі», адразу страпянуўся і ўзяўся штосьці занатоўваць. Яму карцела даведацца, у які час мы гуляем, ці ёсць сярод нас дзяўчаткі і ці даспадобы мне быць тым самым «вадзілам» з завязанымі вачыма. Гулялі мы пераважна ўвечары, дзяўчатак хапала, а соўгацца па пад'ездзе з растапыранымі рукамі і прыслухоўвацца да нечага стоенага дыхання, каб маланкаю кінуцца ў той бок, мне ніколі не падабалася. Пра ўсё гэта я сумленна і паведаміў доктару. Таго мой адказ відавочна расчараваў, і, пашкрабаўшы пальцам скронь, ён вырашыў высветліць, ці часта мне сняцца сны і ці добра я памятаю прыснёнае.

Гэты допыт хутка надакучыў, і я вырашыў шыфравацца, адказваючы як мага карацей. Пагатоў, ішлося пра рэчы, якія належалі да таямніцаў. Нават сябру Артуру ці папросту Арціку з трынаццатай кватэры я не прызнаваўся, што кружляю ў сне вакол вежаў Сафійскага сабору, а бывае, наадварот, спускаюся вельмі нізка і разам з чайкамі імкліва пралятаю над дзвінскаю плынню. Аднойчы мне пашанцавала выхапіць з вады акунька, якога я, аднак, не праглынуў, а выпусціў назад у родную стыхію, прычым, прачнуўшыся, так і не ўзгадаў, як злавіў рыбку — птушынай дзюбаю або чалавечай рукой.

Доктар пачуў, што сны ягоны пацыент бачыць надзіва рэдка і нічога з іх не памятае. А мо ўсё ж нешта ўзгадаецца, бо тое вельмі важна? Добра, сказаў я і на хаду прыдумаў, што ездзіў у сне на жырафе, а потым,ператварыўшыся ў мядзведзя, зрабіў засаду ў малінніку, каб дачакацца, пакуль дзяўчаткі назбіраюць поўныя кошыкі.

Гаспадар кабінета прыўзняў акуляры і, уважліва гледзячы мне ў вочы, папрасіў працягваць. І тут я, сам не ведаю чаму, мусіць, патрапіўшы пад гіпноз ягонага позірку, прызнаўся, што бачыў у сне аднакласніцу Сіму. І як яна табе снілася?— унікліва запытаў доктар. Голай, — шчыра адказаў я. Ён заззяў і падняў угору ўказальны палец. Здалося, тое самае зрабілі і два барадатыя партрэты на сценах. А іншыя голыя... дзяўчаткі табе сняцца? Бліснула здагадка: ён хацеў запытацца і пра дарослых жанчын, аднак не ўдакладніў, і я з чыстым сумленнем мог прамаўчаць пра сон, дзе гуляў у футбол з голай настаўніцай біялогіі.

Акуляры цікавіла таксама, якія кнігі я люблю чытаць. Адказ быў імгненна гатовы: падручнікі для сёмага класу. Доктар зноў утаропіўся ў мае вочы. Што я чытаў учора перад сном? Гэтым разам з гіпнозам у яго не атрымалася. Падручнік па геаграфіі, абвясціў я, увайшоўшы ў змову з Рэем Брэдбэры.

Назваўшы мяне «маладым чалавекам», доктар папрасіў пачакаць у калідоры і запусціў у кабінет бацькоў. Мама няшчыльна зачыніла дзверы, і, як пішуць у кніжках, я ператварыўся ў слых.

Пачуць удалося вобмаль. Спярша ў мамiным выкананні я выслухаў добра знаёмую гісторыю. Я-маленькі не баяўся цемры, смела заходзіў у цёмны пакой, зачыняўся і доўга глядзеў на неба. З'явіўшыся пасля астранамічных назіранняў перад бацькамі, я — бо толькі нядаўна загаварыў — быў лаканічным: Я і месяц! Калі месяца не было, справаздача мела два варыянты: Я і зоркі! або — Я і неба!

Потым я разабраў, што доктар пацікавіўся, ці не хварэю я на нейкую хваробу на літару «э». Крый Божа! Крый Божа! — спалохана адгукнулася мама. Яны размаўлялі даволі доўга, і да майго слыху данеслася некалькі разоў паўторанае слова — перарасце. Было зразумела, каго яно датычыла, але перарастаць самога сябе чамусьці не хацелася.

3

Патрэбны цяжкі жоўты том «Дзіцячай энцыклапедыі» называўся «Чалавек». Такіх сур'ёзных кніг у школьнай бібліятэцы дадому не выдавалі, аднак мне як заслужанаму чытачу зрабілі да заўтрашняй раніцы выключэнне.

Уладкаваўшыся за швачнай машынкай і раз-пораз націскаючы ад хвалявання на шырокі понаж, я высветліў: артыкула пра лунацізм няма, але не паспеў засмуціцца, бо раздзел, прысвечаны сну, разгарнуўся акурат на малюнку, які ўмомант заваражыў.

Па гзымсе старадаўняга трохпавярховага будынку на чорным тле ночы спакойна ішоў мужчына ў паліто і цыліндры, а ўнізе, на вузкай брукаванцы, панаваў пярэпалах: пасажыры двух экіпажаў разам з мінакамі, закінуўшы галовы, у жаху сачылі за лунацікам. Пра тое, што гэта быў менавіта ён, сведчыў подпіс: «Лунацік не ўсведамляе небяспекі і таму не адчувае страху перад вышынёй».

На той жа старонцы я праглынуў некалькі дзясяткаў радкоў, якія апавядалі, што лунацізм — рэдкае парушэнне сну, калі чалавек, не прачынаючыся, устае з пасцелі, блукае па доме або падымаецца на дах і дэманструе неверагодны спрыт у рухах.

Пасля гэтага ён вяртаецца ў ложак і ўранні нічога не памятае. Насуперак пашыранаму меркаванню, таямнічы ўплыў месяца тут ні пры чым, бо лунацікі выходзяць на прагулянкі і ў бязмесяцавыя ночы, і пад час дзённага сну, а таму ў навуцы апісаная з'ява называецца самнамбулізмам. Энцыклапедыя раіла ні ў якім разе не палохаць лунаціка, не будзіць яго, а пастарацца асцярожна адвесці назад у ложак. Бацькі таго відавочна не ведалі, але доктар іх, пэўна, ужо адукаваў.

Я адарваўся ад кнігі і перавёў дыханне. За вакном апусціўся вечар, і на небе заззяла зорка Венера. Заставалася даведацца, што начныя блуканні залежаць ад успышак узбуджэнняў асобных частках заснулага мозгу і могуць быць прыкметаю развіцця эпілепсіі. Вось тая хвароба на «э», пра якую пытаўся доктар!

Што такое эпілепсія, наш клас добра ведаў дзякуючы рыжаму Яшу, якога гэтая хвароба схапіла сёлета на кантрольнай па алгебры. Уявіць сябе на ягоным месцы ані не хацелася, а таму я з велізарнай палёгкаю прачытаў: самнамбулізм паддаецца лекаванню! Успамін пра Яшаў прыпадак не даваў спакою, і на дадатак да блакітных пігулак я на хаду вынайшаў новы сродак лекавання: перад сном буду прывязваць вяровачкай левую руку да білца ложка.

На сон я пачытаў і пра летаргію. Знакаміты расейскі фізіёлаг Паўлаў назіраў хворага, што праспаў дваццаць гадоў. На малюнку дзяўчына, якую везлі на катафалку ў труне, уздымала ейнае вечка, разганяючы пахавальную працэсію. Энцыклапедыя суцяшала, што сучасная навука такія выпадкі выключае. Яшчэ больш супакоіла і нават развесяліла фраза з артыкула пра сны: чалавек усю ноч праспаў, а ўранні распавядае, як кагадзе хадзіў па паляванне з людзьмі свайго племені. Хацелася б мне прысніць маё племя.

4

У няпісанай гарадской тапаніміі тая спаруда над Дзвіной мела дзве назвы: Гатэль і База. Сваёй загадкавасцю і метафізікай — улюбёнае слоўца нашага настаўніка астраноміі — мне значна больш падабаўся Гатэль. Гатэль, дзе ніхто не жыве... Тут было разгарненне для фантазіі.

Некалі ў тым будынку меліся адкрыць спартовую базу з гатэлем для весляроў і яхтсменаў. З тае прычыны спаруда сапраўды нагадвала карабель: супроць рачной плыні быў павернуты ветразь з арматуры і цёмнага, амаль чорнага шкла, пад якім намагаўся

трымацца на плаву бетонны галён з палубамі-паверхамі. Мы з Арцікам спрабавалі называць гэты «карабель» Лятучым Галандцам, ды пастанавілі адмовіцца ад рамантычнага наймення. Лятучай лёгкасці там і не начавала: цяжкі шасціпавярховы бетонны кубік меў яшчэ і нізкую грувасткую карму. Будоўлю закінулі гады чатыры таму. Ветразь зеўраў шматлікімі квадратамі з выбітым — ці то звонку, ці то знутры — шклом, а зашкліць вокны самому Гатэлю так і не паспелі.

Калісьці там адбылася жахлівая падзея: загінулі хлопец і дзяўчына. Адны лічылі, што яны выпадкова сарваліся з высачыні, другія — што скончылі жыццё самагубствам, трэція сцвярджалі, нібыта з гатэльнага даху іх хтосьці скінуў. Следства, казаў тата, скончылася нічым. Што б тады ні здарылася, але ўдзень Гатэль, які чакаў лепшых часін за пакінутым будаўнікамі высокім плотам, нязменна выклікаў у душы лёгкую трывогу, што, праўда, не палохала, а, наадварот, вабіла. Мы з Артурам некалькі разоў даследвалі тыя мясціны, і кожная такая выправа пакідала адчуванне дотыку да таямніцы.

Вакол пацямнелага ад дажджоў дашчанага плоту буяў бур'ян і гусцелі астраўкі вербалозу. Утравелая дарога падводзіла да забітай крыж-накрыж брамы і, ператвараючыся ў сцежку, паварочвала направа. Сцежка пакрысе рабілася больш зарослай, аднак знаходзіла сілы абабегчы ўсю загароду і, амаль зніцеўшы, вярнуцца да брамы. Калі, абдзіраючы рукі і ногі, мы пераразілі плот з боку ракі, то апыналіся ў тыле колішняй будаўнічай пляцоўкі, дзе ацалеў лапік поплава з высокай травой і дываном красак — смолак, зязюльчыных слёзак, званочкаў, пíжмы, белага і жоўтага донніку, мышынага гарошку... — за веданне ўсіх гэтых назваў я ўдзячны сваёй бабулі.

Вядома, у тых рызыкоўных вылазках мы з Арцікам спрабавалі патрапіць і ў сам Гатэль. Але ўсе пяць ягоных дзвярэй заўсёды стаялі замкнёныя, а з замочных адтулін тырчэла пакулле. Ніхто не ведаў, што магло чакаць за тымі дзвярыма, і надыходзіў момант, калі ўзнікала адчуванне, быццам нехта спрабуе адчыніць дзверы і з таго боку. Тады мы, не згаворваючыся, адступалі да плоту і адно за ім адважваліся кінуць праз шчыліну позірк назад. Усе ўваходы па-ранейшаму былі зачыненыя, ды, здавалася, адтуль за намі таксама хтосьці назірае.

5

Я ведаў, гэта не сон і абсалютна ўсё памятаў і разумеў, хоць усведамленне таго, што дзеецца, прыходзіла з пэўным адставаннем, паступова праяўляючыся на экране свядомасці. Апынуўшыся на двары, я ўспамінаў, як ціхутка зачыняў дзверы і спускаўся па лесвіцы. Прамінуўшы арку і ступіўшы на вулічны ходнік, «бачыў», як пераходжу начны двор. Пакінуўшы за спінай даўно зачынены касцёл і павярнуўшы на закінутую дарогу да Гатэлю, я запознена сустракаўся позіркам са святымі Пётрам і Паўлам, скульптуры якіх свіціліся на франтоне, але не маглі нікога багаславіць, бо ў кожнага хтосьці рупліва адбіў правую руку.

Сам паварот за мураванай касцельнай агароджаю «даганяў» мяне ўжо на закінутай дарозе, што ад часу нашых з Артурам адважных экспедыцый зарасла не толькі травою, а сямтам і хмызняком. Аднак прамежкі паміж маімі дзеяннямі ды іхняй «трансляцыяй» хутка скарачаліся. За плотам яны канчаткова знікалі, і я, можна сказаць, супадаў з самім сабой.

Плот пераадольваўся там, дзе і калісьці, а падцягвацца і пералазіць цераз яго не было патрэбы: праз колькі крокаў ад выспы вербалозу, падобнай здалёк на велізарнага вожыка, шырокая дошка трымалася ўсяго на адным верхнім цвіку і лёгка адыходзіла ўбок. Адтуль ледзь прыкметная сцяжынка — дакладней, намёк на яе — наўпрост вяла да самых непрыкметных гатэльных дзвярэй. Яны, як і астатнія, былі на замку, ды адчыняліся і зачыняліся звычайным цвіком з расплясканай галоўкай. Яго дастаткова было павольна павярнуць тры, а часам і два разы. Кожны меў уласны такі ключ, прычым я не мог прыгадаць, ад каго і калі яго атрымаў.

Дзверы, найверагодней, павінны былі служыць чорным ходам, які праз дзясятак прыступак выводзіў у шырокую прастору першага паверху, дзе, відаць, меркавалася зрабіць рэстарацыю або канферэнц-залу. Два бетонныя маршы і сорак восем засыпаных бітым шклом і тынкам прыступак вялі на другі паверх. Потым лесвічныя пралёты рабіліся карацейшыя, і паміж паверхамі заставалася па трыццаць прыступак, што аўтаматычна адлічваліся ў паўзмроку. На кожным паверсе на два бакі разыходзіліся кароткія цёмныя калідоры з прахонамі для дзвярэй гатэльных нумароў. Аднаго разу тарганулася жаданне прайсці па калідоры. Я зрабіў колькі крокаў, але прыцемак наперадзе адразу згусціўся, папярэджваючы, што мне туды не трэба.

Мне трэба было на шосты паверх, адкуль заставаліся апошнія прыступкі да выйсця ў зорнае неба.

6

Мы ішлі па адным і ніколі не сустракаліся, бо кожны меў свой маршрут, ды часам, ужо на закінутай дарозе да Гатэлю, я мог знячэўку ўбачыць наперадзе невысокую, вузкаплечую і трохі нехлямяжую постаць Настаўніка, які рухаўся, здавалася, нейкімі рыўкамі — то павольна, то паскараючы крок. За ім, крыху воддаль, нязменна ішла Гімнастка. Маленькая танклявая, але налітая сілай, яна, наадварот, крочыла рытмічна і лёгка, так, быццам пад ступачкамі ў яе былі схаваныя спружынкі, што падкідвалі цела над зямлёй. Юная зорка спартыўнай гімнастыкі, як называла яе гарадская газета, вучылася ў восьмым класе суседняй школы. Я запамятаваў, дый не хацеў узгадваць ейнага імя, бо яно магло парушыць загадкавы баланс таго, што з намі адбывалася.

Наогул у тыя імгненні не думалася ні пра яе зорнасць, ні пра нехлямяжасць Настаўніка. Мяне апаноўвала невыказная радасць: я — не самотны, мы ідзем, мы — разам, мы падымемся па прыступках і выйдзем на дах, дзе сустрэнем астатніх. Магчыма, азірнуўшыся, я мог бы ўбачыць яшчэ кагосьці з нашага маленькага брацтва, аднак ніколі не рабіў гэтага: хапала і той радасці, што перадавала сваю вібрацыю кожнай часцінцы маёй істоты.

Мы збіраліся ў розным парадку, але Залацістая і Котка кожнага разу ўжо былі там. Яны ж і заставаліся апошнімі — нібыта й жылі на даху або недзе ў нетрах Гатэлю, хоць такая версія мне не надта падабалася. Залацістая зазвычай сядзела на краі люка, у які звесілі яе босыя ногі, а Котка вітала нас, збягаючы насустрач па прыступках да шостага паверху, затым паважна, быццам паказваючы дарогу, ішла наперадзе да лесвіцы ў неба, перад якою прасілася на рукі, каб цёплым вуркатлівым камячком аддана прытуліцца да грудзей. Найпазней з'яўлялася Кіяскёрка — як неўзабаве стала вядома, яна ішла з няблізкага Зарэчча.

З прыходам кожнага пачуццё еднасці мацнела. Заўсёды шчаслівыя адно ідыёты, але ж чалавеку выпадаюць шчаслівыя хвіліны, гадзіны, дні. Той час на даху ўкрай поўніўся шчасцем.

Чакаючы, пакуль усе будуць у зборы, Гімнастка, здаралася, успамінала, што яна — гімнастка: выходзіла на сярэдзіну даху ды, палохаючы ластавак, якія гэтаксама лічылі дах сваім, пачынала круціць сальта за сальтам, лёгка пералятаючы вентыляцыйныя калодзежы і часам вiдочна пакідаючы межы нашага прастакутніка, ды ў апошні момант паспяваючы згрупавацца і мякка прызямліцца на самюткі край. Чамусьці ні я, ні, думаю, ніхто іншы не адчуваў страху за яе, толькі Котка пасля такіх рызыкоўных вылетаў падыходзіла і цёрлася аб ногі з рэльефнымі цягліцамі — можа, дзякуючы за пабачаную віхуру скачкоў, а можа — за тое, што Гімнастка вырашыла застацца тут, з намі.

7

Цяпер ведаю, я не проста належаў да меншасці, якая, абуджаючыся, памятае свае дзеянні, але і сярод яе быў анамаліяй, бо выразна бачыў ці, прынамсі, меў перакананне: мне на яве дадзена бачыць усё адбытае. Поўнай упэўненасці ў мяне няма, бо па дарозе дадому зноў пачыналіся затрымкі ва ўспрыманні рэчаіснасці, і тое, як я адмыкаў дзверы і рабіў з вітальні тры крокі да свайго пакою, праяўлялася ўжо тады, калі я нацягваў на сябе коўдру.

Аднак існавалі і невытлумачальныя прагалы. Напрыклад, немагчыма ўспомніць, як пераадольвалася адлегласць ад пляцоўкі паміж чацвёртым і пятым паверхамі Гатэлю і пляцоўкаю шостага. Наяўнасць паміж гэтымі пляцоўкамі двух маршаў і трыццаці прыступак я сцвярджаю ўсяго паводле аналогіі.

З памяці амаль сцёрлася і тое, у што мы былі апранутыя. Амаль — бо здалёк усё ж свеціцца нечы «чмяліны», у чорную і залацістую палоскі, швэдрык, пад якім нагадваюць пра сябе жаночыя грудзі.

Затое аблічча кожнага з нашага брацтва — перада мною, усё роўна як гэта дзеялася ўчора, хоць яны, аблічча, і падсвечаныя праз далечыню гадоў маім сённяшнім успрыманнем.

Настаўнік не можа пахваліцца ростам, але ўвесь якісьці светлы, і таму выдае вышэйшым. Малады і адкрыты, нязменна чыста выгалены і крыху здзіўлены твар. На лоб спадае густая пасма ячменных валасоў, ды ён не ўдаецца схаваць вялікай радзімай плямы, пра якую я ў тыя дні яшчэ не думаў, што яна падобная да зоркі. Вочы за акулярамі ў тонкай аправе глыбокія і сур'ёзныя і разам з тым — безабаронныя.

Смуглявая, каравокая Гімнастка з тонкай таліяй і кароткай каштанавай касой. У яе ўсё невялікае і зграбнае — вушкі, задзірлівы нос, пальчыкі на выштукаваных руках, бездакорныя ступачкі...

У Залацістай не толькі кучаравыя валасы гэтага колеру, ейнае цела — абрыкосавае і злёгку свеціцца. Потым звяртаеш увагу на месяцападобны твар з зялёнымі вачыма пад доўгімі, як крыльцы матылька, вейкамі. Яна трымае правае плячо крыху вышэй за левае, ногі не зусім дасканалыя, але затое — неверагодна прыгожыя рукі з доўгімі пальцамі і раптоўна тонкімі запясцямі! Уся гэтая вонкавая несуладнасць выглядае па-асаблівому гарманічна.

(Тады я не ведаў, аднак адчуваў, што «прыгажосць» не ёсць прыгажосцю, а недасканаласць можа быць прыкметаю якраз дасканаласці.) Аблічча Залацістай цудоўна дапаўняе няўлоўнасць яе гадоў: ёй можна даць дваццаць пяць, а праз хвіліну — удвая болей. Яна проста не мае ўзросту.

Кіяскёрка — самая рослая з нас, ці не на паўгалавы вышэйшая ад мяне, з навальнічнаю хмараю чорных з сінім адлівам валасоў і вузкім авалам твару, які цяжка назваць прывабным, ды сітуацыю ратуюць вялікія вочы, што — у залежнасці ад асвятлення — мяняюць колер ад аксамітава-чорных да валошкавых і раз-пораз успыхваюць бурштынавымі агеньчыкамі. Яе доўгія стройныя ногі пераходзяць у высокія клубы і адначасова нібыта дасягаюць і спакуслівых грудзей, трымаючы іх на жывой зваблівай кансолі. Я, зрэшты, як і сёння, не адмыслоўца ў вызначэнні жаночага веку, але Кіяскёрка здаецца ўдвая старэйшай за мяне.

Не магу нічога сказаць пра галасы, бо мы ніколі не размаўлялі: нам ставала моўкнасці, кожны, як і я сам, відаць, кіраваўся тут унутранай забаронаю, парушыўшы якую мы рызыкавалі б разбурыць нашае брацтва. Праз гэта я не ведаў і імёнаў, апрача, вядома, імя і голасу Настаўніка — вы ўжо ведаеце, ён выкладаў у нас астраномію і любіў уштукаваць у расповед пра сузор'і і планеты сваю ўлюбёную «метафізіку». Але я быў пэўны: у яго ёсць іншае імя.

І — Котка.

Яна не належала да экзатычнай пароды — звычайная трохколерная рыска, аднак з неверагодна даўгім хвастом, што, закінуты на спінку, даставаў да вушак. Я не памыляюся, бо там, на лесвіцы, браў нашую сяброўку на рукі, і далей мы падымаліся разам. Яна пакусвала мяне за мезенец левай рукі, а правай я пагладжваў яе па асабліва чуйным падчарэўцы. Там у Коткі з правага боку была круглая ружовая плямка без поўсці, усё роўна як хтосьці прыклаў на міг распаленую жалезную пячатку. Ад маіх ласак Котка шчасліва вуркатала, але, калі пальцы краналіся плямкі, ейная істота здрыганалася і мая трапяткая спадарожніца амаль па-чалавечаму ўскрыквала.

Котка была адзінай, хто падаваў голас. У астатнім яна ўспрымалася намі як роўня, хоць не мела ключа ад уваходных дзвярэй. Ды хто ведае...

25 жніўня 2015

Цалкам аповесць Уладзімера Арлова чытайце ў снежаньскім нумары часопіса «Дзеяслоў».

Фота Алеся Аркуша

Рытуал Масгрэйваў

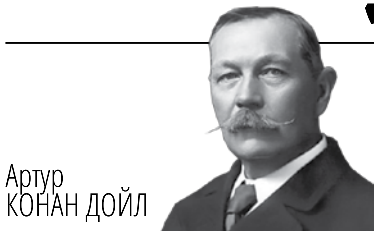

У характары майго сябра Шэрлака Холмса мяне заўсёды здзіўляла адна непаслядоўнасць: хаця ў яго быў самы адпрацаваны і метадычны спосаб мыслення ў свеце, хаця ён аддаваў перавагу сціпламу і строгаму стылю адзення, ва ўсіх астатніх звычках ён быў чалавекам неахайным, які мог давесці да вар'яцтва любога суседа. Я сам у гэтым плане не такі ўжо традыцыяналіст. Бязладная праца ў Афганістане ўзмацніла маю схільнасць да неўпарадкаванага ладу жыцця і зрабіла мяне больш абыякавым да чысціні, чым належыць доктару. Але ўсё мае межы, і калі я бачу чалавека, які захоўвае цыгары ў вядзерцы для вугалю, тытунь — у мыску персідскай пантофлі, а лісты, на якія яшчэ не адказаў, прышпільвае сцізорыкам да цэнтру камiннай дошкі, то адчуваю сябе надзвычай акуратным чалавекам. Яшчэ я заўсёды трымаўся меркавання, што ў стральбе варта практыкавацца выключна на свежым паветры, і калі Холмс у адным са сваіх дзівакаватых настрояў сядае ў фатэль, бярэ рэвальвер, сто патронаў Боксера* і пачынае ўпрыгожваць процілеглую сцяну дзірачкамі ад куляў, што ўтвараюць патрыятычныя ініцыялы V.R., я вельмі сумняюся, што гэта ідзе на карысць атмасферы ці выгляду нашага пакоя.

Тут заўсёды стаяла мноства хімікатаў і нейкіх крымінальных рэліквіяў, якія часта блукалі ў прасторы і апыналіся ў самых неверагодных месцах — у найлепшым выпадку, знаходзіліся ў масленіцы. Але самым жахам былі яго паперы. Ён проста панічна баяўся знішчаць дакументы, асабліва звязаныя з яго мінулымі справамі, але толькі раз на год ці два збіраўся з сіламі і прыводзіў іх у парадак, бо, як я згадваў дзесьці ў гэтых бязладных нататках, выбухі яго неўтаймоўнай энергіі, калі ён рабіў тыя неймаверныя цуды, што праславілі яго імя, чаргаваліся з перыядамі апатыі, і тады ён ляніва валяўся з кнігамі ці скрыпкай, не адыходзячы ад канапы далей за стол. А таму месяц за месяцам паперы збіраліся, пакуль кожны кут не загрувашчваўся пачкамі рукапісаў, якія нізашто нельга было спаліць ці перасунуць без спецыяльных распараджэнняў іх уласніка.

Аднаго зімовага вечару мы разам сядзелі ля каміна, і я насмеліўся намякнуць Холмсу, што, калі ён закончыў уклейваць у блакнот аркушы з асобнымі нататкамі, наступныя дзве гадзіны варта прысвяціць таму, каб ператварыць наш бярлог у нешта больш падобнае да жытла. Ён не мог не прызнаць маю просьбу справядлівай і з кіслым тварам адправіўся ў сваю спальню, адкуль хутка выцягнуў вялікую бляшаную скрыню. Паставіўшы яе ў сярэдзіне пакоя і прысеўшы побач на зэдліку, ён адкінуў века, і я ўбачыў, што скрыня на траціну запоўненая паперамі, перавязанымі чырвонай стужкай і раздзеленымі на асобныя пакункі.

— Тут нямала справаў, Ўотсан, — сказаў ён, гарэзліва гледзячы на мяне. — Калі б вы ведалі ўсё, што я хаваю ў гэтай скрыні, вы папрасілі б адтуль нешта дастаць, замест таго каб хаваць туды новыя дакументы.

— Дык гэта справаздачы па вашых ранніх справах? — пацікавіўся я. — Даўно хацеў здабыць запісы тых часоў.

— Так, мой сябра, усе яны зробленыя яшчэ да таго, як мой біёграф праславіў мяне, — ён асцярожна і вельмі пяшчотна даставаў са скрыні пакунак за пакункам. — Не ўсе яны былі паспяховыя, Ўотсан. Але сярод іх хапае досыць займальных задачак. Вось запісы пра забойцаў Тарлетана, а вось — пра справу Вамберы, гандляра вінам, і пра прыгоду старой рускай жанчыны, і яшчэ пра алюмініевую мыліцу, вось поўная справаздача пра кульгавага Рыкалеці і яго гнюсную жонку. А вось… — о, гэта для сапраўдных знаўцаў!

Ён засунуў руку на самае дно сховішча і выцягнуў драўляную скрынку з высоўнай крышкай — у такой дзеці трымаюць цацкі. Адтуль ён дастаў змяты аркуш, старадаўні масянжовы ключ, драўляны калок з прывязаным да яго маткам і тры заржавелыя металічныя дыскі.

— Ну, сябра, што вы думаеце пра гэты пакунак? — спытаў ён, смеючыся з выразу майго твару.

— Цікавая калекцыя.

— Надзвычай цікавая, а звязаная з ёй гісторыя падасца вам яшчэ цікавейшай.

— Значыць, у гэтых рэчаў ёсць гісторыя?

— Больш за тое, яны і ёсць гісторыя.

— Што вы маеце на ўвазе?

Шэрлак Холмс дастаў рэліквіі адну за адной і выклаў іх на стол. Потым перасеў у фатэль і зіхоткімі ад задавальнення вачыма зноў іх агледзеў.

— Усё гэта я пакінуў на памяць пра справу, звязаную з рытуалам Масгрэйваў, — адказаў ён.

Ён не раз згадваў пра гэтую справу, але я ніколі не мог сабраць дэталі ў адно цэлае.

— Буду рады, калі вы раскажаце пра яе, — сказаў я.

— І пакіну ў пакоі ўсё як ёсць? — гарэзліва пацікавіўся ён. — Вашая ахайнасць, Ўотсан, не вытрымае новых выпрабаванняў. Але мне будзе прыемна, калі вы дадасце гэты выпадак у свой летапіс, бо некаторыя акалічнасці робяць яго ўнікальным у крымінальнай гісторыі не толькі нашай, але і іншых краінаў. Апісанне маіх дробных дасягненняў без гэтай вельмі незвычайнай гісторыі будзе няпоўным.

Вы, пэўна, памятаеце, як справа «Глорыі Скот» і мая размова з няшчасным джэнтльменам, пра якога я вам расказваў, упершыню прымусіла мяне задумацца пра занятак, які зрабіўся цяпер сэнсам майго жыцця. І вось перад вамі я, чыё імя вядомае ўсюды і чыё меркаванне ў сумнеўных справах як грамадскасцю, так і афіцыйнымі ўладамі прызнаецца як найвышэйшы апеляцыйны суд. Нават у раннія часы нашага знаёмства, калі я займаўся справай, якую вы ўганаравалі назвай "Эцюд у пунсовым", я ўжо меў сур'ёзную, хай сабе і не надта прыбытковую практыку. Не думаю, што вы ўяўляеце, як цяжка мне было спачатку і колькі давялося чакаць хоць нейкага поспеху.

Калі я ўпершыню прыехаў у Лондан, я зняў кватэру на Мантэгю-стрыт ля самага Брытанскага музея і чакаў там свайго лёсу, займаючы ўвесь вольны час (а было яго нямала) вывучэннем тых галінаў навукі, якія маглі спатрэбіцца. Час ад часу мне траплялiся нейкія справы, у асноўным дзякуючы знаёмствам старых аднакурснікаў, бо ў апошнія гады майго навучання ва ўніверсітэце пра мяне і мае метады хадзіла мноства чутак. Трэцяя мая справа датычыла рытуалу Масгрэйваў, і цікавасць, якую выклікаў гэты незвычайны ланцуг падзеяў, а таксама папярэджаныя мной сур'ёзныя вынікі аказаліся першымі крокамі да становішча, якое я сёння займаю.

Рэджыналд Масгрэйв вучыўся ў адным каледжы са мной*, і калісьці мы нават былі знаёмыя. Ён не быў сярод студэнтаў асабліва папулярным, хаця яго так званая пыхлівасць здавалася мне не больш чым спробай схаваць празмерную прыродную сарамлівасць. У яго было надзвычай арыстакратычнае аблічча: хударлявая фігура, высакародны нос, вялікія вочы, апатычныя і тым не менш вытанчаныя манеры. Ён сапраўды быў нашчадкам аднаго з найстаражытнейшых родаў каралеўства, хаця і малодшай яго галіны, якая прыкладна ў шаснаццатым стагоддзі аддзялілася ад паўночных Масгрэйваў і атабарылася ў заходнім Сасэксе. Іх маёнтак Харлстан належыць, відаць, да найстарэйшых жылых дамоў графства. Здавалася, што на твары гэтага чалавека адбілася месца яго нараджэння, і калі я глядзеў на яго паставу і бляклы, востры твар, мне адразу ўспаміналіся шэрыя аркады, вокны з пapяpoчин і ўсе гэтыя паважныя рэшткі феадальнай крэпасці. Раз ці два мы заводзілі размову, і мне прыгадваецца, што ён заўсёды выказваў гарачую цікавасць да маіх метадаў назірання і высноваў.

Я не бачыў яго гады чатыры, пакуль аднаго ранку ён не зайшоў у мой пакой на Мантэгю-стрыт. Ён амаль не змяніўся і быў апрануты як маладыя свецкі леў — зрэшты, дэндзі ён быў заўсёды — і захоўваў усё тыя ж спакойныя і далікатныя манеры, якімі вылучаўся і раней.

— Як маецеся, Масгрэйв? — спытаў я, сардэчна паціснуўшы яму руку.

— Магчыма, вы чулі пра смерць майго беднага бацькі, — адказаў ён. — Гэта здарылася два гады таму, і мне, безумоўна, давялося стаць на чале маёнтка Харлстан. Апроч гэтага, я яшчэ і дэпутат ад сваёй акругі, а таму жыццё маё вельмі насычанае. Як я разумею, вы, Холмс, вырашылі прымяніць здольнасці, якімі так нас уражвалі, на практыцы?

— Але, — адказаў я. — Зарабляю розумам на жыццё.

— Рады гэта чуць, бо цяпер мне неабходная вашая парада. У нас у Харлсане адбылося нешта вельмі дзіўнае, і паліцыя не змагла праліць на гэта святло. Усё так незвычайна і не паддаецца тлумачэнню…

Можаце сабе ўявіць, Ўотсан, з якім запалам я слухаў яго, бо мне ўрэшце быў дадзены шанец, якога я з трымценнем чакаў доўгія месяцы бяздзеяння. У глыбіні душы я верыў, што магу дасягнуць поспеху там, дзе іншыя пацярпелі паразу, і цяпер мог сябе праверыць.

— Прашу вас, раскажыце падрабязней! — усклікнуў я.

Рэджыналд Масгрэйв сеў насупраць мяне і закурыў прапанаваную цыгарэту.

— Вы мусіце ведаць, — пачаў ён, — што хоць я і халасцяк, але ўсё адно павінны трымаць у Харлстане вялікі штат прыслугі, бо стары маёнтак пабудаваны досыць неахайна і патрабуе сур'ёзнага догляду. Апроч гэтага ў мяне ёсць запаведнік, і ў сезон палявання на фазанаў* прыязджае шмат гасцей, што таксама патрабуе вялікай колькасці слуг. Усяго я трымаю восем пакаёвак, кухара, дварэцкага, двух лёкаяў і хлопчыка-пасыльнага. І, безумоўна, свой штат наймаецца для саду і стайняў.

Даўжэй за астатніх у нас служыць Брантан, дварэцкі. Калі бацька наняў яго, Брантан быў маладым школьным настаўнікам без працы, але ўжо тады чалавекам вялікай энергіі і моцнага характару. Хутка ён праявіў сябе як бясцэнны працаўнік. Гэта высокі прыбавны мужчына з цудоўнай галавой, і хаця ён праслужыў у нас дваццаць гадоў, дагэтуль выглядае на сорак. Неверагодна, што з усімі сваімі якасцямі і надзвычайнымі талентамі — а ён ведае некалькі моваў і грае ледзь не на любым музычным інструменце — ён ужо столькі часу задаволены сваім становішчам. Думаю, яму ў нас утульна, а можа, не стае сілаў штосьці змяніць. У любым разе харлстанскі дварэцкі западае ў душу кожнаму нашаму наведніку.

Але і ў гэтай дасканаласці ёсць недахоп. Ён трошкі донжуан, і вы можаце ўявіць, з якой лёгкасцю можа граць гэтую ролю ў ціхай вясковай акрузе. Пакуль ён быў жанаты, усё было добра, але цяпер, калі ён аўдавеў, нашым праблемам не бачна канца. Некалькі месяцаў таму мы пачалі ўжо спадзявацца, што ён зноў супакоіцца: Брантан заручыўся з малодшай пакаёўкай Рэйчэл Хоўэлс. Але ён кінуў яе і сышоўся з Джэнет Трэджэліс, дачкой старшага егера. Рэйчэл — цудоўная дзяўчына, але вельмі ўражлівая, як любая іншая валійка*. Яна моцна захварэла на запаленне мозгу і цяпер ходзіць па доме — дакладней, хадзіла да ўчарашняга дня — як цень з чорнымі кругамі пад вачыма. Такой была першая харлстанская драма, але яе сцерла з нашых успамінаў другая, якой папярэднічала ганьба і звальненне дварэцкага Брантана.

Вось як гэта адбылося. Я казаў ужо, што ён разумны чалавек, і менавіта розум зрабіўся прычынай яго ганебнага выгнання, бо ў ім абудзілася прагная цікавасць да таго, што яго зусім не датычыць. Я не ўяўляў, як далёка ён можа зайсці, пакуль выпадак не адкрыў мне вочы.

Я згадваў, што маёнтак пабудаваны неахайна. Неяк на мінулым тыдні — калі дакладна, вечарам у чацвер — я зразумеў, што не магу заснуць, бо бяздумна выпіў пасля абеду кубак моцнай чорнай кавы. Пазмагаўшыся гадзінаў да дзвюх з бяссоннем, я адчуў, што высілкі марныя, а таму падняўся, запаліў свечку і ўжо сабраўся вярнуцца да рамана, які чытаў удзень. Аднак кніга засталася ў більярднай, таму я накінуў халат і адправіўся ўніз.

Каб дабрацца да більярднай, я мусіў спусціцца на адзін лесвічны пралёт і перасячы калідор, які вёў у бібліятэку і збройню. Уявіце маё здзіўленне, калі я ўбачыў у калідоры бляклае святло, якое ішло з адчыненых дзвярэй бібліятэкі. А я перад сном уласнымі рукамі пагасіў там лямпу і зачыніў дзверы! Спачатку я, канечне, падумаў пра рабаўнікоў. Сцены харлстанскіх калідораў багата ўпрыгожаныя ваеннымі трафеямі — старадаўняй зброяй. А таму, паставіўшы свечку на падлогу, я зняў са сцяны алебарду, на дыбачках падабраўся да бібліятэкі і зазірнуў туды.

У бібліятэцы быў Брантан, дварэцкі. Цалкам апрануты, ён задумена сядзеў у фатэлі, паклаўшы на калені падобны да карты аркуш і падпёршы лоб рукой. Аслупянеўшы ад здзіўлення, я сачыў за ім з цемры. Маленькай свечкі, што стаяла на краі стала і струменіла бляклае святло, мне хапіла, каб заўважыць, што ён не пераапрануўся для сну. Раптам я ўбачыў, як ён падняўся з крэсла, прайшоў да найбліжэйшага бюро, адамкнуў яго і выцягнуў адну з шуфлядаў. Дастаўшы адтуль нейкую паперу, ён вярнуўся да ранейшага месца, у святле свечкі расправіў аркуш і надзвычай уважліва пачаў яго разглядаць. Тут маё абурэнне такім спакойным вывучэннем нашых фамільных дакументаў дайшло да мяжы, я зрабіў крок наперад, і Брантан убачыў мяне ў дзвярах. Пабялеўшы ад страху, ён ускочыў і сунуў запазуху падобны да карты аркуш, які адпачатку разглядаў.

— Дык вось як вы адплацілі мне за давер! — сказаў я. — Вы пакінеце мой дом заўтра.

З выглядам зруйнаванага дашчэнту чалавека ён пакланіўся і маўкліва праслізнуў міма. Свечка засталася на стале, і ў яе святле я зірнуў на паперу, якую Брантан дастаў з бюро. На маё здзіўленне, гэта быў зусім нязначны дакумент, нейкая копія пытанняў і адказаў для аднаго старадаўняга абраду, што называецца рытуалам Масгрэйваў. Штосьці накшталт асаблівай

сямейнай цырымоніі, якую цягам стагоддзяў праходзіць кожны Масгрэйв, дасягнуўшы паўналецця, — апроч нашага роду і, магчыма, археолагаў, рытуал наўрад ці каму цікавы і не мае ніякага практычнага прымянення, як і ўсе нашыя гербы і эмблемы.

— Да гэтай паперы мы вернемся пазней, — сказаў я.

— Калі вы думаеце, што гэта і праўда так важна... — завагаўся ён. — Аднак скончу аповед. Ключом, які пакінуў Брантан, я замкнуў бюро, павярнуўся, каб сысці, і здзівіўся, зноў убачыўшы перад сабой дварэцкага.

— Містэр Масгрэйв! — усклікнуў ён хрыплым ад хвалявання голасам. — Такой ганьбы я не перажыву, сэр! Я заўсёды ганарыўся сваім становішчам, і ганьба мяне заб'е. Мая кроў будзе на вашых руках, сэр, дакладна будзе, калі вы давядзіце мяне да адчаю. Калі вы не можаце пакінуць мяне, Богам малю, дазвольце сысці праз месяц, быццам на маё ўласнае жаданне. Гэта я вытрымаю, містэр Масгрэйв, але не ганебнае звальненне на вачах у тых, каго я добра ведаю.

— Вы не вартыя такога стаўлення, Брантан, — адказаў я. — Ваш учынак абуральны. Але вы доўгі час служылі маёй сям'і, і я не хачу наклікаць на вас публічнае асуджэнне. Аднак месяц — гэта задоўга. Вы з'едзеце праз тыдзень і патлумачыце гэта як вам зажадаецца.

— Усяго праз тыдзень, сэр? — ускрыкнуў ён у адчаі. — Дайце мне хаця б два тыдні!

— Тыдзень, — паўтарыў я, — і лічыце, што да вас паставіліся вельмі паблажліва.

Апусціўшы галаву, ён паплёўся прэч, як паламаны жыццём чалавек, а я пагасіў святло і вярнуўся ў пакой.

Наступныя два дні Брантан надзвычай старанна выконваў усе свае абавязкі. Я не згадваў пра тое, што адбылося ноччу, і з нейкай цікавасцю чакаў, як ён будзе хаваць сваю ганьбу. Аднак на трэці ранак ён не з'явіўся пасля сняданка атрымаць у мяне распараджэнні на дзень. Пакінуўшы сталоўку, я сустрэў Рэйчэл Хоўэлс, пакаёўку. Я ўжо казаў, што яна зусім нядаўна ачуняла пасля хваробы і выглядала надта бледнай і змучанай, а таму быў супраць таго, каб яна адразу вярталася да працы.

— Вам варта яшчэ паляжаць, — сказаў я. — Зоймецеся справай, калі паздаравееце.

Яна дзіўна на мяне паглядзела, і я пачаў падазраваць, што хвароба пашкодзіла яе розум.

— Я ўжо здаровая, містэр Масгрэйв, — адказала яна.

— Паглядзім, што скажа доктар, — запярэчыў я. — А цяпер кідайце працу, а калі спусціцеся ўніз, скажыце заадно Брантану, што я хачу яго бачыць.

— Дварэцкі знік, — сказала яна.

— Знік? Куды?

— Проста знік. Ніхто яго не бачыў. Яго пакой пусты. Ён знік, зусім знік!

Яна адступіла да сцяны і выбухнула смехам, што перамяжоўваўся з крыкамі, і я, спалоханы гэтым раптоўным істэрычным прыпадкам, кінуўся да званка, каб паклікаць на дапамогу. Хутка дзяўчыну, якая ўсё яшчэ крычала і румзала, адвялі ў яе пакой, а я пачаў распытваць пра Брантана. Сумневаў не было — ён знік. Яго ложак не сцяліўся, і з таго часу як ён адправіўся мінулым вечарам спаць, яго ніхто не бачыў. Тым не менш было незразумела, як ён пакінуў дом, бо ранкам усе вокны і дзверы былі замкнёныя. Яго адзенне, гадзіннік і грошы засталіся ў пакоі, але знік чорны касцюм, які ён заўсёды насіў. Пантофляў таксама не было, затое боты стаялі на месцы. Куды ж мог сысці ўначы дварэцкі Брантан і што з ім здарылася?

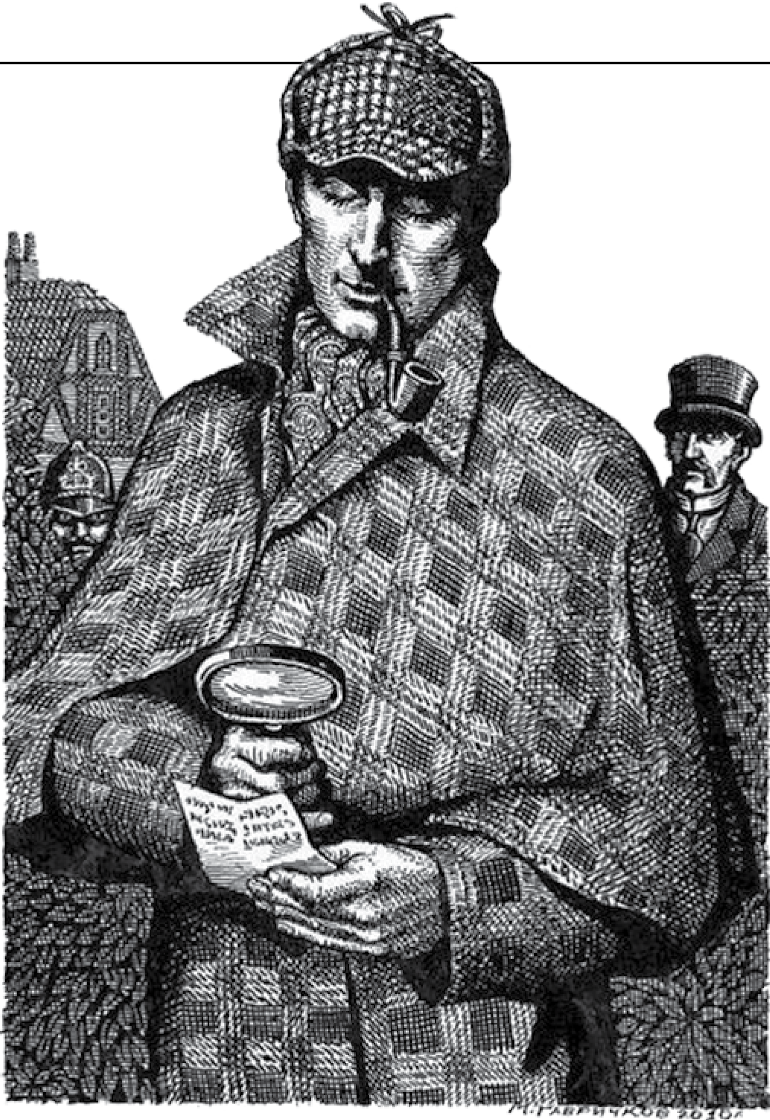

Безумоўна, мы абшукалі дом ад скляпення да гарышча, але не знайшлі і следу. Як я казаў, стары дом — гэта сапраўдны лабірынт, асабліва даўняе крыло, цяпер амаль незаселенае. Мы абшарылі гарышча і кожны пакой і не знайшлі ні намёку на тое, куды сышоў дварэцкі. Не магу паверыць, што ён пакінуў маёнтак, не ўзяўшы нічога са сваіх рэчаў — але як яшчэ можна патлумачыць знікненне? Я выклікаў мясцовую паліцыю, але гэта не дапамагло. Папярэдняй ноччу ішоў дождж, таму нашыя спробы агледзець газоны і сцяжынкі вакол дома былі марныя. Такія былі справы на той момант, калі новая падзея адцягнула нашую ўвагу ад гэтай загадкі.

Наступныя два дні Рэйчэл Хоўэлс моцна хварэла: часам у яе было трызненне, часам — істэрыка, і мы нанялі сядзелку, якая заставалася з ёй уначы. На трэцюю ноч пасля знікнення Брантана сядзелка вырашыла, што пацыентка моцна спіць, і сама задрамала ў фатэлі. Прачнуўшыся ўранку, яна ўбачыла, што ложак пусты, акно адчыненае, а хворай няма і знаку. Мяне тут жа паднялі, і я разам з двума лёкаямі адразу пачаў пошукі зніклай дзяўчыны. Мы лёгка вызначылі кірунак, у якім яна збегла, бо заўважылі пад акном яе сляды і прасачылі іх ад газона да стаўка, дзе ля жвіровай сцяжыны, што вядзе за межы маёнтка, яны заканчваліся. Глыбіня става ў гэтым месцы дасягае васьмі футаў, і вы можаце ўявіць нашыя пачуцці, калі мы ўбачылі, што сляды звар'яцелай дзяўчыны абарваліся ля самай вады.

Мы, безумоўна, тут жа прынеслі тралы і заняліся пошукам парэштгаў, але цела бясследна знікла. Затое мы выцягнулі штосьці іншае, нашмат больш нечаканае, а менавіта палатняны мяшэчак, набіты кавалкамі пражавелага абясколеранага металу і нейкімі бляклымі аскепкамі ці то галькі, ці то шкла. Больш у возеры нічога не было, і хаця ўчора мы зрабілі ўсё магчымае, каб адшукаць зніклых, даведацца пра лёс Рэйчэл Хоўэлс ці Рычарда Брантана не змаглі. Паліцыя акругі збітая спанталыку, і я прыйшоў да вас як да апошняй надзеі.

Цяпер вы ўяўляеце, Ўотсан, з якім запалам выслухаў я аповед пра гэты надзвычайны шэраг падзеяў і паспрабаваў злучыць іх у адно, каб знайсці нітку, што прывядзе да разгадкі. Дварэцкі знік. Знікла і пакаёўка. Пакаёўка кахала дварэцкага, а пасля мела прычыны яго ўзненавідзець. Яна была валійкай, гарачлівай і нястрымнай. Адразу пасля яго знікнення яна была надта ўзбуджаная. Яна кінула ў стаў сумку з незвычайным змесцівам. Усе гэтыя акалічнасці варта было ўзяць пад увагу, але ніводная з іх не тлумачыла сутнасці справы. Якое звяно ў гэтым заблытаным ланцугу падзеяў было пачатковым? Перада мной быў толькі канец заблытанай справы.

— Я мушу ўбачыць паперы, Масгрэйв, — сказаў я. — Тыя самыя, якія ваш дварэцкі захацеў знайсці нават цаной страчанай працы.

— Гэты наш рытуал досыць бязглузды, — адказаў Масгрэйв. — Але яго выбачае прынамсі абаянне захаванай даўніны. Я прынёс копію пытанняў і адказаў на выпадак, калі б вам захацелася прабегчыся па іх вачыма.

І ён даў мне вось гэтую паперу, Ўотсан, якую я тут захоўваю. Гэта дзіўны катэхізіс з пытаннямі, на якія мусіць адказаць кожны Масгрэйв, калі ўзмужнее. Я па чарзе прачытаю вам пытанні і адказы:

— Чыё гэта было?

— Таго, хто сышоў.

— Чыё гэта будзе?

— Таго, хто прыйдзе.

— Які быў месяц?

— Шосты ад пачатку*.

— Дзе было сонца?

— Проста над дубам.

— Дзе быў цень?

— Проста пад вязам.

— Колькі ісці?

— На поўнач — дзесяць і дзесяць, на ўсход — пяць і пяць, на поўдзень — два і два, на захад — адзін і адзін, і ўніз.

— Што за гэта дамо?

— Усё, што ў нас ёсць.

— Дзеля чаго?

— Дзеля вернасці.

— Даты ў арыгінале няма, але мяркуючы з правапісу, ён належыць да сямнаццатага стагоддзя, — зазначыў Масгрэйв. — Аднак, баюся, ён не надта дапаможа вам разгадаць нашую загадку.

— Прынамсі ён загадвае нам наступную, — адказаў я, — і яна нават цікавейшая за першую. Магчыма, развязанне першай акажацца адначасова і развязаннем другой. Думаю, вы прабачыце мне, Масгрэйв, калі я скажу, што ваш дварэцкі здаецца мне вельмі разумным чалавекам, разумнейшым за дзесяць пакаленняў яго гаспадароў.

— Нешта я вас не разумею, — сказаў Масгрэйв. — Я думаў, папера не мае ніякай практычнай карысці.

— А мне яна падаецца акурат вельмі карыснай, і, мяркую, Брантан мог бы са мной пагадзіцца. Ён, відаць, бачыў яе і да той ночы, калі вы яго падлавілі.

— Цалкам магчыма. Мы не надта яе хавалі.

— Думаю, што тады ён проста хацеў асвяжыць сваю памяць. Як я разумею, у яго было штосьці накшталт карты ці плана, які ён параўноўваў з рукапісам і які засунуў у кішэню, калі вы з'явіліся.

— Усё правільна. Але навошта яму нашая старая сямейная традыцыя? Што значаць усе гэтыя бздуры?

— Думаю, мы досыць лёгка зможам гэта высветліць, — сказаў я. — З вашага дазволу мы першым жа цягнікам адправімся ў Сасэкс і на месцы трохі заглыбімся ў справу.

Вечар заспеў нас абодвух ужо ў Харлстане. Магчыма, вы бачылі выяву гэтага знакамітага старога маёнтка альбо чыталі яго апісанне, а таму я скажу толькі, што будынак мае форму літары «Г»: даўжэйшае адгалінаванне пабудаванае ў пазнейшы час, а карацейшае ўзведзенае даўно — гэта сэрца дома, з якога вырасла ўсё астатняе. Над нізкімі дзвярыма з цяжкой перамычкай, у цэнтры старадаўняга крыла, выбітая дата «1607», але знаўцы пагаджаюцца на тым, што бэлькі і кладка нашмат старэйшыя. Таўшчэзныя сцены і маленькія вокны ў мінулым стагоддзі прымусілі сям'ю пабудаваць новае крыло; старое калі і выкарыстоўваецца, то толькі як кладоўка і склеп. Пабудову атачае раскошны парк з прыгожымі старымі дрэвамі, а ля самай прысады, прыкладна за дзвесце ярдаў ад дома, ляжыць стаў, пра які згадваў мой кліент.

На той момант, Ўотсан, я быў цвёрда ўпэўнены, што загадак было не тры, а ўсяго адна, і калі б я мог правільна расчытаць рытуал Масгрэйваў, я здабыў бы ключ, які прывёў бы мяне да разгадкі як у справе дварэцкага Брантана, так і ў справе пакаёўкі Хоўэлс. У гэтым кірунку я і скіраваў усе свае здольнасці. Навошта слуга прагнуў зразумець гэтую старую формулу? Відаць, ён убачыў у ёй тое, што прапусцілі ўсе пакаленні мясцовых джэнтры* і што магло прынесці яму пэўную выгаду. Але што менавіта? І як гэта паўплывала на яго лёс?

Калі я прачытаў апісанне рытуалу, то зразумеў, што колькасць крокаў адсылае да месца, пра якое вядзецца ў астатніх фразах, і калі мы знойдзем гэтае месца, то ступім на дарогу да разгадкі таямніцы, якую ранейшыя Масгрэйвы палічылі патрэбным зашыфраваць такім цікавым чынам. Нам дадзеныя два пункты адліку, дуб і вяз. Пытанняў наконт дуба ў мяне не ўзнікла: проста перад домам, злева ад пад'язной дарогі, стаяў дуб-патрыярх, адно з найцудоўнейшых дрэваў, якое мне даводзілася бачыць.

— У часы напісання вашага рытуалу ён там ужо рос? — спытаў я, калі мы праязджалі ля дуба.

— Хутчэй за ўсё ён расце тут з часоў нарманскага заваявання, — адказаў Масгрэйв. — Ён мае дваццаць тры футы ахопу.

— А ці ёсць у вас тут старыя вязы? — пацікавіўся я.

— Вунь там раней быў адзін, але дзесяць гадоў таму ў яго ўдарыла маланка, і мы яго ссеклі.

— Вы памятаеце, дзе ён рос?

— Безумоўна.

— Іншых вязаў тут няма?

— Старых няма, затое шмат букаў.

— Я хачу зірнуць на месца, дзе ён рос.

Мы прыехалі ў двухколцы, і мой кліент адразу, не заходзячы ў дом, павёў мяне да лужка, на якім стаяў вяз. Гэта было прыкладна на сярэдзіне дарогі паміж дубам і домам. Здаецца, маё расследаванне прасунулася наперад.

— Як я разумею, вышыню вяза вызначыць цяпер немагчыма? — спытаў я.

— Я магу адразу ж яе назваць: шэсцьдзесят чатыры футы.

— Адкуль вы ведаеце? — здзіўлена спытаў я.

— Калі мой дамашні настаўнік задаваў мне задачы па трыганаметрыі, у іх заўсёды патрабавалася вымераць вышыню. Хлопцам я вылічыў вышыню кожнага дрэва і кожнага будынку ў маёнтку.

Якая нечаканая ўдача! Я здабыў патрэбную інфармацыю хутчэй, чым можна было чакаць.

— Скажыце, калі ласка, — спытаў я, — ваш дварэцкі задаваў вам такое пытанне?

Рэджыналд Масгрэйв здзіўлена паглядзеў на мяне.

— Цяпер мне прыгадваецца, — адказаў ён, — што некалькі месяцаў таму Брантан пытаў пра вышыню вяза ў сувязі з нейкай спрэчкай са стайнікам.

Навіна была цудоўнай, Ўотсан, бо пацвярджала, што я на правільнай дарозе. Я зірнуў на сонца. Яно кацілася да захаду, і я падлічыў, што менш чым праз гадзіну яно апынецца акурат над самымі высокімі галінамі старога дуба. Такім чынам, адна са згаданых у рытуале ўмоваў будзе выкананая. Што да ценю вяза — тут, відаць, маецца на ўвазе самы далёкі канец гэтага ценю, інакш у якасці пункту адліку быў бы абраны камель. Значыць, трэба вызначыць, куды падаў канец ценю, калі сонца апыналася над самым дубам.

Працяг на стар. 20 (12).

**Працяг.
Пачатак на стар. 19 (11).**

— Мабыць, гэта было няпроста, Холмс, калі вяза ўжо не існавала?

— Ну, я ведаў, што калі Брантан змог, змагу і я. Дарэчы, ніякай складанасці. Разам з Масгрэйвам я адправіўся ў яго кабінет і вытачыў вось гэты калок, да якога прывязаў доўгую вяроўку з вузялком на кожны ярд. Потым узяў два вудзільны агульнай даўжынёй шэсць футаў і разам з кліентам вярнуўся да лужка, дзе рос вяз. Сонца акурат дакранулася да верхавіны дуба. Я змацаваў і ўсталяваў свой вымяральны прыбор, адзначыў кірунак ценю і памераў яго. Атрымалася дзевяць футаў.

Цяпер засталіся зусім простыя вылічэнні. Калі палка шасці футаў адкідвае цень на дзевяць футаў, то дрэва шасцідзесяці чатырох футаў мусіць адкідваць цень даўжынёй дзевяноста шэсць футаў, а кірунак першай і другой будуць, безумоўна, супадаць. Я адмераў патрэбную адлегласць і, апынуўшыся амаль ля сцяны дома, адзначыў канец меркаванага ценю калком. Уявіце маю радасць, Ўотсан, калі за дзве цалі ад майго калка я ўбачыў у зямлі канічнае паглыбленне. Я зразумеў, што гэтую пазнаку зрабіў Брантан і што я не губляю яго след.

З гэтага пункту адліку я зрабіў патрэбныя крокі, з дапамогай кішэннага компаса вызначыўшы кірункі свету. Першыя дзесяць крокаў напераменку кожнай нагой вялі мяне паралельна сцяне дома, і, адмераўшы іх, я зноў пазначыў калком месца. Потым я асцярожна зрабіў пяць і пяць крокаў на ўсход і два і два на поўдзень. Яны прывялі мяне да самага парога старых дзвярэй. Адзін і адзін крок на захад значылі, што я мушу ступіць на каменную падлогу калідора, дзе і знаходзіцца вызначанае рытуалам месца.

Яшчэ ніколі я так моцна не расчароўваўся, Ўотсан. На хвіліну мне падалося, што ў мае разлікі закралася вялікая памылка. Сонца заходзіла і ярка асвятляла падлогу калідора, і я добра бачыў, што ўжо шмат гадоў ніхто не чапаў гэтыя старыя, сцёртыя нагамі шэрыя камяні, трывала змацаваныя цэментам. Брантан тут дакладна нічога не шукаў. Я абстукаў падлогу, але гук усюды быў аднолькавы: ні звання шчылінак і расколінаў. Але, на шчасце, Масгрэйв пачаў разумець сэнс маіх дзеянняў і, захоплены не менш за мяне, выцягнуў скрутак, каб праверыць разлікі.

— І ўніз! — закрычаў ён. — Вы забылі пра словы «і ўніз»!

— Я думаў, што нам давядзецца капаць, але цяпер разумею, што памыліўся. Ёсць тут склеп?

— Ёсць, такі ж стары, як сам дом. Вось дзверы, хутчэй уніз!

Мы спусціліся вітымі сходамі, і мой спадарожнік запаліў вялікі ліхтар, які стаяў на бочцы ў куце. Мы адразу зразумелі, што ўрэшце дайшлі да патрэбнага месца і што мы не адзіныя, хто апошнім часам тут пабываў.

У склепе захоўвалі дровы, але паленне, раней раскіданае па ўсёй падлозе, цяпер акуратна ляжала ўздоўж сценаў, вызваліўшы прастору пасярэдзіне. Там мы ўбачылі вялізную і цяжкую каменную пліту з пранжавелым жалезным кальцом, да якога быў прывязаны цёплы шалік у клетку.

— Нічога сабе! — усклікнуў мой кліент. — Гэта шалік Брантана! Магу пакля́сціся, я бачыў гэты шалік на ім! Але што гэты нягоднік тут рабіў?!

Я прапанаваў выклікаць двух мясцовых палісменаў і пасля іх прыходу паспрабаваў падняць пліту, цягнучы за шалік. Але змог я хіба што крыху яе зрушыць, і толькі з дапамогай аднаго з канстэбляў урэшце ссунуў каменную глыбу. Пад плітой зеўрала чорная яміна, у якую мы ўсе зазірнулі. Масгрэйв, укленчыўшы, апусціў туды свой ліхтар.

Перад намі адкрыўся маленькі пакойчык на сем футаў углыб, даўжынёй і шырынёй чатыры футы. Ля яго сцяны стаяў нізкі, акаваны мосенжам куфар, вечка якога было адкінутае, а ў замку тырчаў старадаўні ключ. Тоўсты слой пылу пакрываў куфар звонку, а сырасць і чарвякі так патачылі дрэва, што куфар нават унутры зарос шараватай плесняй. Некалькі металічных дыскаў — відаць, старыя манеты, такія, як ляжаць у мяне, — валяліся на дне, але больш у куфры нічога не было.

Аднак у той момант мы нават не думалі пра старую скарбонку, бо нашыя позіркі прыкавала тое, што скурчылася побач з ёй. Гэта было цела апранутага ў чорны касцюм мужчыны, які прысеў на карачкі, апусціўшы галаву на край куфра і абхапіўшы яго рукамі. Праз такую позу твар чалавека быў у трупных плямах*, што сказіла яго да непазнавальнасці, але калі мы выцягнулі цела, рост, адзенне і валасы няшчаснага дапамаглі майму кліенту пазнаць свайго зніклага дварэцкага. Ён памёр некалькі дзён таму, але ніякая рана ці крывападцёк не сведчылі пра тое, як ён сустрэў сваю жахлівую смерць. Калі мы вынеслі цела са склепа, перад намі паўстала новае пытанне, не менш злавеснае за тое, з якога мы пачалі.

Прызнаюся, Ўотсан, тады я быў расчараваны сваім расследаваннем. Калі я знайшоў месца, да якога адсылае рытуал, я спадзяваўся, што справа развязаная, але цяпер я стаяў тут і быў, відавочна, гэтак жа далёкі ад разгадкі таямніцы, якую сям'я Масгрэйваў з такой пільнай асцярожнасцю захоўвала. Я, безумоўна, праліў святло на лёс Брантана, але цяпер мусіў высветліць, якім чынам ён загінуў і якую ролю ва ўсіх гэтых падзеях адыграла зніклая жанчына. Я прысеў на бачурку ў куце і старанна ўзважыў акалічнасці справы.

Мой метад у такіх выпадках вам вядомы, Ўотсан: я стаўлю сябе на месца злачынцы і, ацаніўшы для пачатку яго разумовыя здольнасці, спрабую ўявіць, што на яго месцы зрабіў бы я сам. У нашым выпадку справа спрашчалася, бо Брантан меў выбітны розум, і мне не давялося рабіць персанальнае выроўніванне, як яго называюць астраномы. Брантан ведаў, што дзесьці схаваны нейкія каштоўнасці. Ён вызначыў сховішча. Зразумеў, што пліта, пад якой хаваецца скарб, занадта цяжкая, каб падняць яе без дапамогі. Што ён зрабіў потым? Ён не мог звярнуцца да кагосьці чужога, нават калі б меў на прыкмеце асобу, вартую даверу, бо ў гэтым выпадку давялося б адчыняць дзверы дома, што павялічыла б рызыку выкрыцця. Нашмат лепш знайсці памочніка ў доме. Да каго ж ён пайшоў? Да адданай яму дзяўчыны. Як бы кепска ні ставіўся мужчына да закаханай у яго жанчыны, ён ніколі да канца не паверыць, што яе каханне для яго страчанае. З дапамогай дробных знакаў увагі ён паспрабаваў паміры́цца з Хоўэлс, а потым зрабіў яе сваёй саўдзельніцай. Яны разам прыйшлі ноччу ў склеп і, аб'яднаўшы сілы, прыпаднялі камень. Да гэтага моманту я мог прасачыць іх дзеянні, нібыта бачыў іх на свае вочы.

Але падняць такі камень двум людзям, асабліва калі адна з іх жанчына, было надта цяжка. Нават нам з дужым сасэкскім палісменам было нялёгка. Што яны зрабілі, каб палегчыць справу? Тое, відаць, што зрабіў бы і я. Я падняў і ўважліва разгледзеў некалькі паленаў, раскіданых па падлозе, і хутка ўбачыў тое, што чакаў. Адно з паленаў, даўжынёй каля трох футаў, мела на канцы вельмі выразныя расколіны, іншыя ж былі прыціснутыя з бакоў, быццам іх сплюшчылі чымсьці надзвычай важкім. Цягнучы пліту, дварэцкі з пакаёўкай, відавочна, падсоўвалі дровы ў шчыліну, пакуль урэшце адтуліна не зрабілася такой шырокай, што ў яе мог пралезці чалавек. Яны падперлі пліту пастаўленым вертыкальна паленам — пра гэта выразна сведчаць расколіны на ніжнім яго канцы, куды перанеслася ўся вага пліты. Пакуль мае дапушчэнні заслугоўвалі даверу.

Але як я мусіў разважаць далей, каб узнавіць драматычныя падзеі той начы? У адтуліну, бясспрэчна, мог залезці толькі адзін чалавек, і гэта быў Брантан. Дзяўчына мусіла чакаць вонкі. Брантан адамкнуў замок, імаверна, перадаў ёй змесціва куфра (а інакш куды знік скарб?) — і тады… што ж здарылася тады?

Калі яна ўбачыла, што мужчына, які яе пакрыўдзіў — магчыма, нават мацней, чым мы думалі, — цяпер у яе руках, агонь помсты, што дагэтуль тлеў у палкай кельцкай душы, раптам палагарэўся. Ці выпадкова паваліласяпалена і пліта зачыніла Брантана ў каморцы, якая зрабілася яго трунай? Ці вінаватая яна толькі ў тым, што прамаўчала пра гэтае здарэнне? А можа, гэта ўдар яе рукі выбіў падпорку, каб пліта легла на месца? Як бы там ні было, я амаль бачыў фігуру гэтай жанчыны, што прыціснула да сябе скарб і ашалела бегла па прыступках, а ў яе вушах гучалі прыглушаныя крыкі і шалёныя ўдары па каменнай пліце, пад якой задыхаўся яе няверны каханы.

Вось у чым хаваўся сакрэт яе збялелага твару, узбуджаных нерваў і выбуху істэрычнага смеху наступным ранкам. Але што было ў куфры? Што яна зрабіла з яго змесцівам? Безумоўна, гэта былі тыя самыя кавалкі старога металу і аскепкі галькі, якія мой кліент выцягнуў са става. Яна пры першай жа магчымасці закінула іх у ваду, каб схаваць апошні след свайго злачынства.

Наступныя дваццаць хвілінаў я нерухома сядзеў, абдумваючы справу. Масгрэйв стаяў побач, гайдаючы ліхтар і пазіраючы ў адтуліну.

— Гэта манеты Карла І*, — сказаў ён, падаючы мне знойдзеныя рэшткі скарбу. — Бачыце, мы не памыліліся з вызначэннем даты ўзнікнення нашага рытуалу.

— Мы знойдзем яшчэ штосьці з часоў Карла І! — усклікнуў я, раптам здагадаўшыся пра магчымае значэнне першых двух пытанняў рытуалу. — Дайце мне зірнуць на змесціва вылаўленага ў ставе мяшка.

Мы падняліся ў кабінет, і Масгрэйв паклаў аскепкі перада мной. Калі я зірнуў на гэты амаль счарнелы метал і цьмяныя, бляклыя камяні, я зразумеў, чаму ён палічыў іх за смецце. Калі я працёр адзін з каменьчыкаў рукавом, ён заззяў на маёй далоні як іскра. Кавалкі металу мелі выгляд падвойнага кола, але яно пагнулася і страціла першапачатковую форму.

— Вы мусіце помніць, — сказаў я, — што партыя караля панавала ў Англіі нават пасля смерці ўладара. Перад тым, як збегчы, яны, відаць, схавалі тут многія свае каштоўнасці, плануючы вярнуцца ў мірны час.

— Мой продак, сэр Ральф Масгрэйв, быў выбітным раялістам і правай рукой Карла ІІ у яго вандроўках, — сказаў мой сябар.

— Вось як! — адказаў я. — Што ж, тады гэта патрэбнае нам апошняе звяно. Я віншую вас! Вы атрымалі, праўда, пры досыць трагічных абставінах, рэліквію, каштоўную як з матэрыяльнага, так і гістарычнага гледзішча.

— Што гэта такое? — ад здзіўлення ён сцяў дыханне.

— Не што іншае, як старажытная карона ангельскіх каралёў!

— Карона?

— Менавіта. Успомніце словы рытуалу: «Чыё гэта было? — Таго, хто сышоў». Ён з'явіўся пасля страты Карла. Далей: «Чыё гэта будзе? — Таго, хто прыйдзе». Маецца на ўвазе Карл ІІ, чыё вяртанне ўжо прадбачылі. Думаю, тут не можа быць сумневаў: гэтая змятая і бясформенная дыядэма калісьці вянчала галовы ўладных Сцюартаў*.

— Але як яна трапіла ў ваду?

— О, хутка на гэтае пытанне не адкажаш.

З гэтымі словамі я выклаў перад ім увесь пераказаны вам толькі што ланцуг выбудаваных мной здагадак і доказаў. Пакуль я расказваў, сцямнела, і ў нябёсах ярка заззяў месяц.

— Але чаму Карл не атрымаў карону, калі вярнуўся? — спытаў Масгрэйв, зноў кладучы рэліквію ў палатняны мяшок.

— О, тут вы трапляеце ў самую кропку і задаяце пытанне, на якое мы, відаць, ніколі не атрымаем адказу. Магчыма, за часамі выгнання памёр той Масгрэйв, які захоўваў таямніцу, і праз нейкую памылку перадаў спадчынніку дакумент, не патлумачыўшы яго значэння. Дакумент перадаваўся ад бацькі да сына да нашых дзён, пакуль урэшце не трапіў на вочы чалавеку, які разгадаў яго загадку і страціў праз гэта жыццё.

Вось і ўся гісторыя рытуалу Масгрэйваў, Ўотсан. Карона дагэтуль захоўваецца ў Харлстане, хаця давялося прыкласці шмат намаганняў і заплаціць шмат грошай, каб ім дазволілі яе пакінуць. Я ўпэўнены, што калі вы згадаеце маё імя, вам ахвотна яе пакажуць. Пра жанчыну мы больш нічога не чулі — магчыма, яна пакінула Англію, забраўшы ў заморскія краіны і памяць пра сваё злачынства.

**Пераклад з ангельскай
Ганны Янкута**

Каментары перакладчыцы

Апавяданне было ўпершыню надрукаванае ў траўні 1893 года ў «Strand Magazine».

Патроны Боксера — такія патроны часцей за ўсё прызначаныя для вінтоўкі, а не рэвальвера.

«Эцюд у пунсовым» — першая аповесць пра Шэрлака Холмса (1887).

«Рэджыналд Масгрэйв вучыўся ў адным каледжы са мной…» — многія даследчыкі спрачаюцца, у якім з універсітэтаў — у Кэмбрыджы ці Оксфардзе — вучыўся Шэрлак Холмс. Аднак Дойл ніколі не ўдакладняў гэтую акалічнасць.

Сезон палявання на фазанаў — з кастрычніка па студзень.

«Вельмі ўражлівая, як любая іншая валійка…» — магчыма, стэрэатып пра бурны нораў валійцаў, жыхароў Уэлса, адлюстроўвае стаўленне ангельцаў да валійскіх бунтаўнікоў, якія супраціўляліся распаўсюджанню ангельскага валадарства і ангельскай мовы.

Пытанне «Які быў месяц?» і адказ «Шосты ад пачатку» з'явіліся толькі ў апошніх выданнях апавядання.

Джэнтры — дробнае і сярэдняе ангельскае дваранства.

«Праз такую позу твар чалавека быў у трупных плямах…» — пасля заканчэння сардэчнай дзейнасці кроў пад дзеяннем сілы цяжару пасіўна перамяшчаецца ў тыя ўчасткі цела, якія размешчаныя ніжэй за астатнія.

Карл І (1600–1649) — ангельскі кароль, панаванне якога скончылася Ангельскай рэвалюцыяй, калі каралю супрацьстаяў парламент на чале з генералам парламенцкай арміі Олiверам Кромвелем. Скончыў жыццё на эшафоце. Карл ІІ — яго старэйшы сын і спадкаемец, які ўзышоў на трон у 1660 годзе ў выніку Рэстаўрацыі.

«Гэтая змятая і бясформенная дыядэма калісьці вянчала галовы ўладных Сцюартаў…» — маецца на ўвазе карона XIII стагоддзя, якая першапачаткова належала Эдварду І. Мяркуецца, што пасля смерці караля Карла І яе знішчылі. Існуе меркаванне, што згадка пра продаж кароны дому Масгрэйваў у канцы апавядання высмейвае продаж карабля «HMS Foudroyant», які належаў каралеўскаму флоту (гэтую тэму Дойл ужо закранаў у вершы 1892 года).

Падайце Ігара Канановіча!

З «П'яным караблём» атаясамліваў сябе герой Арцюра Рэмбо (французскага паэта-праметыіста):

Апантанае мора знянацку шалёна
вырастала то справа, то злева сцяной.
Я імчаўся па волі стыхіі салёнай...
Хай вас Бог уратуе ад плыні такой!

* * *

Я — п'яны карабель! З небывалым імпэтам
разарваў туманы і завоблачны край
і здабыў — спадабацца павінна паэтам! –
толькі слізкую вільгаць ды сонца лішай.

(Пераклад Міколы Федзюковіча.)

«Я — геній...» — так назваў сябе Ігар Севяранін — рускі паэт срэбнага веку.

Прыгадваецца і верш «Берагі» Анатоля Сыса, у якім аўтар параўнаў сябе з «берагам» акіяна:

Мяне выкінуў акіян
на чырвоны, гарачы бераг
і сказаў: гэты бераг ты
да апошняй тваёй пясчынкі.

* * *

Да апошняй сваёй пылінкі
я належу звярам, вужакам
і далёкім самотным птушкам
на тым беразе акіяна.

Я заўсёды камусь належу —
хоць каханы, хоць ненавідны,
я — за сонцам і супраць сонца,
я — прычына бяды і шчасця.

І вось... Я — АСТЭРОІД. У вобразе «Астэроіда« велічна і ярка прадстае перад чытачом герой аднайменнай кнігі клецкага паэта — Ігара Канановіча.

Можна адшукаць у энцыклапедыі наступнае: «Астероід (малая планета) — адносна невялікае нябеснае цела Сонечной сістэмы, рухаецца па арбіце вакол Сонца. Астэроіды маюць няправільную форму, без атмасферы, у іх могуць быць спадарожнікі».

Цікава, а якая ж астэроідная тканіна паэзіі Ігара Канановіча?

Яго філасафічнае «Я», здаецца, жыве ў раўнавазе з тым светам, які навокал (радзіма, людзі, гістарычныя падзеі) і не выходзіць за межы свайго галоўнага шляху.

Яго лірычнае, эмацыйнае «Я» гэтага цэнтру раўнавагі не знаходзіць: вагаецца паміж «Нябытам і Жыццём». Як і ў вершы «Крыж»: лірычны герой нібыта цэнтруе сябе ў вобразе крыжа: «галоўнае, каб на мяжы стаяў трывалы крыж». І моліцца паэтава пачуццё за адраджэнне «дрэва», якое стала «крыжом», апечаным бедамі-маланкамі.

Разам з аптымістычнай надзеяй на выхад з Нябыту ў паэта знаходзім і больш трагічныя настроі. Напрыклад, у вершы «Дысідэнт». Тут дысідэнцтва выяўляецца ў тым, што лірычны герой збягае ад зімы, а трапляе ў пастку Нябыту:

Запалка
расплавіла снег.
А да вясны далёка.

У гэтых радках «дысідэнт» бачны зусім не на мяжы: паміж зімой і вясной. Хутчэй — ён у пастцы вакуума ці той пустэчы, якая як філасофскае «нішто».

Часам, аднак, бярэ верх у паэзіі Ігара Канановіча шыкоўная Фантазія. Напрыклад, праз сваю фантазію герой кахае «русалку» (у вершы «На спатканне»). Гэта яна (русалка) яго прымусіла кінуцца на самае «дно Інтэрнэт-возера»:

Начапіўшы на шыю
камень тугі,
кідаюся

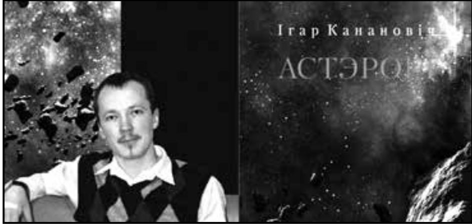

ў бела-блакітную глыбіню
Інтэрнэт-возера:
пабачымся
недзе на дне!

Вось яшчэ прыклад: у фантазіі Ігара Канановіча «Радзіма» ператвараецца ў «файную страву» ў дзіўнай «Кнізе Лёсаў» (верш «Малады кулінар»):

Ат!
Не спраўдзіўшы
тэхналогіі,
месцамі спаліў на вуголле,
а месцамі не дапёк,
і — сырое.
Файная страва!
Назаву «Радзімай»...

Хочацца адзначыць, паэт са сваёй «душой збалелай» шукае райскую Радзіму — страчаную, з мінулага жыцця — «як іншы — Атлантыду». Толькі замест Атлантыды ў беларускага аўтара — «Крывія»:

Шукаю Крывію (як іншы — Атлантыду) –
Сваіх пачаткаў затанулы мацярык...

А ў вершы «Патрыёт» Ігар Кананoвіч — майстра вобразнасці:

Туман
паўстаў над вадой —

бараніць
ад ночы
сваю Радзіму.

Увогуле, уся прырода, рэчы, здаецца, ажываюць, каб бараніць разам з клецкім хлопцам «Радзіму»... Калі запытаць у паэта: бараніць — ад чаго і каго? Ігар Кананoвіч адказвае радкамі: «Ад крыку бязмоўя» (верш «Пустата»):

...Цішыні надламанай заданне –
да бязмоўя завостраны крык...

Вершатворы кнігі «Астэроід» цікавыя і сваім гістарычным планам. Нешматлікія маналогі Ігара Канановіча, якія нібыта прапахлі вінёнаўскай баладнасцю і трымаюць у сабе звароты-прашэнні да ЎСЯВЫШНЯГА, разам з тым, несумненна, прысвечаныя геніям класікаў беларускай літаратуры: Ф. Багушэвіча, М. Багдановіча, У. Караткевіча, П. Панчанкі, В. Быкава, — каб разам з імі ўвераваць у здаровую нацыю:

Беларусь! Мы да часу гарым
у агоніі неразумення!
Спадзяюся, у скарбе тваім
ёсць яшчэ галасы пакаленняў!
(Верш: «Няпростая надзея»)

Не абмінуў Ігар Кананoвіч тэму «Паэта і паэзіі». У кнізе адчувальны той «закон адпаведнасці», які надае некаторым радкам характар версэтнасці, які характэрны, найперш, для паэзіі Алеся Разанава (версэты па сваей будове нагадваюць балады і прытчы і спалучаюць у сабе філасофскую афарыстычнасць, сюжэтнае развіццё, рэальнасць і фантазію). Напрыклад, у Ігара Канановіча герой нагадвае «красавіцкай цемры», якая «бадзяецца» («Ваўкалачы блюз»):

Красавіцкая
цемра пойдзе
бадзяцца.

Спаткае мяне.

Чытаем у Алеся Разанава (версэт «Ночвы»):

Я гляджу на маленькія ночвы, і нібы
ўва мне адчыняюцца нейкія дзверы, у
іх пазнаю, што і помніць не помню, што
згадваць не згадваю і што не мае ні
вобразу, ні наймення, а мае мяне самога, —
сваё.

У гэтых радках разанаўскі герой адпаведны «ночвам», якія сімвалізуюць «дзверы» ў дзяцінства — пачатак паэтавай самасці.

Цікава, у чым жа паэт-Кананoвіч, які, найперш, сімвалізуе свайго героя ў вобразе АСТЭРОІДА («Я — астэроід»), бачыць місію паэта? Іншым разам паэтаў радок — «лёгкі і магутны... імкнецца праз аблокі» (верш «МіГ»).

У творы «Кароткі маналог пяра» герой прызнаецца:

Божа! Веру: загіну — адкрыта, звычайна
і хутка!
Дзеля вершаў — не я іх пішу, МНОЮ пішуцца
зноў!!!

Гэтае творнаскладовае МНОЮ... Быццам жыве яно ў няволі, не ведаючы, каму служыць: жыццю ці смерці.

Але куды скіраваная Муза? Яна хоча давесці разам з паэтам да райскага ўсплёску свой лёс (верш «Усплёск»):

На руінах ілюзій адказы шукаю...
Божа! Ты надзяліў мяне гэткай душой!
Дай жа — рай заслужыць і нацешыцца раем
На зямлі! А нябёсы пакінь за сабой.

Але нацешыцца раем на зямлі не даводзіцца, бо надта часта «бяда» «музу корміць скарынкамі» (верш «Маякоўшчына»).

Паэт ведае, што жыве ў часе паганым. А свет — як «бяздушнае сонца людзей» (верш «Пустата»). Зямля люстэркава адбіваецца ў космасе нейкай невядомай апошняй планетай:

Браты па розуму! Прыём
на гэтай чортавай планеце.
Мы паміраем-не жывём,
Нібы апошнія у свеце...
(Верш «Апошні эфір«)

Вось чаму такія нечаканыя і смелыя для чытача ў паэзіі Ігара Канановіча параўнанні — «тапелец-успамін», «снег-разведчык» і інш. У яго паэзіі нават «сумленне» можа страляць (верш «Папярэджанне»: «Не падстрэліць сумлене, калі прапаўзу ля яго...»

«Кулі», «забілі», «паміраю» — вось шэраг лексічных знакаў, такіх неабходных для раскрыцця, напрыклад, тэмы КАХАННЯ (нават «Дзень Святога Валянціна» герой успрымае так: «рвуць сэрца кулі віншаванняў»).

Каханне часта падобнае да вайны (у вершы «Смерць на першай праталіне»):

Стрэліла —
бесклапотна, наўскід...
Трапіла ў апошняе
сэрца...
Так — жорсткі я
паміраю — мякчэю...

* * *

Сутарга шчасця
працінае знутры.
Корчуся на
першай праталіне,

а насупраць вачэй
з зямлі выпаўзае
травазычліва-насмешлівым шэптам:
«Кахххаешш!»

Можа, гэта вайна героя з самім сабою, ці — з «гэтым бязлітасным светам»? Такі герой жыве, нібы ў кадры галівудскага кіно (трылера!). Гэткі шварцнегераўскі Тэрмінатар? Яго не раз забіваюць, але пасля памірання ён ажывае... Вядома, ажывіць яго можа толькі КАХАННЕ да ЯЕ:

Калі і зноў амаль забілі
ці атачыла сэрца зграя,
тады знаходжу свой мабільны
і гэты нумар набіраю...

Калі, знямоглы і забыты,
баюся не сустрэць світання,
я да яе, як да малітвы,
паўзу у пошуках адхлання...

(Верш «Калі...»)

І галоўнае заданне ў героя, які атаясамлівае сябе з астэроідам, — адшукаць рай на арбіце Яе — Каханай. Можа, каб з Ёю «сумесна пражываць вершы»?:

Я ізноў на арбіце — былой.
Нерашучы, натхнёны і смешны.
Выйду з ценю –хачу быць з табой.
Не саб'еш, не прагоніш, канешне...

(Верш «На арбіце тваёй»)

Праўда, часта лірычны герой Ігара Канановіча жыве ў зямным раі без фарбаў: дождж іх змывае:

Дождж,
змыўшы фарбы,
змывае
і веру ў жыццё.

(Верш «Прынцыповая восень»)

Ці новыя фарбы могуць нарадзіцца толькі ў небе?

Чарговы крок —
і я ўжо
на хвалі паветра:
узлятаю туды,
дзе зараз вірліва яднаюцца
ўсе фарбы...

(верш «Туды, дзе нараджаецца снег»)

І ўсё ж... Паэт скупы на колеравыя эпітэты. Лічым колеры: цёмна-сіні з водблескам шэрага, чорнае халоднае неба...— вось такі халодны каларыт для Астэроіда.

Калі ж абстрагавацца ад чыстага літаратуразнаўчага аналізу, то першае, што кідаецца ў вочы ў часе чытання кнігі — гэта голас паэта-рамантыка, герой якога ў пошуках зямнога страчанага раю скіроўваецца ў свет сваёй мары (шукаць «на галактыцы рай»): атаясамлівае сябе з нябесным целам — астэроідам, у якога шмат функцый — то ён «сусвету блудны сын», «валацуга і карсар», то «скамянелая энергія палёту». «Жыву, але не залежу» — такім ён мысліць сябе: «гравітацыі чужой парваўшы круг, ператвараюся ў свабоды вечнай ноту» (ці не нагадвае тыя такога гэткі герой лермантаўскага Дэмана?).

Але такі ён, свабодна-шчаслівы валацуга, толькі ў сваёй фантазіі, якая вядзе за межы зямной прасторы. Хоць у глыбінным космасе — адно — «пекла сто варыянтаў», але для свайго астэроіда паэт прыдумаў атмасферу, напоўненую каханнем героя-рамантыка да канкрэтнай зямной жанчыны. А калі ж рамантычная мара паэта (як і героя) разбіваецца ўшчэнт нейкай зямной праблемай, чалавек-астэроід знікае, з'яўляецца — зямны ваяр: касінер, дысідэнт, секундант, патрыёт — словам — КУЛЬТУРНЫ ГЕРОЙ.

І тут хочацца паўтарыць і перайначыць рускага паэта Андрэя Вазнясенскага, які дзеля ацэнкі творчасці геніяльнага Ігара Севяраніна знайшоў наступныя словы:

Подайте искристого к баранине.
Подайте счет. И для мисс — цветы.
Подайте Игоря Северянина!

А мы скажам: «Падайце Ігара Канановіча! Падайце «файную страву» — клецкую Радзіму».

Алена Ігнацюк

Каралеўства бензакалонак:

Уявім сабе на хвілінку наш Мінск 120-гадовай даўніны. Гэта губернскі горад у Расійскай імперыі, па зялёных вуліцах якога рухаюцца конныя экіпажы. Гараджане, як і сёння, спяшаюцца па справах — але не так імкліва, як цяпер, у разгар аўтамабільнай эры. Горад без светлафораў, дарожных знакаў, аўтазаправак, «коркаў» і інспектараў ДАІ...

Аўтапрагулка ў Камароўскі лес. 1916

Група кампаній «А-100» ужо некалькі гадоў запар адраджае старонкі нашай гісторыі, звязаныя з галіной свайго бізнэсу — аўтамабілямі, спосабам іх руху і палівам. На дапамогу бізнэсоўцам прыйшоў іх аднадумец, даследчык гісторыі Мінска Уладзімір Валажынскі.

Уладзімір Георгіевіч — карэнны і патомны жыхар цэнтра Менска. Нарадзіўся ў 1961 годзе на цяперашняй вуліцы Ракаўскай (за савецкім часам — Астроўскага). Ён ніколі не быў прафесійным гісторыкам: скончыў радыётэхнічны інстытут, працаваў на заводзе вылічальнай тэхнікі. Але, праўдзівей, усё жыццё ў сэрцы беларускай сталіцы, гадаваўся ў сям'і, дзе беражліва захоўвалі гісторыю роднага раёна і любімых мясцінаў. А мясціны сапраўды гістарычныя: літаральна за рогам вуліцы дзяцінства пачынаецца Няміга, месца, што згадана ў летапісах як пачатак старажытнага Менску. Спрыяла і атмасфера ў сям'і: у сямейным архіве захаваліся фотаздымкі дзеда-фотааматара, зробленыя ім у 50-60-я гады мінулага стагоддзя.

Аднойчы менавіта гэтымі здымкамі Уладзімір Валажынскі дапамог праілюстраваць адну гістарычную публікацыю ў інтэрнэце. Пазней стварыў свой сайт, размясціў старыя фатаграфіі цэнтральных мінскіх вуліц і заняўся даследаваннямі сам. Хацелася расказаць людзям пра мінулае любімага горада больш: пра Нямігу, Ракаўскую, плошчу Свабоды, Віцебскую, Камсамольскую... Праз некалькі гадоў сабраныя энтузіястам гістарычныя матэрыялы сталі асновай кнігі пра стары Мінск, кніга ж, у сваю чаргу, трапіла ў рукі дырэктару Групы кампаній «А-100» Аляксандру Львовічу Цэнцеру, які выношваў ідэю стварэння першага ў Беларусі музею аўтазаправак. Так пачалося іх супрацоўніцтва.

Справа гэта, успамінае Уладзімір Валажынскі, аказалася захапляльнай. Нават удалося зрабіць некалькі невялікіх адкрыццяў і ўдакладніць звесткі ў энцыклапедыях.

У пошуках першай запраўкі

Яшчэ ў 2008 годзе энцыклапедыі сцвярджалі, што першая аўтазапраўка з'явілася ў Мінску ў 1946 годзе. Гэта наводзіла на пытанні. Няўжо да вайны запраўак не існавала, калі машыны ўжо былі? Пошукі ў архівах прывялі да адкрыцця, што першая запраўка грамадскага карыстання, для шырокага кола спажыўцоў, была створана ў Мінску на 14 гадоў раней — у канцы 1932 года. Знаходзілася яна на на вуліцы Новамаскоўскай — цяпер гэта месца перасячэння вуліцы Мяснікова і Нямігі насупраць абутковай фабрыкі «Луч». Раней грамадскіх заправак не было, бо аўтамабіляў было мала. Так, у 1928 годзе ў Беларусі іх было зарэгістравана ўсяго каля 500.

Першапачаткова ў гарадскіх уладаў былі розныя варыянты размяшчэння заправак у Мінску — напрыклад, у іншым месцы на Мяснікова, дзе раней стаяла Свята-Казанская царква (цяперашняя плошча Мяснікова), а таксама на плошчы Свабоды. Ва ўсіх выпадках трэба было ўкопвацца ў зямлю і размяшчаць вялікі бак для захоўвання паліва на 3 тысячы пудоў. Паўплывала тое, што побач знаходзіліся трамвайныя пуці. І будаўніцтва, і сама запраўка маглі б перашкаджаць працы гарадскога транспарту. Таму вырашылі ўсталяваць у іншым месцы.

Планы адкрыцця першай грамадскай запраўкі зрываліся з-за недахопу фінансавання. Яе павінны былі запусціць яшчэ летам 1932 года. Дакладная дата ўвядзення ў эксплуатацыю невядомая, але адбылося гэта ў лістападзе ці снежні 1932-га.

Калі ўдалося вызначыць дакладны год першай грамадскай аўтазапраўкі ў Мінску, кіраўніцтва Групы кампаній «А-100» вырашыла адзначыць гэтае месца памятнай шыльдай. У 2013 годзе памяць аб падзеі была ўвекавечаная — шыльдачку ўсталявалі на бліжэйшым да колішняй запраўкі будынка. Гэта адзін з карпусоў Педагагічнага ўніверсітэта, у якім месціцца музычна-педагагічны факультэт. Такім чынам, дзякуючы ініцыятыве беларускага бізнэсу адметных месцаў у беларускай сталіцы паболела — не выключана, сціплы надпіс аб нашым мінулым стане яшчэ адным пунктам экскурсійных маршрутаў для гасцей-аўтааматараў.

Вядома таксама, што да 1936 года ў Мінску было ўжо дзве запраўкі. Другая адчынілася на вуліцы Чырвонай, дата яе адкрыцця дакладна невядома. Прыкладна 1934-1935 гады.

Да сярэдзіны 1980-х гадоў у Мінску было ўсяго 13 аўтазаправак. Машын у горадзе было мала. Аўтааматарам даводзілася на іх занадта доўга ашчаджаць грошы. Таму, зірнуўшы на фатаграфіі 50-70-х гадоў, міжволі адзначаеш пустыя вуліцы. У 80-х аўтатранспарту стала больш, але з другой паловы пачаўся дэфіцыт паліва. «Людзі часам займалі чэргі і стаялі суткамі, — успамінае У.Валажынскі. — Мы з бацькам самі часам так рабілі ў пачатку 90-х, калі быў крызіс, і стаялі па бензін, змяняючы адзін аднаго. Цяпер, вядома, гэта цяжка ўявіць, бензіну хапае, але ў савецкі час ён быў у дэфіцыце».

Нашчадкі братоў Нобеляў

Канечне, узнікае яшчэ адно пытанне: калі грамадскіх заправак да 1932 года не было — як жа рухаліся аўтамабілі?

Аказваецца, вынаходнікі увесь час спрабавалі запусціць рухавікі на розных відах паліва: пары, газе, электрычнасці, вуглі і нават дровах. Але бензінавы спосаб «харчавання» машын перамог. Вяртаннем да газу адзначыліся толькі апошнія дзясятак-паўтары гадоў.

— Напачатку XX стагоддзя запраўка аўтамабіляў адбывалася на паліўных складах, — тлумачыць Уладзімір Валажынскі. — У свой час аўтазапраўачны бізнэс у нас распаўсюдзіла фірма братоў Нобеляў, якая была ва ўсёй Расійскай імперыі адной з вядучых кампаній у галіне нафтаздабычы, у перапрацоўцы і продажы паліва. Калі ў маі 1903 года было створана Імператарскае Расійскае аўтамабільнае таварыства, якое ладзіла аўтапрабегі, браты Нобелі прапанавалі рабіць на шляху аўтамабілістаў пункты запраўкі. Вось прыязджаюць тагачасныя аўтамабілісты ў нейкі горад, а дзе там узяць бензін? Са складоў братоў Нобеляў ён і пастаўляўся.

Трэба сказаць, самыя першыя спосабы запраўкі палівам з гледзішча сённяшняга дня выглядаюць вельмі прымітыўна. Паліва залівалася ў бак у гаражы, абсталяваным ёмістасцю для захоўвання бензіна. Пазней дзеля бяспекі такія ёмістасці схавалі пад зямлю, напачатку ж яны месціліся проста на паверхні. Бензін залівалі ў бензабак звычайнай вялікай кружкай праз лейку. Працэс быў даволі небяспечным, але апантаных аўтамабілямі аматараў гэта не спыняла.

— Грамадскія запраўкі больш позняга часу ўжо былі механізаванымі, — распавядае Уладзімір Георгіевіч. — Спачатку яны ўяўлялі сабой ручны насос — калонку (як для набору вады), потым — ручны насос з двума балонамі, які вы можаце пабачыць у музеі аўтазаправак, створаным намі разам з «А-100». У экспазіцыі прадстаўлена палівараздатачная калонка 1947 года, але аналагічныя калонкі былі ўжо ў 30-я гады. У Мінску, хутчэй за ўсё, стаялі імпартныя калонкі, айчыннай вытворчасці іх яшчэ было мала. Бензакалонкі толькі пачыналі вырабляць два заводы у Расіі. Паліва накачвалася ў балон механічнай ручкай і ўжо адтуль злівалася ў бак аўтамабіля. Быў усталяваны і лічыльнік для вымярэння адпушчанага паліва.

Музей пад адкрытым небам

У 2012 годзе «А-100» ажыццявіла ўнікальны для нашай краіны праект — стварыла першы ў Беларусі музей аўтазаправак. Знаходзіцца яго экспазіцыя ў пасёлку Баравая, літаральна ў паўкіламетры ад мяжы Мінска, побач з запраўкай і галоўным офісам «А-100».

Ідэя стварэння музея ўзнікла ў дырэктара Аляксандра Цэнцера ў працэсе працы. Займаючыся бізнэсам у паліўнай галіне, бізнэсовец час ад часу бачыў старое абсталяванне АЗС, якое, састарэўшы, выйшла з карыстання. Апараты для заправак мінулых дзесяцігоддзяў выклікалі цікавасць спецыялістаў, але не менш цікава было паказаць іх шырокаму колу людзей і захаваць для нашчадкаў як частку гісторыі.

Як вядома, тэхніка з кожным годам імкліва змяняецца і «старэе». Мабільныя тэлефоны, камп'ютары, тэлевізары — першыя прыклады тэндэнцыі гэтых хуткіх зменаў. З бензакалонкамі, аказваецца, адбываецца тое ж самае. Вось яны ручныя, дзе трэба напампоўваць паліва, круцячы ручку, вось з'яўляецца аўтаматыка, а потым глядзіш — ужо можна запраўляцца па картках...

Калі цікаўным людзям прыходзяць новыя ідэі, яны бяруцца ўвасабляць іх у рэальнасць. Тагачасны кіраўнік «А-100» сам паспяхова займаўся пошукам першых экспанатаў для музея, і да 2012 года ў ім налічвалася каля пятнаццаці экспанатаў. (Зараз, праз тры гады, — каля дваццаці). У «А-100» было вырашана працягваць пашырэнне экспазіцыі. Праца над яе папаўненнем ідзе ўвесь час.

— Мне сказалі, што састарэлую тэхніку выкідаюць, і пакуль нічога зусім не прапала, папрасілі дапамагчы раздабыць старыя паліва- і маслараздатачныя калонкі, — узгадвае Уладзімір Валажынскі. — Я тэлефанаваў на розныя аўтапрадпрыемствы Беларусі: аўтабазы, аўтапаркі, аўтакамбінаты. Распытваў, дзе ды што ў каго ёсць гэткага, што ім не шкада было б падарыць альбо прадаць за сімвалічны кошт для музея. Адзін экспанат, дакладна ведаю, ужо прывезлі — палівараздатачную калонку «Ністру». Не такая яна і старая, канечне, але ў шэрагу па гадах якраз такой у музеі тады не было. Ёсць яшчэ пару патэнцыйных экспанатаў, якія знойдзеныя, засталося дамовіцца пра іх кошты і дастаўку — верагодна, музей «А-100» хутка зноў папоўніцца.

Дарэчы, перыядычна частка экспанатаў знаходзіцца на рэстаўрацыі: прывядзенне іх у абноўлены аўтэнтычны выгляд — адна з задач музейшчыкаў. Напрыклад, трэба знайсці, у якія колеры бензакалонкі былі пафарбаваныя першапачатко-

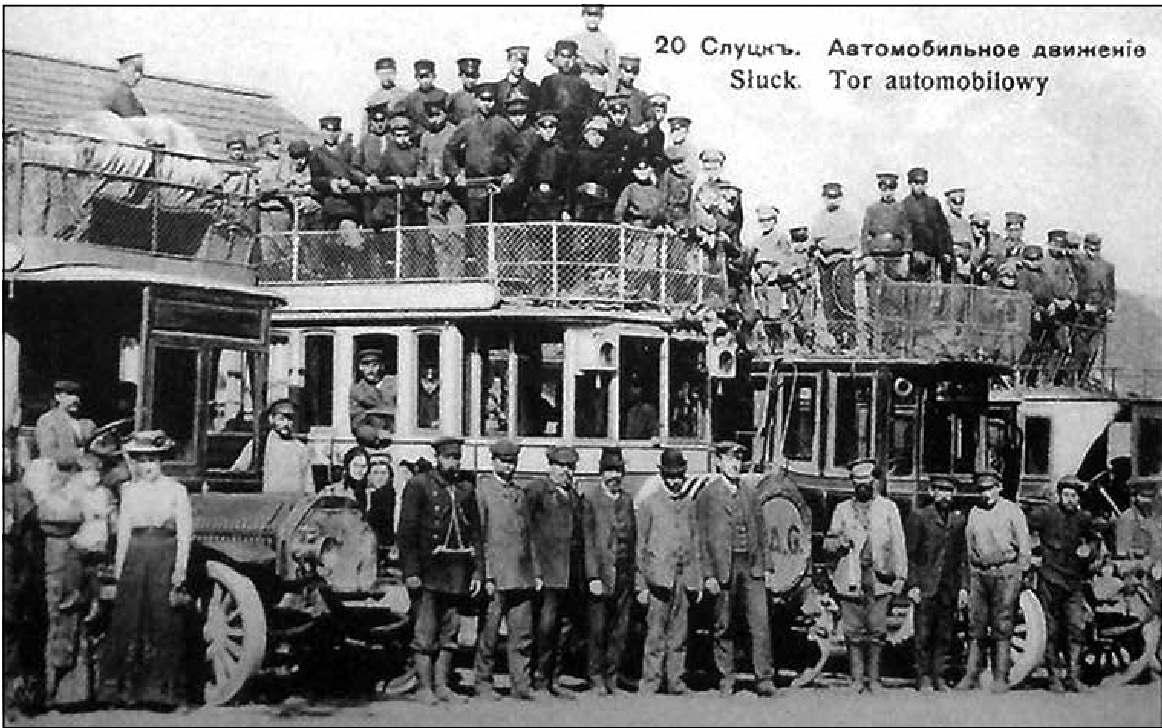

сучаснасць з гісторыяй

ва. Задача не з лёгкіх: знайсці тэхнічныя пашпарты бывае практычна немагчыма. У такіх выпадках, кажа Уладзімір Георгіевіч, ён ідзе ў тэхнічную бібліятэку і па ГОСТах ці іншых нарматыўных дакументах спрабуе высветліць, якія колеры той ці іншай мадэлі былі рэкамендаваныя для афарбоўкі. Потым калонкі падфарбоўваюць іншыя спецыялісты, вяртаючы ім арыгінальны выгляд. Акрамя таго, знайсці тэхнічныя апісанні важна, каб устанавіць дакладна, наколькі гэта магчыма, год выпуску. І тут таксама сутракаюцца казусы. «Самай старой спачатку лічылася бензакалонка 1930-х гадоў. Але я даведаўся, што ў 30-я гады такой не было. Шукаў-шукаў — не знайшоў. А яна аказалася з 40-х. Калонка 318-й мадэлі...».

Паралельна зноў атрымалася ўдакладніць гістарычныя даты. Інтэрнэт скрозь паведамляў, што першая калонка ў СССР з'явілася ў 1928 годзе ў Маскве, на Арбаце. Аднак, гартаючы старыя часопісы ў бібліятэцы, Уладзімір Валажынскі пабачыў у іх фотаздымкі з Каўказу, зробленыя ў 1926–1927 гадах. Аказалася, што бензакалонка ўжо існавала! У выніку супастаўленняў высветлілася, што месцы і даты трохі пераблытаныя: сапраўды, Масква і Арбат адчынілі бензакалонachную эпоху, але на два гады раней, чым тое было вядома даследчыкам.

На ганаровым месцы ў згаданым музеі — ГАЗ, які пяшчотна клічуць Зінкай. З такой машыны 20 гадоў таму пачыналася кампанія «А-100». Гэта не тая самая машына, але яе поўны, абсалютны аналаг. Гісторыя пра тое, як першы дырэктар набыў бензавоз для разводу паліва на продаж, і за 20 гадоў адна машына ператварылася ў сетку аўтазаправак, кавярняў і дэвелоперскую фірму, выглядае настолькі легендарна, быццам адбывалася ўсё гэта не ў Беларусі, а недзе ў Амерыцы. Тым не менш, гэта рэальнасць.

Яшчэ адну цікавую машыну не заўсёды можна пабачыць у музеі, затое іншым разам — на экране. Час ад часу экспанат бярэ ўдзел у здымках ваенных фільмаў... Гэта палівазапраўшчык БЗ-42 на базе ГАЗ-АА 1936 года выпуску. Грузавік з даваеннага часу можна пабачыць у мастацкіх кіналентах: «Сын бацькі народаў», «Брэсцкая крэпасць», «Пяць нявест», «Наркомаўскі абоз», «Лета ваўкоў».

Што чакае ўнікальны для Беларусі музей далей? У стваральнікаў ёсць шмат ідэяў яго далейшага развіцця. Але пакуль яны застаюцца ў сакрэце, каб пазней ператварыцца ў сюрпрызы. У «А-100» спадзяюцца: вынікі прыемна здзівяць наведвальнікаў.

«Эксклюзіўны шырпатрэб»

Адна з самых прыгожых ідэй, ужо ўвасобленых у жыццё «А-100», — бліскучы чорны аўтамабіль «Форд Т» у холе галоўнага офісу. Самая папулярная ў свеце машына амаль 100 гадоў таму, сягоння яна ператварылася

Аляксандр Цэнцер каля ГАЗ-«Зінкі», з якой пачыналася А-100

ў эксклюзіўны рарытэт. Што ўражвае: гэтае аўто 1924 года выпуску зараз на хаду і ў добрым стане. Некалі такіх машын выпусцілі з канвеера заводаў «Форда» больш за 15 мільёнаў — гэта была самая масавая мадэль у ЗША. «Яна заваявала агульнае прызнанне тым, што была ў свой час універсальнай, — тлумачыць Уладзімір Георгіевіч. — І па праходнасці, і па ўзаемазамяняльнасці частак пры рамонце». Але мела і пэўныя недахопы, асабліва ў першых варыяцыях. Напрыклад, у халоднае надвор'е машыну трэба было заводзіць, круцячы рукаятку ўперадзе, як можна бычыць у фільмах нямога кіно. А паколькі масла было яшчэ не прагрэтае, счапленне не спрацоўвала — бывала, аўтамабіль кранаўся наперад проста на чалавека, які яго заводзіў. Бензабак знаходзіўся ззаду, пад пасажырскім сядзеннем, і бензін паступаў у рухавік самацёкам. Атрымлівалася, што падчас руху ўгору паліва не магло трапіць у рухавік з-за нахілу корпуса, і машына глохла.

Цікавая рэч таксама адбывалася з фарамі. Адзін час іх яркасць наўпрост залежала ад хуткасці руху аўтамабіля — працавалі ад дынама-машыны. Чым павольней ехала аўто, тым слабей свяцілі фары. Было няважна, туман ці змяркане, баіца кіроўца ехаць хутка ці гэта фізічна немагчыма — атрымлівалася, што пры небяспечных дарожных сітуацыях фары свяцілі яшчэ слабей, чым звычайна. Але, нягледзячы на гэта, чатырохколавыя фордаўскія прыгажуны ўсё роўна лічыліся стагоддзе таму найлепшымі ў свеце аўтамабілямі.

Аўтакаляндар А-100

У 2013 годзе намаганнямі Групы кампаній «А-100» і даследчыка гісторыі Уладзіміра Валажынскага быў створаны штодзённы каляндар-даведнік пра стварэнне і развіццё аўтамабільнай і паліўнай галіны ва ўсім свеце. На кожнай яго старонцы прыводзіцца яскравы факт з мінулага аўтазаправак, бензакалонак, вынаходніцтваў рухавікоў, смелых вылазак першых аўтааматараў... Каляндар праілюстраваны старымі фотаздымкамі са шматлікіх архіваў і глядзіцца як унікальнае мастацкае выданне.

Беларусь аўтамабільная. 14 цікавых гістарычных фактаў

1. Першы аўтамабіль на тэрыторыі Беларусі з'явіўся ў 1895 годзе. Гэта адбылося праз 10 гадоў пасля яго вынаходніцтва дзякуючы міністру шляхоў зносінаў Расійскай імперыі князю М.І. Хілкова, які загадаў набыць для 2-й дыстанцыі Ковенскай дарогі «самарухомы экіпаж». Першым аўто стаў французскі легкавік «Панар-Левасор» (Panhard-Levassor), які перавозіў пасажыраў на Рыжска-Таўрагенскай шашы да сярэдзіны 1908 года.
2. Першая таксоўка праехала па Мінску 20 жніўня 1906 года — на год раней, чым у Маскве і Санкт-Пецярбургу. Уладальнікам таксі быў жыхар Мінска Іван Фёдараў — поўны цёзка знакамітага першадрукара, — які першы атрымаў дазвол гарадской управы на пасажыраперавозкі.
3. Грамадскі транспарт на тэрыторыі сучаснай Беларусі з'явіўся ў 1909 годзе на паўднёвай і паўднёва-заходняй Міншчыне. Арганізавалі яго рух купец з Бабруйска Ф. Некрыч і ганаровы грамадзянін Слуцка І. Этынгер. У 1908 годзе яны заснавалі акцыянернае таварыства «Прадпрыемства тэрміновых аўтамабільных зносін». Актывам фірмы сталі тры аўтобусы нямецкай вытворчасці. Першыя перавозкі пасажыраў ажыццяўляліся па двух маршрутах: Слуцк — Старыя Дарогі і Слуцк—Ляхавічы. Адлегласць перавозак была адпаведна 51 і 94 кіламетры.
4. Першы грузавы аўтамабіль стаў ездзіць па Мінску ў 1911 годзе. Ён з'явіўся ў раёне Нямігі — на шпалернай фабрыцы Кантаровіча, якая месцілася, як і цяпер, на вуліцы Шпалернай (цяпер гэта тэрыторыя паміж станцыямі метро Няміга і Фрунзенская).
5. У 1912 годзе мінскія гарадскія ўлады дазволілі пасажыраперавозкі зноў. Забарона на іх існавала да гэтага таму, што паездка першай таксоўкі скончылася аварыяй, у якой моцна пацярпеў чалавек — рэпарцёры гарадскіх газет паведамлялі, што ён не меў шанцаў паправіцца. Па некаторых звестках, аварыя адбылася на схіле цяперашняй вуліцы Карла Маркса ў бок парку Горкага (тады — Аляксандраўская сада).
6. Са студзеня 1913 года ў Мінску працавала дзве таксоўкі, а першая стаянка іх месцілася «ля гарадскога сквера» — гэта вугал сквера насупраць гатэля «Еўропа». Менш чым праз год, напярэдадні Першай Сусветнай вайны, па горадзе ездзіла ўжо шэсць таксаматораў магутнасцю ад 20 да 35 конскіх сіл. Гэта былі машыны марак «Дарак», «Олдсмабіл», «Мерсэдэс», «Опель», «Форд». У таксі змяшчалася ад 4 да 6 пасажыраў.
7. Першыя пасажырскія аўтобусы пайшлі па Мінску крыху пазней — вясной 1914 года. Яны вазілі людзей ад цэнтра да Камароўкі, якая ў той час была ўскраінай горада.
8. Паводле розных крыніцаў, у 1915 годзе ў Мінску было ад 10 да 20 адзінак аўтамабільнай тэхнікі. Так званыя самаходныя экіпажы меліся ў мінскага губернатара А.Ф. Гірса, у камандзіра 4-га армейскага корпуса генерала Навасільцава, у арыстакрата-спартсмена Любанскага... Згодна з матэрыяламі Дзяржаўнага архіву, дзе захаваўся спіс беларускіх аўтаўладальнікаў на 27 студзеня 1916 года, 6 чалавек на той час мелі па аднай машыне. Князь Радзівіл з Нясвіжа і жыхар Мінска М. Пэрэльмутэр валодамі кожны двума аўто. Мінчук Васіль Цярэшчанка набыў тры аўтамабілі, а таксама пабудаваў для іх гараж і майстэрню.
9. У Беларусі машыны замаўлялі праз універсальную краму Левіна, а дастаўлялі іх праз Пецяргург, Рыгу і Маскву. Пакупнік меў нават магчымасць замовіць аўто разам з механікам-інструктарам.
10. Рост колькасці прыватных «самаходных карэт» стрымліваў не толькі кансерватызм і недавер да новага вынаходніцтва, але і высокія кошты. Згодна з гістарычнымі звесткамі, аўтамашына ў тыя часы каштавала больш за 2000 рублёў, у той час як карова — 5, ровар — 75, афіцэрскі скакун — каля 100 рублёў. Самая папулярная машына пачатку ХХ стагоддзя — амерыканскі «Ford Т» — каштаваў у ЗША прыблізна 700 долараў. У Расійскай імперыі ён прадаваўся за 2500 рублёў.
11. Першыя беларускія перагоншчыкі 100 гадоў таму таксама прыганялі машыны з Германіі.
12. У 20-я гады ХХ стагоддзя (прынамсі, маюцца дакладныя звесткі пра 1928 год) бензінам гандлявалі... банкі. Паліва цалкам афіцыйна адпускалася са складу на вуліцы Грушаўскай, былі і іншыя падобныя склады. У той час гэта была звычайная гаспадарчая дзейнасць для банкаўскай сферы, якая прыносіла прыбытак.
13. Першы ўгон аўтамабіля ў Мінску датуецца прыкладна 1912 годам. З ім звязана крыху смешная гісторыя. Абкрадзены багаты гараджанін вырашыў набыць новую машыну — і якое ж было яго здзіўленне, калі яму прадалі яго ўласную, скрадзеную!
14. Да рэвалюцыі і да пачатку 1930-х аўтамабілі часцей за ўсё ўганялі дзеля таго, каб... скрасці бензін. Паколькі машын былі адзінкі, вылічыць злодзея праваахоўным органам не складала праблемы. Вядома напаўлегендарная гісторыя пра тое, як на ўскраіне Мінска, капаючы катлаван для будаўніцтва, рабочыя знайшлі цэлую падземную сажалку з крадзенага паліва. Ці знайшлі яе стваральніка, гісторыя пакуль не ўдакладняе.

Легендарны Форд Т

Таццяна Снітка

«ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» | № 10 (110) | 30 кастрычніка 2015 | № 41 (458) Новы час

Ямайскі «Букер»

Прэстыжная брытанская літаратурная прэмія «The Man Booker Prize» за 2015 год уручана пісьменніку з Ямайкі Марлон Джэймсу за твор «Кароткая гісторыя сямі забойстваў».

44-гадовы Марлон Джэймс, які цяпер жыве ў ЗША, стаў першым ямайскім пісьменнікам, якога ўганаравалі гэтай узнагародай. Ён таксама стаў уладальнікам прэміяльнай сумы — 50 тысячаў фунтаў стэрлінгаў (каля 80 тысячаў даляраў ЗША). Іншыя пяць прэтэндэнтаў з шорт-ліста атрымалі па 2,5 тысячаў фунтаў.

«Кароткая гісторыя сямі забойстваў» апавядае пра выдуманы замах на знакамітага ямайскага спевака Боба Марлі ў 1976 годзе. Памер рамана — больш за 600 старонак, яго героі — 75 персанажаў.

На прэмію, акрамя кнігі М. Джэймса, таксама прэтэндавалі «Атласны востраў» брытанца Тома Макарці, «Рыбакі» нігерыйца Шыгазі Абіомы, «Сіняя шпулька» амерыканкі Энн Тайлер, «Год уцёкаў» брытанца індыйскага паходжання Санджыва Сахоты і «Маленькае жыццё» амерыканца Ханьі Янагіхары.

Букераўская прэмія была заснаваная ў 1968 годзе. З 2014 года на яе можа прэтэндаваць любы ангельскамоўны пісьменнік, чые кнігі апублікаваныя ў Вялікабрытаніі. Раней узнагароду маглі атрымаць толькі аўтары з Вялікабрытаніі, Ірландыі і краінаў Брытанскай Садружнасці.

Прэмія «Ніка»

Лаўрэатам польскай літаратурнай прэміі «Ніка» стала грамадзянка Польшчы Вольга Такарчук, бацькі якой — выхадцы з Украіны.

Кніга «Księgi Jakubowe» В. Такарчук прызнана лепшай за мінулы год. Пераможца прэстыжнай польскай літаратурнай прэміі была абвешчана ўвечары 4 кастрычніка. Акрамя статуэткі «Нікі» лаўрэатка атрымае фінансавую ўзнагароду ў памеры 100 000 злотых (каля 26 000 даляраў ЗША). Гэта ўжо другая ўзнагарода ў В. Такарчук. Першую прэмію яна атрымала ў 2008 годзе.

У фінал цяперашняй узнагароды ўвайшло сем кніг: шэсць раманаў і адзін зборнік вершаў. Арганізатарам прэміі з'яўляецца выданне «Gazeta Wyborcza».

Чатыры «геніі Мак-Артура»

У гэтым годзе спіс літаратараў-лаўрэатаў амерыканскай стыпендыі Мак-Артура, названай яшчэ «грантамі для геніяў», папоўніўся чатырма новымі імёнамі.

Да слаўнай плеяды «залатых пёраў» далучыліся журналіст і мемуарыст Та-Нехісі Коўтс, празаік і паэт Бэн Лернер, паэт Элен Брайант Войт і драматург Лін-Мануэль Міранда.

Стыпендыя Фонда Джона Д. і Кэтрын Т. Мак-Артура ў памеры 625 000 даляраў ЗША штогод прысуджаецца самым таленавітым амерыканскім грамадзянам ці рэзідэнтам, якія праявілі сябе ў любой грамадска-значнай сферы дзейнасці. У гэтым годзе такіх шчасліўцаў аказалася 24, і сярод іх — чацвёра ўжо названыя майстры пісьменніцкага рамяства.

Асобнага слова заслугоўвае Та-Нехісі Коўтс. Гэты малады афраамерыканец, які працуе ў адным з выданняў Атланты, зарэкамендаваў сябе як аўтар кнігі мемуараў «Паміж светам і мной», якая ўвайшла ў лонг-ліст Нацыянальнай кніжнай прэміі жанру нон-фікшн і адзначаная самім прэзідэнтам Абамам у яго летнім спісе чытання. Гэты дакументальны раман выкладзены праз прызму ліста, напісанага Коўтс ягоным бацькам. У ім рупліва даследуецца гісторыя расавых адносінаў у ЗША — з моманту ўзнікнення рабства і сегрэгацыі ды самых апошніх падзеяў у Фергюсоне ды іншых раёнах краіны.

Фрэдэрык Фарсайт — сакрэтны агент

Найпапулярны празаік сучаснасці з Вялікабрытаніі, аўтар шпіёнскіх гісторый Фрэдэрык Фарсайт раскрыў галоўную таямніцу свайго жыцця.

Спавядаючыся ў шматстаронкавай аўтабіяграфічнай працы пад назвай «Аўтсайдэр: Маё жыццё» англійскі раманіст прызнаўся, што амаль дваццаць гадоў быў сакрэтным агентам ангельскай спецслужбы МІ6. Празаік, якому цяпер 77 гадоў, распавёў у творы, як яго завербавалі адзін з супрацоўнікаў ангельскай выведкі. Фарсайт працаваў у той час ваенным карэспандэнтам. Пачынаючы з 1967 па 1970 год ён знаходзіўся ў Нігерыі і пісаў рэпартажы пра вайсковыя падзеі, якія разгортваліся за самастойнасць невялікай непрызнанай дзяржавы, размешчанай на паўднёвым усходзе краіны. Яго дасведчанасць была вельмі карыснай спецслужбе.

Пра тое, як ён «адпрацоўваў» свой хлеб, Фрэдэрык Фарсайт распавёў пазней у сваёй першай кнізе «Гісторыя Біафры». Раман заснаваны на асабістым вопыце аўтара, але пра гэта стала вядома толькі цяпер. Дарэчы, пісьменнік запэўнівае, што ніколі не атрымліваў грошай за сваю працу рэзідэнтам. Зарабляў выключна журналісцкай і пісьменніцкай працай.

Дорыс Лесінг: набелянтка пад выведкай

Брытанская контрвыведка MI5 каля 20 гадоў сачыла за «левай» пісьменніцай Дорыс Лесінг, якая была адным з ідэолагаў брытанскага фемінізму.

MI5 праслухоўвала тэлефонныя перамовы будучага лаўрэата Нобелеўскай прэміі, раскрывала яе карэспандэнцыю і ўважліва сачыла за перамяшчэннямі. Спецслужбам у тым таксама дапамагала спецыяльнае падраздзяленне паліцыі.

Д. Лесінг трапіла пад увагу спецслужбаў у пачатку 1940-х у Паўднёвай Радэзіі, калі яна — тады яшчэ Дорыс Тэйлер — выйшла замуж за камуніста Готфрыда Лесінга. У 1949 годзе пісьменніца развялася і пераехала з Афрыкі ў Вялікабрытанію.

У 1952-м служба знешняй выведкі MI6 перадала MI5 асабістыя характарыстыкі на ўсіх удзельнікаў групы брытанскіх аўтараў, якія наведалі Маскву. Сярод іх была і справа на Д. Лесінг. У ёй пазначаецца, што пісьменніца фанатычна верыць у камунізм і выступае супраць каланіялізму, захапляецца чарнаскурымі і лічыць заганным усё, што створана белым чалавекам.

Аднак у 1956 годзе пасля ўварвання «камуністаў» у Венгрыю Д. Лесінг пагадзілася падпісаць ліст супраць злачынстваў Савецкага Саюза. «The Daily Worker», друкаваны орган брытанскай кампартыі, адмовіўся друкаваць той ліст. Пасля гэтага пісьменніца выйшла з кампартыі. Аднак назіранне за ёй не спынілася.

У лістападзе 1962 года ў справе з'явіўся запіс аб тым, што Д. Лесінг працягвае падтрымліваць ультралевыя погляды, цікавіцца станам спраў у Афрыцы і выступае супраць расавай дыскрымінацыі. Таксама яна стала ўдзельнічаць у руху за ядзернае раззбраенне. Гэта апошні запіс у згаданай справе.

Некаторыя старонкі і абзацы ў рассакрэчаных дакументах адсутнічаюць — дзеля таго, каб абараніць інфарматараў. Магчыма, яны будуць рассакрэчаныя пазней.

У 2007 годзе Д. Лесінг стала лаўрэатам Нобелеўскай прэміі па літаратуры — па ўзросце самым сталым пісьменнікам, які калі-небудзь атрымаў гэтую прэмію (на той час ёй споўнілася 88 гадоў). Пры тым прысуджэнне ёй прэміі сама пісьменніца, якая неаднаразова крытыкавала Нобелеўскі камітэт, успрыняла як асабістую «катастрофу»...

Дорыс Лесінг памерла два гады таму, у лістападзе 2013 года, да канца жыцця застаючыся вернай сваім радыкальным поглядам.

Кніга пра Крым

Ва Украіне прэзентавалі зборнік навуковых працаў «Цірытака: Антычны горад Кімерыйскага Басфора».

Ён стаў вынікам польска-ўкраінскай экспедыцыі ў Крыме, якая вымушана была заўчасна спыніцца праз палітычныя падзеі 2014 года.

Кніга ўяўляе сабой справаздачу аб рабоце польскай археалагічнай місіі на раскопках антычнага горада Цірытака, які знаходзіцца каля сучаснай Керчы. Укладальнікам зборніка стаў Альфрэд Твардэцкі. Украінскія спецыялісты, сярод якіх Глеб Іванкін, Ала Буйскіх і Віктар Зінько, таксама дапамаглі з кнігай, якую прэзентавалі ў Нацыянальным мастацкім музеі Украіны. З 2008 года ўкраінская і польская місіі вялі раскопкі разам, пакуль палітычная сітуацыя не прымусіла спыніць працу. Не працягваць раскопкі вырашыў кіраўнік польскай археалагічнай місіі доктар А. Твардэцкі вясной 2014-га з-за небяспекі і неадназначнасці сітуацыі ды прававых нормаў.

Паколькі Крым прызнаны акупаванай тэрыторыяй, на яго землях нельга праводзіць раскопкі, акрамя выратавальных. Яшчэ адной прычынай сталі маральныя перакананні...

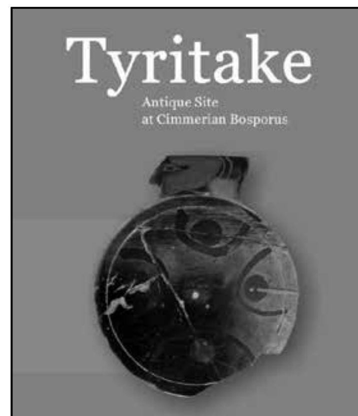

Старонка падрыхтавана паводле матэрыялаў (інфармацыя і фотаздымкі) Gazeta.ua, The Bookseller, Польскае радыё, The New York Times, The Guardian, Associated Press, Cultprostir, vsiknygy.net і Newsru.ua.

Літаратурная Беларусь

Кіраўнік праекта «ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» Алесь ПАШКЕВІЧ. Рэдактар Барыс САЧАНКА.
Тэлефон для даведак: (8-017) 200-80-91. Адрас электроннай пошты: sbp@tut.by